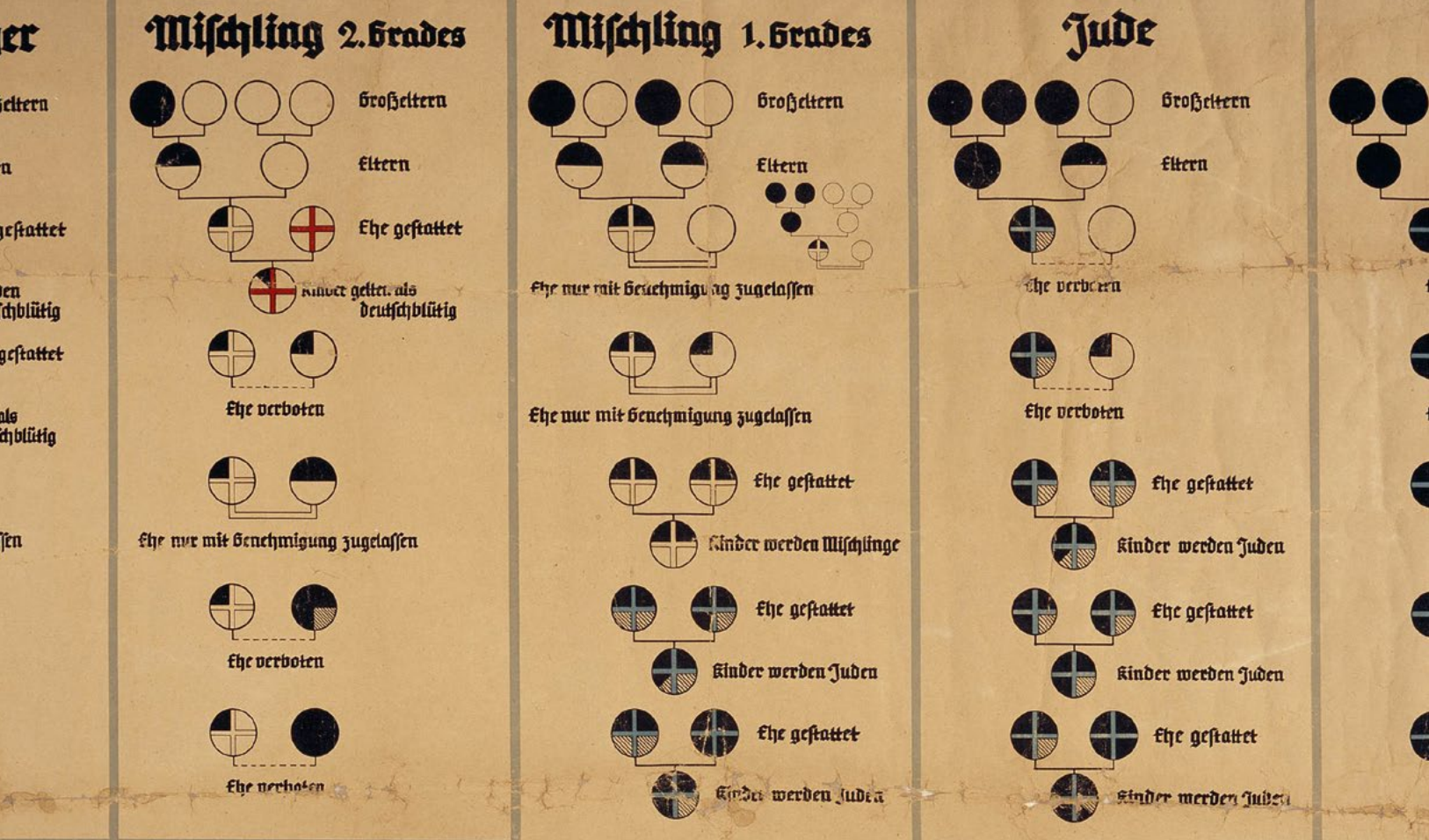

Ha-Kol

BROJ IZDANJA: 191
KOLOVOZ – RUJAN – LISTOPAD 2025.
AV / ELUL / TIŠRI / HEŠVAN
5785. / 5786.

TEMA BROJA:
NÜRNBERŠKI ZAKONI

Die Nürnberger Gesetze

SADRŽAJ

4 UVODNIK	21 AUTORI RASNIH ZAKONA:
HANS GLOBKE
I WILHELM STUCKART	47 NJEMAČKI KANCELAR
U SINAGOGI U MÜNCHENU:
“SRAM ME ZBOG
ANTISEMITIZMA”
5 DOR 2025.		
6 MEĐUNARODNI ŽIDOVSKI KAMP
“LJETNA ŠKOLA TIKUN OLAM”
— PULA 2025.	25 OZAKONJENO BEZAKONJE
— ANTIŽIDOVSKO
ZAKONODAVSTVO
U NACISTIČKOJ NJEMAČKOJ	48 “PORTRET DAME” ILI KAKO
JE SUDBINA UKRAĐENIH
UMJETNINA PONEKAD
POTPUNO NEOČEKIVANA
7 KULTURNA MANIFESTACIJA
AVIV — SJEĆANJE NA
ALFIJA KABILJA	32 TKO SU BILI ARIJEVCI
U ZAKONIMA NACISTIČKE
NJEMAČKE	50 “DAN ISKRCAVANJA”
— SJEĆANJE NA PRVU
SKUPINU SEFARDSKIH
ŽIDOVA U NEW YORKU
8 LOUISE GLÜCK: “AVERNO”	37 PRAVE POSLJEDICE
NÜRNBERŠKIH ZAKONA
I POVRAT DRŽAVLJANSTVA
ŽIDOVIMA NAKON
1945. GODINE	51 IN MEMORIAM
MIRA ALTARAC HADJI-RISTIĆ
9 LISA FELDMAN BARRETT:
“KAKO STVARAMO EMOCIJE”	39 VICHYJEVSKA FRANCUSKA:
“TRAVAIL, FAMILLE, PATRIE”
UMJESTO “LIBERTÉ, ÉGALITÉ,
FRATERNITÉ”	52 IN MEMORIAM
EDITA BEISSMANN
10 DAVORIN RUDOLF:
“KOMUNIZAM, FAŠIZAM
I NACIZAM”	42 TAKO JE BILO U ITALIJI	53 IN MEMORIAM
OLGA KOVAČIĆ
11 ZANNA SLONIEWSKA:
“KUĆA S VITRAJEM	45 RASNI ZAKONI U MAĐARSKOJ	54 IN MEMORIAM
SRĐ JAKŠIĆ
12 VJEKOVNA ZAGONETKA:
ŠTO ZNAČI BITI ŽIDOV		
18 KRATKA POVIJEST
RASNIH ZAKONA		

U REALIZACIJI OVOG BROJA SVOJIM SU PRILOZIMA SUDJELOVALI:

DEAN FRIEDRICH, SAŠA CVETKOVIĆ, LUCIANO MOŠE PRELEVIĆ, JAROSLAV PECNIK, IVO MIŠUR, MILIVOJ DRETAR, SUNČANA PUREC ROST,
DARKO FISCHER, VLAHO MUJO

TODA RABA!

UVODNIK

Drage čitateljice i čitatelji,

nije lako pisati ove uvodnike u ovim teškim vremenima koja nikako da prođu. I teže je nego ikada na ovim stranicama izbjeći politiku i odrediti granicu između politike i naših uvjerenja. Uvijek sam se čudila onima koji govore da ih politika ne zanima. Kao da je to nešto što se može izbjeći, samim time što nas ne zanima. Da je barem tako. Sigurna sam da je u svim vašim molitvama za Roš Hašanu i Jom Kipur bila ista riječ, riječ “mir”. Dosta je bilo. Previše je mržnje svuda oko nas. Nadam se da je ovo posljednji uvodnik u rujnu koji mora ovako započeti. Svima želim puno mirniju godinu, ispunjenu nekim drugačijim mislima i željama.

A kada govorimo o dobrim željama, čestitamo veliki okrugli rođendan dugogodišnjem predsjedniku Židovske općine Zagreb i Koordinacije židovskih općina u Republici Hrvatskoj dr. Ognjenu Krausu. Dr. Krausu želimo puno, puno sreće, zdravlja i mudrosti. I naravno, mira. Bis zum 120!

Ove godine obilježava se 90. godišnjica donošenja tzv. Nürnberških zakona koji su dali zakonsko utemeljenje za ono što je uslijedilo — Holokaust. Upravo su rasni zakoni tema ovog broja a u uvodnom tekstu naš rabin piše o vjekovnoj zagonetki i velikom pitanju: što znači biti Židov i tko se može smatrati Židovom. Rasizam postoji od davnih vremena (u ovom broju možete pronaći i tekst o povijesti rasnih zakona u raznim dijelovima svijeta) a zanimljivo je, kako piše rabin Prelević, da klasični hebrejski (za razliku od današnjeg modernog hebrejskog), uopće nije imao riječ za rasizam ili rasu. Jaroslav Pecnik piše o tome kako su nacistički rasni zakoni utjecali na kulturu, Ivo Mišur piše o tome tko su bili arijevci, a Milivoj Dretar o rasnim zakonima fašističke Italije. Na stranicama Ha-Kola pronaći ćete i tekstove o autorima nacističkih rasnih zakona, o zakonima u Vichyjevskoj Francuskoj. U ovom broju nema tekstova o rasnim zakonima u Nezavisnoj Državi

Hrvatskoj, jer je o njima nedavno bilo pisano na stranicama Ha-Kola.

U glavnom gradu Bavorske nedavno je otvorena obnovljena sinagoga a na tom događaju je vidljivo dirnuti njemački kancelar kazao da se srami zbog antisemitizma. Sigurna sam da svi mislimo na isti način — hvala onima koji se srame zbog antisemitizma i koji se bore protiv njega. Kao i u svakom broju donosimo i prijedloge knjiga (od poezije i romana do publicistike) koje će vam skratiti jesen.

A na kraju se opraštamo od naših dragih članova: Mire Altarac Hadji-Ristić, Edite Beissmann, Olge Kovačić. Opraštamo se i od Srđa Jakšića. Svi će oni ostati živjeti u našim mislima.

*Do nekog sljedećeg puta
Nataša Barac*

DOR 2025.

PIŠE: DEAN FRIEDRICH
FOTOGRAFIJE: KOSJENKA TURKULIN
I IVA LJUBIČIĆ LUKIĆ

PREDSEDNIK KOORDINACIJE ŽIDOVSKIH OPĆINA U RH OGNJEN KRAUS

Židovska općina Zagreb organizirala je 6. konvenciju DOR (hebr: generacija) u periodu od 8. do 11. svibnja 2025. godine u Hotelu Well (Terme Tuhelj) uz sudjelovanje predstavnika židovskih zajednica, predavača i izvođača iz Hrvatske, Slovenije, Srbije, BiH, Ujedinjenog Kraljevstva, Izraela i SAD-a.

Četverodnevni skup ima obrazovni i kulturni karakter te se u tom periodu odvija i kulturna manifestacija pod istim nazivom koja međunarodnom i lokalnom auditoriju prezentira židovsku kulturu i baštinu. Program najviše umjetničke razine čine predavanja, koncerti, prezentacije, filmovi, izložbe, posebno producirani za ovu prigodu. Program DOR-a je najopsežniji, najskuplji i logistički najzahtjevniji projekt ŽOZ-a, a istodobno i

prezentacija židovske zajednice u Republici Hrvatskoj te promocija Republike Hrvatske s najvećim geografskim i generacijskim obuhvatom te najvećim brojem židovskih sadržaja u periodu u kojem se odvija. Cilj ove kulturne manifestacije je očuvanje etničkog, kulturnog i jezičnog identiteta, doprinos kulturnom, društvenom i gospodarskom razvoju Republike Hrvatske, integracija manjinske zajednice te unaprjeđenje međunarodnog i međukulturnog razumijevanja i promocija židovske i izraelske kulture. DOR je redovito organiziran od 2016. do 2019. godine, no zbog epidemioloških prepreka izostao je 2020. – 2022. kako bi bio ponovno uspostavljen 2023. godine pod pokroviteljstvom Savjeta za nacionalne manjine.

Uz oko 250 sudionika te pedesetoro djece u dobi do 17 godina, DOR predstavlja jedan od najvećih skupova članova židovskih zajednica s prostora bivše Jugoslavije, a bez konkurencije je židovski skup s najvećim brojem programa.

Uz atraktivan sportski, plesni i zabavni program, vjerski program i neformalna druženja, Kulturna manifestacija DOR

predstavila je petnaest predavanja, jednu kazališnu predstavu i četiri koncerta. Predavanja su održali: Clive Lawton, Gordan Akrap, Tamara Jurkić Sviben, Laila Šprajc, Renato Matić, Stjepan Heimer, Hana Holland, Ilya Tarbeev, rabin Luciano Moše Prelević, izraelski veleposlanik Gary Koren i Saša Cvetković. Publika je imala prigodu pogledati predstavu “Tko je ovdje lud?” (D. R. Sandersona) u izvedbi Kazališta planet art (uloge: Natalija Đorđević, Marko Torjanac), te poslušati koncerte Zagrebačkog klezmer tria (Mario Igrec, gitara, Bruno Philipp, klarinet, Zvonimir Šestak, kontrabas), Glory Days Revival Banda iz Siska, nastup teenagerske zvijezde u sponu Tare Skidmore uz glazbenu pratnju Roberta Krkača gitara, Josipa Štilinovića (bas), Joška Tocilja (klavijature) i Renea Kutičića (udaraljke) te nastup Stardust Jazz Kvarteta u sastavu: Vesna Kartelo (vokal), Mario Igrec (gitara), Jura Vrandečić (kontrabas) i Luka Žužić (klavijature).

U pripremi je DOR 2026.

Kulturna manifestacija DOR sufinancirana je iz sredstava Državnog proračuna putem savjeta za nacionalne manjine RH.

SCENA IZ PREDSTAVE TKO JE OVDJE LUD?
(MARKO TORJANAC I NATALIJA ĐORĐEVIĆ)

MEĐUNARODNI ŽIDOVSKI KAMP “LJETNA ŠKOLA TIKUN OLAM” — PULA 2025.

PIŠE: SAŠA CVETKOVIĆ

Ovog srpnja, Pula je ponovno bila domaćin posebnog događanja koje svake godine okuplja djecu i mlade iz židovskih zajednica regije — ljetne škole “Tikun Olam”. Kamp se održao u Arena Horizont Resortu u Puli od 4. do 24. srpnja u dvije smjene:

- Prva smjena (od 4. do 14. srpnja): za djecu od 7 do 12 godina
- Druga smjena (od 14. do 24. srpnja): za mlade od 12 do 17 godina

Sudjelovalo je 68 djece i mladih iz Hrvatske, Srbije, Sjeverne Makedonije, BiH, Crne Gore, Italije i Njemačke, uz 4 m drihima u dvije smjene (i voditelja kampa Sašu Cvetkovića).

Djeca su došla iz raznih židovskih zajednica: Zagreb, Osijek, Daruvar, Beograd, Novi Sad, Sombor, Skopje, Banja Luka, Podgorica, Milano i München.

Svaki dan bio je ispunjen raznim aktivnostima, edukacijom i — naravno — bio je ispunjen s puno smijeha i zabave. Program je bio prilagođen dobi, a uključivao je:

- Radionice o židovskom identitetu, tradiciji i vrijednostima
- Učenje hebrejskog jezika i pojmova
- Izraelske plesove i glazbu
- Umjetničke i kreativne aktivnosti
- Sport i igre na otvorenom
- Razgovore o različitostima unutar židovstva

Kroz radionice su djeca učila o Aškenazima, Sefardima, Mizrahijima, ali i o zajednicama poput Bnei Menaše i ostalih manjih zajednica. Također su se upoznali s raznolikošću današnjeg izraelskog društva i načinima na koje se židovski identitet izražava — bilo da je riječ o ultraorto-

doksnim, ortodoksnim, konzervativnim, reformiranim ili sekularnim Židovima.

Obje smjene imale su izlete u Pulu i tamošnji Akvarij, a upoznali su i ljepotu istarske obale, ali i dio lokalne povijesti i prirode. Šabat i Havdalah su zajednički obilježeni u laganom opuštajućem tonu.

Večernji program se sastojao i od:

- Hevruta rasprave i Dilemma Caféa
- Karaoke, društvenih igara i kvizova
- Makabijade
- Talent showa (gdje su svi pokazali što znaju i mogu)
- Druženja uz gledanje filmova
- Završne večeri s fotkama, dodjelom nagrada

“Tikun Olam” nije “samo još jedan ljetni kamp” — to je mjesto gdje se stvaraju prijateljstva, jača osjećaj pripadnosti ži-

dovskoj zajednici i gradi židovski identitet u sigurnom, veselom i podržavajućem okruženju. Djeca i mladi uče, razgovaraju, stvaraju, vode, surađuju — i odlaze kući puni dojmova, znanja i novih prijateljstava. Kamp raste iz godine u godinu — prije četiri godine bilo nas je 45, a sada nas je 68! I već svi s nestrpljenjem čekamo sljedeću sezonu: nove priče, nova lica, ali isti duh zajedništva i radosti.

Ujedno se nadamo da će djeca imati priliku da se na zajedničkim međukulupskim susretima i/ili okupljanjima koje

organiziraju židovske zajednice ponovno okupe i prije sljedećeg kampa.

Vidimo se i u 5786./ 2026.godini

KULTURNA MANIFESTACIJA AVIV — SJEĆANJE NA ALFIJA KABILJA

PIŠE: DEAN FRIEDRICH

Prvi ovogodišnji program iz ciklusa Kulturne manifestacije Aviv održan je u četvrtak, 5. lipnja 2025. godine i bio je posvećen nedavno preminulom glazbenom stvaratelju Alfonsu Kabilju ז"ל.

U ispunjenom auditoriju ŽOZ-a program je vodila Mila Elegović, a Alfija i njegovih djela prigodnim su se riječima prisjetili dr. Ognjen Kraus, predsjednik Židovske općine Zagreb, Miljenko Puljić, direktor Kazališta Komedijska i Alfijeva kći Danijela.

Glazbeni program činila su Alfijeva djela. Nastupili su Kosjenka Turkulin i Iva Ljubičić Lukić izvevši kompozicije za klavir četveroručno, i to “Ples u 5” i “Valcer za dvoje” iz “Svadbene suite” te “Kralj je gol” iz “Kazališne suite”. U nastavku je izveden set iz mjuzikla “Jalta, Jalta”. Uz klavirsku pratnju Berislava Arlavija nastupili su: Adalbert Turner sa songom “Jalta, Jalta”, Renata Sabljak sa “Što će biti s nama sutra”, a glazbeni je program okončan zajedničkim nastupom

Adalberta Turnera, Renate Sabljak i Mile Elegović uz “Neka cijeli ovaj svijet”.

Na kraju programa prikazan je dokumentarni film iz HRT-ova serijala “Za uvijek skladatelj (Alfi Kabiljo)”, autora Tonija Volarića, snimatelja Alena Horvatića i Davora Kalaice te montažera Alena Horvatića. Autorica ovog programa bila je Mira Wolf, voditeljica muzejske zbirke judaïke i umjetnina ŽOZ-a.

[Kulturna manifestacija Aviv sufinancirana je sredstvima Državnog proračuna putem Savjeta za nacionalne manjine.](#)

LOUISE GLÜCK: “AVERNO”

PIŠE: NATAŠA BARAC

Nobelova nagrada za književnost do ove je godine dodijeljena 117 puta a među laureatima ove prestižne nagrade bilo je i tridesetak onih čiji je značajni doprinos bio na području poezije. Američko-židovska pjesnikinja i esejistica Louise Glück je 2020. godine dobila Nobelovu nagradu za književnost za “nepogrešiv pjesnički glas koji strogo ljepotom individualno iskustvo čini univerzalnim”. Hrvatski čitatelji sada mogu uživati u njezinim stihovima u kultnoj knjizi poezije “Averno” (izdavač Fraktura, prijevod s engleskog Tomislav Kuzmanović). Louise Glück bila je šesnaesta ženska laureatkinja Nobela za književnost a za svoj rad dobila je sve najviše književne nagrade, uključujući i Pulitzera.

Averno je malo kratersko jezero, desetak kilometara udaljeno od Napulja. Stari Rimljani smatrali su ga ulazom u zagrobni svijet a čitatelji Louise Glück ući će u poseban svijet ispunjen poezijom obilježenom lingvističkom preciznošću i tamnom notom. “Averno” je mala studija smrtnosti i nošenja s gubitkom a u pjesmama autorice osjećaju se traume koje je preživjela (suočavanje s bolešću, smrt sestre). Averno je starim Rimljanima bio simboličan ulazak u podzemni svijet, a ova zbirka pjesama na potpuno neočekivani način otvara čitateljima vrata u svijet mitologije u kojem je jezero barijera između duše i tijela. Louise Glück bila je poznata po intimnom, ogoljelom stilu a

često je koristila i mitološke motive, u zbirci “Averno” to je vidljivo u pjesma inspiriranim pričom o Perzefoni, koja postaje središnja junakinja knjige. I ovoj se zbirci poezija, autorica bavi temama prirode i gubitka, te postavlja neka od esencijalnih pitanja o smislu života.

“Umreš kad ti umre duh.

U protivnom, živiš.

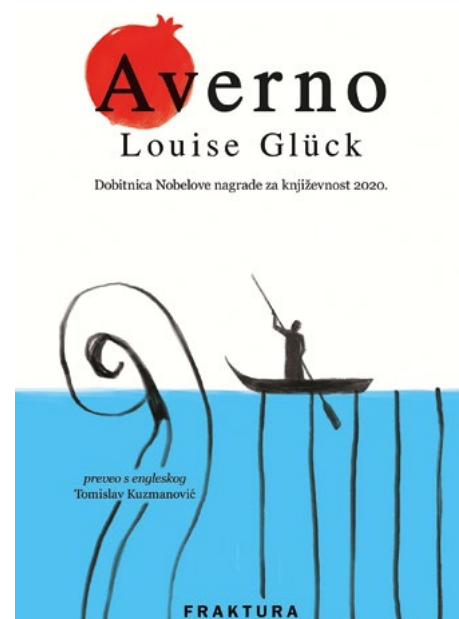
Možda ti ne ide od ruke, ali nastavljaš

— Nije da imaš drugog izbora.”

(Iz pjesme “Averno”)

Možda je upravo poezija, poezija kakvu piše Louise Glück, ono što nam je potrebno u ovim strašnim vremenima, koja ne prestaju i u kojima svi mi, sigurna sam, preispitujemo sve ono u što vjerujemo ili mislimo da vjerujemo, naše stavove i naše osjećaje. Što se mene tiče, meni je “Averno” poput Proustove madeleine, vratio osjećaj koji sam imala kada sam prije puno vremena posebno uživala baš u poeziji, u stihovima koji diraju u najdublje dijelove naše duše a onda ti isti stihove te dijelove duše napune posebnim osjećajima.

Louise Elizabeth Glück rođena je u New Yorku 22. travnja 1943. godine u asimiliranoj židovskoj obitelji drugog naraštaja imigranata iz Mađarske i Rusije. Njezin otac Daniel bio je poslovni čovjek koji je imao ambicije da postane književnik a majka Beatrice diplomirala je na uglednom Wellesley Collegu. Tijekom djetinjstva roditelji su Louise podučavali grčkoj mitologiji i klasičnim pričama a

ona je od rane dobi počela pisati poeziju. U mladosti je oboljela od anoreksije i s time se borila dugi niz godina. Ona sama svoju je bolest opisivala kao način da stekne neovisnost od majke. Zbog zdravstvenog stanja nije studirala ali je slušala satove poezije na sveučilištu Columbia. Već tada je počela objavljivati svoje pjesme a tijekom svoje karijere predavala je na brojnim uglednim sveučilištima, uključujući i Yale i Harvard. Dva puta se udavala i imala jednog sina, a preminula je od raka 2023. godine u svom domu u Massachusettsu. U nekoliko intervjuova je pjesnikinja isticala kako, unatoč tome što ne osjeća religioznu povezanost s judaizmom, priznaje utjecaj židovske povijesti i svijesti o traumi, posebice u smislu osjećaja nepripadanja, odvojenosti i kritičkog promišljanja.

LISA FELDMAN BARRETT: “KAKO STVARAMO EMOCIJE”

PIŠE: NATAŠA BARAC

Prema definiciji “emocije su kratkotrajni subjektivni fenomeni koji predstavljaju niz povezanih reakcija organizma na važne događaje u životu”. Sigurna sam da ćete se složiti da su emocije ono što nas određuje, one igraju ključnu ulogu u oblikovanju naših iskustava i ponašanja. Psihologinja i neuroznanstvenica Lisa Feldman Barrett, poznata po svojoj “teoriji konstruiranih emocija” (Constructed Emotion Theory), godinama se bavi upravo emocijama a u novoj knjizi “Kako stvaramo emocije — tajni život mozga” (izdavač Petrine knjige, prijevod s engleskog Tomislav Žilić) svojim će čitateljima predstaviti suvremene koncepte shvaćanja emocija koji redefiniraju postojeću znanstvenu paradigmu o tome kako stvaramo emocije, kako one funkcioniraju i posebice koja je uloga naših emocija.

Ova je knjiga izvanredan primjer važnosti i uloge koju može imati popularno znanstvena literatura, pisana iznimno čitko i pristupačno uz navođenje primjera iz svakodnevnog života i situacija u kojima će se svatko pronaći. Autorica je i sama provela niz studija i istraživanja na temu emocija a neke od njih, zajedno s drugim relevantnim znanstvenim radovima, predstavlja u ovoj knjizi.

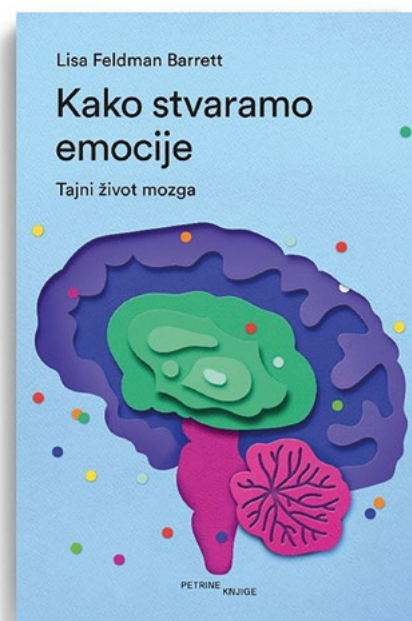
Lisa Feldman Barrett osvrće se i na cijeli niz implikacija i posljedica koje bi teze izložene u ovoj knjizi mogle imati na razne sfere ljudske djelatnosti — od

zdravstva i zdravlja, preko pravosudne prakse, pa sve do nacionalne sigurnosti. Autorica je poznata po drugačijem pogledu na emocije u odnosu na tradicionalne teorije i smatra da emocije nisu univerzalne i biološki “ugrađene”, te je svojim istraživanjima pokazala da ljudi ne izražavaju emocije na isti način u svim kulturama: “Ukratko, otkrivamo da emocije nisu prirodne, nego se sastoje od više osnovnih dijelova. Nisu univerzalne, nego se razlikuju od kulture do kulture. Nište ih ne aktivira, vi ih stvarate. Nastaju kao kombinacija fizičkih svojstava vaših tijela, fleksibilnog mozga koji se povezuje s okruženjem u kojem se razvija te kulture i odgoja koji stvaraju to okruženje. Emocije su stvarne, ali ne u o objektivnom smislu kao što su stvarne molekule ili neuroni. Stvarne su koliko je stvaran i novac — odnosno, nipošto nije riječ o prividu nego o posljedicama međuljudskog dogovora”.

Razumijevanja naših emocija može nam pomoći u međukulturnoj komunikaciji ali i u svakodnevnoj komunikaciji s ljudima koji nas okružuju, može imati posljedice na naše mentalno zdravlje i na našu emocionalnu inteligenciju. Ova knjiga pomaže nam da sebe i druge sagledamo u drugačijem svijetu i da uvidimo da naše emocije ustvari nisu, kao što smo svi mislili, nešto s čime smo se rodili već one ovise o tome kako naš mozak sastavlja osjećaje.

Lisa Feldman Barrett rođena je 1963. godine u Torontu u siromašnoj židovskoj obitelji i bila je prva u široj obitelji koja je pohađala sveučilište. Nakon što je diplo-

mirala psihologiju, upisala je doktorski studij kliničke psihologije na Sveučilištu Waterloo, gdje je doktorirala 1992. i potom završila kliničku praksu na Sveučilištu Manitoba. Po završetku studija, započinje profesionalnu karijeru a od 2010. godine radi kao profesorica psihologije na Sveučilištu Northeastern gdje vodi Interdisciplinarni laboratorij za istraživanje emocija. Lisa Feldman Barrett postala je jedna od najcitiranijih znanstvenica u svijetu a do sada je objavila stotine recenziranih radova i nekoliko popularnih knjiga za koje je dobila i brojne prestižne nagrade. Na hrvatski jezik prethodno je prevedena i njezina knjiga “Sedam i pol pouka o mozgu” (Petrine knjige, 2023.)

DAVORIN RUDOLF: “KOMUNIZAM, FAŠIZAM I NACIZAM”

PIŠE: NATAŠA BARAC

Razdoblja velikih totalitarizama 20. stoljeća i danas su jedna od nezaobilaznih tema naših medija, rasprava i gotovo svakodnevnih života pa stoga ne čudi da se akademik Davorin Rudolf, hrvatski pravnik i političar, u svojoj novoj knjizi “Komunizam, fašizam i nacizam” (izdavač Školska knjiga) odlučio pozabaviti upravo velikim totalitarnim režimima koji su obilježili stoljeće koje je za nama (a indirektno i naše 21. stoljeće) s posebnim osvrtom na totalitarne režime i njihov utjecaj na hrvatskim prostorima.

Knjiga Davorina Rudolfa na poseban način govori o izvorima krvavih sukoba, kao i o opredjeljenjima i stavovima (naših) političara koji su surađivali s vođama velikih totalitarističkih režima i stvarali kopije stranih diktatura. Sadržaj ove pozamašne knjige “događajna je povijest modernih totalitarizama, a njena svrha jest jačanje svijesti” o tome što se

dogodilo u razdobljima obilježenim u Europi komunizmom, fašizmom i nacizmom. Autor je želio čitatelje podsjetiti na srž, praksu, oblike i metode brutalnih i nasilnih totalitarnih režima koji su u 20. stoljeću prouzročili puno stradanja i patnji. Davorin Rudolf u ovoj je knjizi obradio totalitarizme triju moćnih velesila: SSSR-a, Italije i Njemačke kao i učinke tih režima a razmatra i je li moguće da tako nešto danas ponovi.

Knjiga ne donosi potanju povijesnu analizu društvenih sustava, tipologiju vladavina, odnose kapitalizma i fašizma, socijalizma i staljinizma, rasa i klasa, ekstremnih nacionalizama, jer autor smatra da o tome već postoji obilna literatura. Umjesto toga, Rudolf je dao opis velikih totalitarizama 20. stoljeća kao najvišega stupnja primijenjene diktature, strahovlade i terora, koncentracije moći bolesnih umova vladara, tajnih policija, ekstremnih političkih stranaka, politički korumpiranih sudova, zloupotrebe oružanih snaga.

Jedno veliko poglavlje knjige posvećeno je i Nezavisnoj Državi Hrvatskoj pa autor donosi, između ostalog, pregled donesenih “anticivilizacijskih zakona” i navodi npr. da je “teror nad Židovima i Romima u NDH bio prije svega ustaška inačica rasne politike”. Autor navodi: “režim ustaškog totalitarizma u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj brzo se i neumitno udaljavao od *države Hrvatske* koju je hrvatski narod (ili golema većina naroda)

dočekao s iskrenom radošću. Ta nesretna udaljenost i diferencijacija stvarne vlasti od stoljetnih želja Hrvata, bivali su sve dublje i veće. Režim je natkrilio državu i prelio je na nju sva svoja brutalna totalitarna obilježja”.

Na više od 800 stranica Rudolf se bavi velikim totalitarizmima 20. stoljeća i njihovim vođama i ističe kako “povijesne spoznaje kazuju da ne postoje tipični i istovjetni totalitarni režimi jer se razlikuju po vrelima iz kojih su nastali, ideologijama koje su ih inspirirale i načinu vladanja”.

Davorin Rudolf rođen je 1934. u Omišu. Doktorirao je na Pravnom fakultetu u Zagrebu 1965. godine, usavršavao se na sveučilištima Princeton i New York. Na Pravnom fakultetu u Splitu predavao je međunarodno javno pravo a na istom fakultetu bio je suosnivač i voditelj poslijediplomskoga studija prava mora te dekan. Osim prava bavio se i politikom pa je u svojoj karijeri bio ministar pomorstva i ministar vanjskih poslova, predsjednik Državne komisije RH za granice te veleposlanik RH u Rimu. Davorin Rudolf je redoviti član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti te dobitnik Državne nagrade za znanost za životno djelo. Autor je više djela među kojima je “Enciklopedijski rječnik međunarodnog prava mora”.

ŽANNA SŁONIOWSKA: “KUĆA S VITRAJEM”

PIŠE: NATAŠA BARAC

Prvijenac ukrajinsko-poljske autorice Żanne Słoniowske “Kuća s vitrajem” (izdavač Ljevak, prijevod s poljskog Adrian Cvitanović) publika i kritika dočekali su s oduševljenjem, hvaleći priču o četiri žene iz iste obitelji koje žive pod jednim krovom. Priču o svojoj kompliciranoj obitelji donosi nam najmlađa članica, naratorica čije ime autorica ne otkriva. Ona odrasta uz svoju sićušnu rastom ali zastrašujuću prabaku koja (prilično neuspješno) pokušava upravljati životima svoje kćeri Abe (nesuđene slikarice), unuke Marianne (briljante operne zvijezde i borkinje za ukrajinsku slobodu) i praunuke koja će odrastati bez majke, ubijene za vrijeme demonstracija 1988. godine.

Ali možda je najdirljiviji glavni lik ovog romana grad Lavov. Sudbina žena i Lavova simbolički se ustvari odražava u neobičnom i fascinantnom vitraju u kući u kojoj žive junakinje romana. Taj vitraj koji se proteže čitavom visinom zgrade odražava povijest Lavova, a kroz njega i povijest čovječanstva. Lavov je grad bogate i burne povijesti, grad pun tržnica, spomenika, ulica, tornjeva, grad u kojem se sudaraju povijest i sadašnjost baš kao što se prošlost i sadašnjost ove ženske obitelji polako otkrivaju na stranicama romana.

I dok kroz flash-backove saznajemo što je sve dovelo do zategnutih obiteljskih od-

nosa žena prisiljenih živjeti pod istim krovom, pomalo otkrivamo i priču o Lavovu. A ta se priča najbolje vidi u — po mom mišljenju — najljepšem poglavlju nazvanom “Sveučilišna ulica”. Naratorica prati svoju baku Abu dok ona pokušava pronaći i kupiti sve što im je potrebno. Njih dvije prvo će otići u “Galanteriju”, trgovinu u kojoj je “mirisalo po parfemima i znoju” a žene su se gurale i bez srama isprobavale grudnjake, put će ih zatim odvesti u “Hlib” gdje će kupiti kruh i peciva, pa zatim u trgovinu s kobasicama. Autorica realistično opisuje prodavačice u ovom dućanu i njihove bujne figure, a čitatelji gotovo da mogu osjetiti atmosferu i mirise dućana u Lavovu. “Duhan” je dućan s cigaretama, ukrašen slikama Kozaka. I tako se nastavlja niz dućana s različitim robom, a čitatelji će saznati i kako su se svi stanovnici Lavova znali pridržavati nepisanih pravila čekanja u redu.

Stanovnici Lavova bili su različiti, bilo je tu Židova, Ukrajinaca, Rusa a identitet stanovnika bio je usko povezan s jezikom kojim su se služili: tako prabaka moli na poljskom, Aba uglavnom govori ruski a Mariannino prebacivanje na ukrajinski jezik pokazuje ujedno i promjenu politike i vremena. Identitet se također vidi u imenima likova stoga je posebno zanimljiva odluka da naratorica ostane anonimna, jer to možda nagovještava da pred njom tek stoji budućnost i život.

Što će se dogoditi s vitrajem koji tako simbolički opisuje povijest i složenost odnosa? Dok se u sudbinu vitraja miješaju poljske i ukrajinske vlasti, naratorica će u posljednjem poglavlju pokazati da je prava

kći svoje majke i sudjelovati u prosvjedima u jednom novom dobu u povijesti Lavova, Ukrajine i Poljske. Kao čitateljici malo mi je žao da autorica u ovu priču nije u većoj mjeri uključila veliku židovsku zajednicu koja je u tom području živjela posebice prije Drugog svjetskog rata.

Književnica i prevoditeljica Żanna Słoniowska rođena je 1978. u ukrajinskom gradu Lavovu u obitelji poljskog porijekla a od 2002. živi u Poljskoj. Njezin debitantski roman “Kuća s vitrajem” pobijedio je 2015. na natječaju izdavačke kuće Znak za najbolji neobjavljeni roman, potom je osvojio i uglednu Conradovu nagradu. Żanna Słoniowska živi i radi u Krakovu, no kako sama kaže, “Lavov nije nikad napustila”.

VJEKOVNA ZAGONETKA: ŠTO ZNAČI BITI ŽIDOV — JESU LI ŽIDOVI ODREĐENI RELIGIJOM ILI RASOM? ILI NEŠTO SASVIM DRUGO?

PIŠE: LUCIANO MOŠE PRELEVIĆ,
VRHOVNI RABIN RH

Što su Židovi? Što mislimo kada kažemo da je netko Židov? To je varljivo jednostavno pitanje (pokušajte sami odgovoriti!). Puno je tinte potrošeno pokušavajući odgovoriti na to pitanje. Postoje tri odgovora koja ljudi obično daju na ovo pitanje, a svaki je problematičan na svoj način:

1. ŽIDOVSTVO JE RELIGIJA.

Baš kao što postoje kršćani, muslimani i budisti, postoje i Židovi.

PROBLEM: U svakoj drugoj religiji na svijetu, nečije "članstvo" u religiji uspostavlja se pridržavanjem kako vjerovanja tako i praksi dotične religije. Osoba ne može odbaciti vjerovanje u Isusovo božanstvo i dalje se nazivati kršćaninom. Tako je i s islamom, budizmom, hinduizmom i svim drugim religijama. Pa ipak, Židov se može nazivati ateistom, može potpuno odbaciti sve židovske vrijednosti, vjerovanja i prakse, a i dalje je 100 posto Židov. Dakle, to nije religija. Usput, većina Židova danas se smatra ateistima.

2. ŽIDOVI SU RASA.

To je kao biti bijelac, crnac ili Azijat. Ako je osoba rođena u tome, dio je toga. To nema nikakve veze s onim u što dotična osoba vjeruje. To joj je u DNK.

PROBLEM: Prije svega, postoje Židovi svih rasa. Postoje orijentalni Židovi, etnopski Židovi, perzijski Židovi, kavkaski Židovi. Prošetajmo bilo kojom ulicom u Izraelu, bit će to kao da šetamo zgradom

Ujedinjenih naroda. Kao drugo, znamo da biti Židov nije rasno određenje, jer se svatko može pridružiti, svatko se može preobratiti i postati Židov. Osoba ne možeš postati Kinez. Može se preseliti u Kinu, naučiti jezik, postati građanin Kine, jesti kinesku hranu, ali to neće promijeniti njegovu rasu. Kao što znamo čovjek ne može promijeniti rasu, bez obzira koliko se trudio, osim ako nije Michael Jackson. Ali tada mu kao posljedica može puknuti nos. Dakle, biti Židov nema nikakve veze s rasom. Uvijek se rado sjećam jednog događaja dok sam tijekom mog rabin-skog studija živio u Jeruzalemu. U posjet Izraelu je došao indijski ministar vanjskih poslova koji je u svom pozdravnom govoru tražeći dodirne točke s domaćinom rekao da Indija i Izrael, kao dva "azijska naroda" imaju...Većina Izraelaca je na moje oduševljenje bijesno reagirala da Židovi nisu azijski narod. Oni sebe vide kao Europljane.

3. ŽIDOVI SU NACIJA.

Postoje Francuzi, Nijemci, Talijani a postoje i Židovi. Osoba se ne mora roditi u tome i ne zahtijeva nikakvo uvjerenje ili praksu.

PROBLEM: nacionalnost je klasično definirana zajedničkim tlom, zajedničkim jezikom te zajedničkom poviješću i kulturom. Francuzi žive u Francuskoj. Govore francuski. I postoji francuska povijest i kultura koju svi Francuzi imaju zajedničko. Isto je i s Talijanima, Japancima, Nijemcima itd. Ima li židovski narod zajedničku zemlju? Pa, donekle. To je zajednička zemlja u kojoj većina Židova ne živi. Imaju li Židovi zajednički jezik? Koliko Židova govori hebrejski? Imaju li Židovi zajedničku kulturu i povijest? Moglo bi se kazati da su svi Židovi, i Sefardi, i Aškenazi, i Mizrahi, i Jemenićani, i Etiopljani, i Perzijanci, imali zajedničku povijest prije 2000 godina kada su svi živjeli u Izraelu. Ali

sada? Većina Židova ima puno više zajedničkog na kulturnom polju sa svojim nežidovskim susjedima nego sa Židovom iz Jemena ili Etiopije. Neimanje zajedničkog teritorija, jezika, kulture ili običaja predstavljao je veliki problem za J. P. Sartrea da shvati što Židove čini narodom. U siječnju 1945. godine zaključio je, zgrožen pišući o ulozi Francuza u Holokaustu, da Židove narodom čini antisemitizam, jer im je to jedino zajedničko. Ali i veliki filozof i književnik može pogriješiti. Židovi su enigma za mnoge, a najviše za sebe same. Na ovo pitanje je rabin Adin Steinsaltz citirajući Toru dao zapanjujuće jednostavan odgovor od samo dvije riječi. Ali kao u nekom krimiću na rješenje misterije ćete morati pričekati i pročitati tekst do kraja. Sada bih nastavio o Židovima kao rasi, ali ne brinite na te dvije riječi ću se vratiti kasnije.

Televizijska stanica ABC je u veljači 2022. suspendirala poznatu glumicu Whoopi Goldberg zbog komentara o Židovima, rasi i Holokaustu. Usput, odgovaram brojnim ljudima koji su me pitali zbog njenog prezimena je li ona Židovka i odgovor je ne, nije, a i to nije njezino pravo ime. Promijenila je prezime u Goldberg da bi, kako sama kaže, "lakše uspjela u Hollywoodu". Isto tako meni drag glumac Tim Roth nije Židov, iako mnogi misle da je. Njegov otac je svoje prezime Smith 1940. godine promijenio u Roth kao protest protiv nacista a i zbog solidarnosti sa židovskim narodom.

Whoopi Goldberg suspendirana je na dva tjedna kao suvoditeljica emisije "The View" zbog onoga što je voditelj ABC Newsa nazvao njezinim "pogrešnim i štetnim komentarima" o Židovima i Holokaustu. Suspendacija je uslijedila dan nakon njezina komentara tijekom rasprave u emisiji "The View" da rasa nije bila faktor u Holokaustu. Goldberg se ispričala nekoliko sati kasnije i ponovno

sljedećeg dana, ali izvorna primjedba izazvala je opću osudu.

Goldberg je svoje izvorne komentare dala tijekom rasprave u emisiji o tome da je škola u Tennesseeju donijela odluku o zabrani "Mausa", stripa dobitnika Pulitzerove nagrade o nacističkim logorima smrti tijekom Drugog svjetskog rata. Rekla je da Holokaust "nije stvar rase... već nečovječnosti čovjeka prema drugom čovjeku." Zatim je gostovala u emisiji "The Late Show" sa Stephenom Colbertom i u neku ruku nastavila braniti svoje stavove rekavši: "Nacisti su bili bijelci i većina ljudi koje su napadali bili su bijelci. Dakle, razmišljam: 'Kako možete reći da se radi o rasi ako se međusobno borite?'" Nekako oni koji su krivi za masovna istrebljenja Židova uspiju izbjeći strašnu etiketu rasista. Američki Muzej Holokausta u Washingtonu odgovorio joj je tweetom: "Rasizam je bio središnji dio nacističke ideologije. Židove nije definirala religija, već rasa. Nacistička rasistička uvjerenja potaknula su genocid i masovna ubojstva", navodi se. Taj tweet također je uključivao poveznicu na online enciklopediju muzeja, u kojoj se navodi da su nacisti pripisivali negativne stereotipe o Židovima biološki određenom rasnom nasljeđu. Yad Vashem, izraelski Muzej Holokausta, pozvao ju je da ga posjeti i sazna više o Holokaustu. Ne znam je li prihvatila ponudu, ali to za ovaj tekst nije ni važno. Nakon što je izbila bura, objavila je neku vrstu ispriku na internetu u kojoj je rekla da se Holokaust odnosi na nečovječnost čovjeka prema čovjeku, ali i na rasu. Možda će Whoopi Goldberg biti šokantno ako i kada sazna da postoje stotine tisuća Židova koji su manje ili više tamnije puti jer dolaze kao potomci obraćenika iz Jemena, Etiopije, Sjeverne Afrike i mnogih drugih zemalja. I svi oni, zbog svog židovskog identiteta, bili bi žrtve nacističke ideologije. Njezina tvrdnja da "Holokaust

ne zanima obojene osobe jer se sve vrti oko toga da bijelci ubijaju druge bijelce” besmislena je ne samo zato što ignorira primarnu rasističku motivaciju svih onih koji obožavaju arijevece, već je čini potpuno nesvjesnom rasnog identiteta tolikog broja svojih žrtava. Hitlerov plan je bio da se arijevisko njemačko stanovništvo riješi židovskog, prvo u samoj Njemačkoj, a zatim i u ostatku svijeta. Čitava poanta Holokausta bila je iskorijeniti židovsku “rasu” sa zemlje. Hitler je više puta rekao: “Židovi su nesumnjivo rasa, ali nisu ljudi.”

U Memorijalu muzeja Yad Vashem nalazi se opsežan prikaz rasne kategorizacije koju je stvorio nacistički režim. Vodiči prikazuju “nacističku piramidu rasu”, s arijcima na samom vrhu i “manje” rasnim skupinama ispod. Židovi

nikada nisu ni stigli do te piramide. Nisu zaslužili ni donju stepenicu jer, kako su nacisti objasnili, “uključivanje Židova u piramidu bilo bi kao davanje žoharima mjesta za vašim stolom”. Židovi jednostavno nisu smatrani ljudima — baš kao što je Louis Farrakhan branio svoju mržnju prema Židovima tvrdnjom da nije antisemit, već “antitermit”. Louis Farrakhan je vođa dvaju organizacija u SAD-u Nation of Islam i African American Movement koji kombiniraju elemente islama i crnačkog nacionalizma.

Rasplamsavanje zbog Goldberginih izjava istaknulo je trajnu složenost nekih pitanja vezanih uz rasu, uključujući široko rasprostranjeno, ali snažno osporavano shvaćanje da samo ljudi druge boje kože mogu biti žrtve rasizma. Neki

su je napali zbog rasizma, neki zbog antisemitizma, dok su drugi povezali njezine primjedbe sa širim pogrešnim shvaćanjima Holokausta, židovskog identiteta i antisemitizma.

Dakle da ponovimo pitanje: jesu li Židovi rasa? Komplicirano je! Možda ipak postoji dobar razlog za zbunjenost Whoopi Goldberg. Nacisti su očito mislili da Židovi jesu rasa. Čitava njihova retorika usredotočena je na rasni aspekt, odnosno arijska rasa je superiorna, dok su Židovi podljudi. Zbog ove rasne definicije, neki plavokosi i plavooki Židovi uspjeli su pobjeći od nacističkog stroja za ubijanje “predstavljajući se” kao arijevci. Tokom mojih rabinskih studija imao sam priliku upoznati jednog takvog, kojeg su u školi njegovi profesori stalno uzimali za

primjer kako bi “pravi Arijevac” trebao izgledati. Nakon rata je na ulici u Berlinu sreo jednog od profesora te mu otkrio da je Židov. Profesor se prvo zaprepastio, ali se brzo sabrao te mu odgovorio da je to znao čitavo vrijeme ali da ga nije želio osramotiti. Normalno da nije znao. S druge strane, Židovi koji su prešli na kršćanstvo završili su u plinskim komorama. Prema Hitleru, Židovi su bili rasa, a ne religija.

Whoopi Goldberg je objasnila svoje stajalište da rasa ima veze s bojom kože, a Židovi su bijelci. Ali Whoopi ne shvaća da KKK mrzi Židove koliko i crnce? Očito njihova mržnja prodire dublje od boje kože. Whoopi je također otkrila nedostatak znanja o američkoj povijesti. Rekla je da bi, ako bi stajala sa židovskom prijateljicom na uglu ulice i Klan bi joj se približio, morala pobjeći, ali da bi njezina židovska prijateljica mogla sigurno ostati. Je li ona nesvjesna koliko se židovskih obitelji doselilo u južne gradove samo da bi prve noći u svom novom domu pronašle gorući križ u svom dvorištu, upozorenje od KKK-a? Očito njihova mržnja prodire dublje od boje kože. Evo povijesnog podatka koji zbunjuje temu antisemitizma temeljenog na rasi. Prema rječniku, Semit je “pripadnik bilo kojeg od raznih drevnih i modernih naroda podrijetlom iz jugozapadne Azije, uključujući Akađane, Kanaance, Feničane, Hebreje i Arape”. Da, i Židovi i Arapi su Semiti. Pa ipak, Hitler, najveći antisemit, mrzio je samo Židove, ali ne i Arape. Hitler je 28. studenog 1941. u Berlinu sklopio tajni pakt s arapskim velikim muftijom Jeruzalema, Haj Aminom al-Husseinijem, kojeg je Jugoslavija proglasila ratnim zločincem. Dijelili su zajednički cilj, ono što je Hitler na tom sastanku nazvao “beskompromisnim ratom protiv Židova”. Hitler, koji je poznavao samo europske Židove bijele puti, nije imao problema sa sklapanjem

saveza s Arapima tamnije puti. Očito je Hitler identificirao Židove prema nečemu dubljem od rase. Ali to je tema za drugi tekst. Interesantno je da ni drugi Hitlerovi saveznici (Talijani, Japanci) nisu baš izgledali arijeviski. Kao ni Hitler osobno, a niti većina njegovih suradnika.

Opet se vraćamo na pitanje svih pitanja: ako Židovi nisu rasa ni religija, što su onda? Klasična tradicionalna definicija kaže da je Židov osoba rođena od majke Židovke ili osoba koja je prešla na židovstvo, bez obzira na to što vjeruje ili prakticira. Židov koji pređe na drugu religiju i dalje se prema židovskom zakonu smatra Židovom. To bi poduprla tvrdnju da su Židovi “pleme”, narod koji potječe od zajedničkog pretka, povezan istim DNK-om. Doista, židovska liturgija više puta spominje “Boga Abrahama, Izaka i Jakova”. Židovski narod potječe od tri praoca i četiri pramajke. Izvorno obitelj od sedamdeset ljudi koja je otišla u Egipat, doživjela je eksploziju stanovništva i postala narod Izraela (“am Israel”). Preobraćenje (konverzija) pretvara nežidova u Židova, bez obzira na spol, boju kože ili oblik i boju očiju. Duhovno, obraće-

nici preuzimaju novi identitet i stječu nove pretke i postaju apsolutno jednaki i ravnopravni kao svi drugi Židovi. Rabin Eliezer kaže da nijednom konvertu nikad ne smijemo predbaciti njegovu prošlost prije konverzije, jer se moramo sjetiti da je cijeli židovski narod na Sinaju konvertirao na judaizam i postao narod Izraela. Konvertovi roditelji postaju biblijski Abraham i Sara.

Kako se mogu promijeniti preci i steći novi? U čemu je tajna? Preobraćenje lako funkcionira za druge religije; osoba se obraća prihvaćanjem vjerovanja te religije i prolazi kroz ritual kako bi ga potvrdila. Ali već smo utvrdili da za židovski identitet vjerovanje nije presudno. Iako je predanost micvot preduvjet za halahičko obraćenje, nakon što je nežidov prošao halahičko obraćenje, transformacija u Židova je trajna, bez obzira na naknadnu labavost u vjerovanju ili praksi. Preobraćenje na judaizam je poput kemijske reakcije i kada izložimo smjesu cinka i sumpornog praha toplini, ona postaje nova tvar, cinkov sulfid, a proces je nepovratan. Preobraćenje zapravo baca svjetlo na ono što definira Židova. Mnogi

tvrdi da su Židovi obitelj, a preobraćenje je slično posvojenju. Netko tko nije rođen u obitelji može postati član obitelji. Posvojenje je, međutim, pravni postupak i DNK osobe se pri tom ne mijenja. Preobraćenje na judaizam je sasvim nešto drugo, ono zapravo daje osobi židovsku dušu. Daje joj novi DNK, židovski DNK. Tijelo, bez obzira na rasu, ostaje isto, ali bit osobe je sada Židov, što znači da je dobilo židovsku dušu. Vjekovna zagonetka o tome je su li Židovi rasa, religija ili pleme ne može se riješiti na fizičkoj razini, jer je definicija Židova duhovna. Hitler se mogao slagati s Arapima, ali i mrziti Židove jer je, unatoč svoj svojoj rasnoj retorici i osjećaju superiornosti, osjećao da je njegov svijet duhovno i etički ugrožen židovskom esencijom. Kako je objasnio svoju opsesiju istrjebljenjem svakog Židova: "Ako jedan mali židovski dječak preživi bez ikakvog židovskog obrazovanja, bez sinagoge i bez židovske škole, to je u njegovoj duši. Čak i da nikada nije bilo sinagoge ili židovske škole ili Starog zavjeta, židovski duh bi i dalje postojao i vršio svoj utjecaj. On je tu od početka i nema nijednog Židova, koji ga ne personificira." Dakle, Židovi nisu rasa, niti religija, već skup duša? Kabalisti idu još dalje. Uče da je židovski narod jedna kolektivna duša i da ima pojedinačne komponente, poput tijela sastavljenog od bezbroj stanica. Ako ranite vrh malog prsta, cijelo tijelo to osjeća. Zato kada se dogodi teroristički napad u Izraelu ili Parizu, Židovi diljem svijeta plaču, a kada su Židovi ugroženi u Colleyvilleu u Teksasu, Židovi diljem svijeta osjećaju se povrijeđeno.

Zato najveća opasnost za kolektivnu dušu židovskog naroda nije antisemitizam s lijeva ili s desna. Najveća opasnost za kolektivnu dušu židovskog naroda je kada se njezine sastavne stanice međusobno napadaju. U medicinskom smislu, takvo se stanje naziva rak i to je egzisten-

cijalna prijetnja organizmu. Whoopi Goldberg i njoj slični, kao ni njihovo neznanje o Holokaustu nije moja najveća briga, jer obrazovanje o Holokaustu, koje je njoj, a i većem dijelu svijeta, očajnički potrebno, može to ispraviti. Ne brinu me ni svjesne laži svjetskih medija o Izraelu, sve će doći na svoje mjesto. Puno me više brine nedostatak jedinstva među Židovima. To je oduvijek bila boljka židovskog naroda. Dok su Rimljani opsjedali Jeruzalem 70. godine istodobno su se tri židovske vojske borile međusobno u opkoljenom gradu, a i svaka posebno protiv neprijatelja. Naravno, kako antisemitizam raste, brinemo se zbog neprijatelja na vratima. Ali bitke koje bjesne unutar židovskog naroda još su opasnije za budućnost židovskog naroda.

Interesantno je da većina ljudi ne zna da u židovskoj misli, boja kože nema ni-

kakve veze s time tko ste kao osoba. Je li judaizam rasistički? Nikako. Klasični hebrejski, koji je jezik Biblije i mnogih tradicionalnih tekstova, kao i talmudski aramejski, nema čak ni riječi za rasizam ili rasu. Moderni hebrejski ima. "Geza" znači rasa, a "gezanut" je rasizam, ali to su novi termini prilagođeni modernoj upotrebi. U biblijskom hebrejskom taj koncept ne postoji. To ne znači da se o boji kože nikada ne raspravlja, raspravlja se. Na primjer, Talmud, kada govori o osipima i drugim dermatološkim problemima, spominje da Židovi u to vrijeme nisu bili bijeli poput Nijemaca ili tamni poput Etiopljana, već negdje između, slično mnogim ljudima s današnjeg Bliskog istoka. U Bibliji se za Mojsijevu ženu, Ziporu, kaže da je bila tamnoputa. Kraljica Estera imala je maslinast ten, a mnogi

rabinski izvori bilježe da je Sara, iz Knjige Postanka, bila posebno svijetle puti. Ali zajednička nit u ovim slučajevima je da je boja kože, slično tome koliko je netko visoki ili dlakavi, samo još jedan fizički atribut. Opisan je. Nije identitet. Temelje-nje identiteta na fizičkom atributu, poput boje kože, nije židovski način gledanja na svijet. U židovskoj misli, kada se govori o nečijem identitetu ili samopoštova-nju, boja kože nije faktor. Jednostavno nije relevantna. Važno je napomenuti da judaizam ne gleda ljude na taj način. U judaizmu se nečiji identitet temelji na jedinom kriteriju: koliko dobro netko is-punjava svoj potencijal? Zato je Bog prvo stvorio samo Adama, kao zemaljskog oca svih ljudi. Rabin Akiva, jedan od najzna-čajnijih rabina ikad, običavao je govoriti da je "ljubi bližnjeg svog kao samog sebe" najveće pravilo Tore. Njegov učenik Ben Azai mu se u neku ruku suprotstavio i rekao da je najveće pravilo Tore stih u Knjizi postanka (5:1) koji kaže da smo svi mi Adamovi potomci. Taj stih je glavni dokaz da su svi ljudi jednaki i da je po-jam rase puno kasnija ljudska tvorevina. Svaka osoba bi se trebala usredotočiti na sadržaj svog karaktera, a ne na boju kože, ni svoje a ni tuđe. Život je putovanje. Svaka osoba je na duhovnoj misiji. Neki ljudi uspiju. Neki ljudi ne uspiju. Većina nas je negdje u sredini.

A sada ćemo se vratiti rabinu Stein-saltzu. On najčešće ističe da se židov-ski narod u Tori naziva "bnei Jisrael", doslovno "djeca Izraelova". Zašto? Jer svi smo mi djeca našeg pretka Jakova, čije je ime promijenjeno u Izrael. Svi Židovi koje ikada sretnemo svi su Jakovljeva djeca. Pa što nas to čini? Čini nas da smo jedna obitelj i da zbog toga ostvarujemo neposrednu vezu sa svim Židovima di-ljem svijeta, Židovima koji se suočavaju s antisemitizmom u Francuskoj, Žido-vima u SAD-u, hasidima, Etiopljanima, vojnicima, Židovima u skloništima od

bombi u Sderotu, ponosnim Židovima i nezainteresiranim Židovima, konver-tima, ljevičarima i desničarima, jer svi smo jedna obitelj. I imamo dom. Mnogi od nas znaju taj osjećaj kada avion sleti u Izrael. Izrael nema najljepše plaže na svi-jetu, nema najotmjenije muzeje, ni kafiće, ali to je naš dom. I kao što se kaže nema mjesta kao što je dom. I da, ponekad smo disfunkcionalna obitelj s članovima koji imaju različita mišljenja, običaje i prakse, ali sve pod istim krovom. Ali u zdravoj obitelji volite i prihvaćate ljude čak i ako ne misle kao vi. Shvaćanje da smo svi obitelj širi naše granice.

Osim što nas naziva Bnei Jisrael (Dje-com Izraelovom), Tora nas naziva i Am Jisrael, (Narodom Izraela). To znači da postoji još jedna dimenzija koja nas čini jedinstvenom obitelji, a to je da imamo i jedinstvenu misiju u svijetu. Mi smo nacija koja bi trebala utjecati na ostale nacije, da budemo primjer ljubaznosti, pravde, odgovornosti i da budemo "svje-tlo narodima". Ali biti svjetlo ne znači

misionirati. To znači voditi primjerom. To znači biti, kako Tora kaže, "Mamlehet Kohanim", narod svećenika. U davna vremena, prije struje, prije Nikole Tesle, kada su se kuće gradile, prozori su često bili uski izvana, a širi iznutra, kako bi ula-zilo što više svjetla. Talmudski mudraci pitaju: "Zašto su prozori u Svetom hramu bili napravljeni obrnuto, uži iznutra, a širi izvana?" Te odgovaraju: "Svrha prozo-ra Hrama nije bila propuštati prirodno svjetlo, već projicirati duhovno svjetlo Menore." Dok palimo svijeće za Hanuku, meditirajmo o moći i potencijalu židov-skog naroda. Što više mi, kao židovska obitelj, stvaramo snažno svjetlo ljubavi, pravde, suosjećanja, mudrosti, osobne i društvene dobrobiti, to više drugi mogu imati koristi od tog svjetla. A ako mo-žemo izgraditi svoje obitelji i zajednice, pružiti ruku drugima i zaista pokazati što znači postupati jedni s drugima kao s braćom i sestrama, tada stvaramo svjetlo koje zaista može inspirirati i iscjeljivati svijet oko nas, bratstvo čovječanstva.

KRATKA POVIJEST RASNIH ZAKONA

PIŠE: J. C.

Rasni zakoni, službeni ili neslužbeni, postoje već tisućama godina, a kroz povijest imali su različite motive i oblike. U ovoj kratkom pregledu rasnih zakona kroz povijest, nije moguće prikazati sve razne zakone koji su postojali kao ni predstaviti koliko su nesreća i užasa izazvali. Nevjerojatno je koliko su ljudi diljem svijeta, u različitim povijesnim trenucima, imali potrebe diskriminirati one koji su bili drugačiji. A takve se diskriminacije nažalost događaju i danas.

Jedan od najranijih poznatih zakona iz ovog područja bio je Hamurabijev zakon, nastao oko 1750. godine prije naše ere, u području Babilona. Hamurabijev zakonik nije bio rasni zakon u modernom smislu, ali je kodificirao razlike među ljudima po društvenim klasama i etnicitetu. Tako su, na primjer, postojale različite kazne za isti zločin, ovisno o tome je li počinitelj zločina bio rob, slobodan čovjek ili plemić.

U doba antičke Grčke i starog Rima koncept "rase" nije bio primaran, važnija je bila kulturna i politička pripadnost. Rimljani su smatrali barbare (npr. Germane) "nižima" od sebe ali su im mogli dati rimsko državljanstvo, pa se smatra da se tada nije radilo o "biološkom rasizmu" kakvog danas poznajemo.

ARTURO
PÉREZ-REVERTE

LIMPIEZA
DE SANGRE

DEBOLSILLO

Prvi europski zakon koji pravno diskriminira ljude na temelju podrijetla i "krvi", a ne samo religije, bio je usvojen u Španjolskoj 1449. godine i zvao se Zakon o "čistoj krvi" (*Limpieza de sangre*). Prema odredbama ovog zakona, osobe židovskog ili muslimanskog porijekla smatrali su se "nečistima" i isključivani su iz javnih funkcija i crkvenih ureda, čak i ako su prešli na kršćanstvo. Ovaj zakon prethodio je modernom antisemitizmu.

Portugalci i Španjolci su i u svojim kolonijama u Latinskoj Americi u 16. i 17. stoljeću uveli kolonijalni zakone i razvili kastni sustav temeljen na rasi i miješanju rasa, pa su tako ljude dijelili na "*peninsulares*" (bijelci rođeni u Španjolskoj), Afrikance, Indijance, mulate i slično. Zakoni su propisivali prava i obveze prema rasi i stupnju "miješanosti rasa". Ti kolonijalni zakoni bili su neki od najdetaljnije razrađenih ranih rasnih zakona u svijetu.

Najpoznatiji i najraniji rasni zakon u tadašnjem francuskom carstvu donesen je 1685. godine i zvao se "*Code Noir*" (Zakon za crnce). Cilj ovog zakona bio je ozakoniti i kontrolirati ropstvo u francuskim prekomorskim kolonijama. Prema odredbama ovog zakona, robovi su bili imovina svojih vlasnika, a ropstvo je bilo nasljedno. Robovima je bilo dozvoljeno krštenje u katoličkoj vjeri ali im to nije davalo slobodu. Iako je sadržavao neke "zaštitne" mjere, *Code Noir* je prvenstveno bio zakon koji je ozakonio brutalno rasno ropstvo. Francuski kolonijalni zakoni, usvojeni krajem 19. stoljeća, najprije u Alžiru a kasnije i u drugim kolonijama, podvrgnuli su domicilne narode posebnim pravilima i isključili ih iz francuskog građanskog prava.

Britansko carstvo rijetko je donosilo formalne zakone koji izričito spominju rasu, ali rasna hijerarhija bila je temelj kolonijalnog poretka. Bijelci su bili zakonito privilegirani u gotovo svim kolonijama a razna diskriminacija bila je institucio-

nalizirana kroz zemljišne zakone, obrazovanje, upravu i pravosuđe. Tako su npr. prema Zakonu o upravi Indije, Britanci uživali pravnu superiornost a Indijcima su bile ograničene visoke funkcije u upravi. Nakon dekolonizacije, mnoge bivše britanske kolonije zadržale su slične strukture nejednakosti.

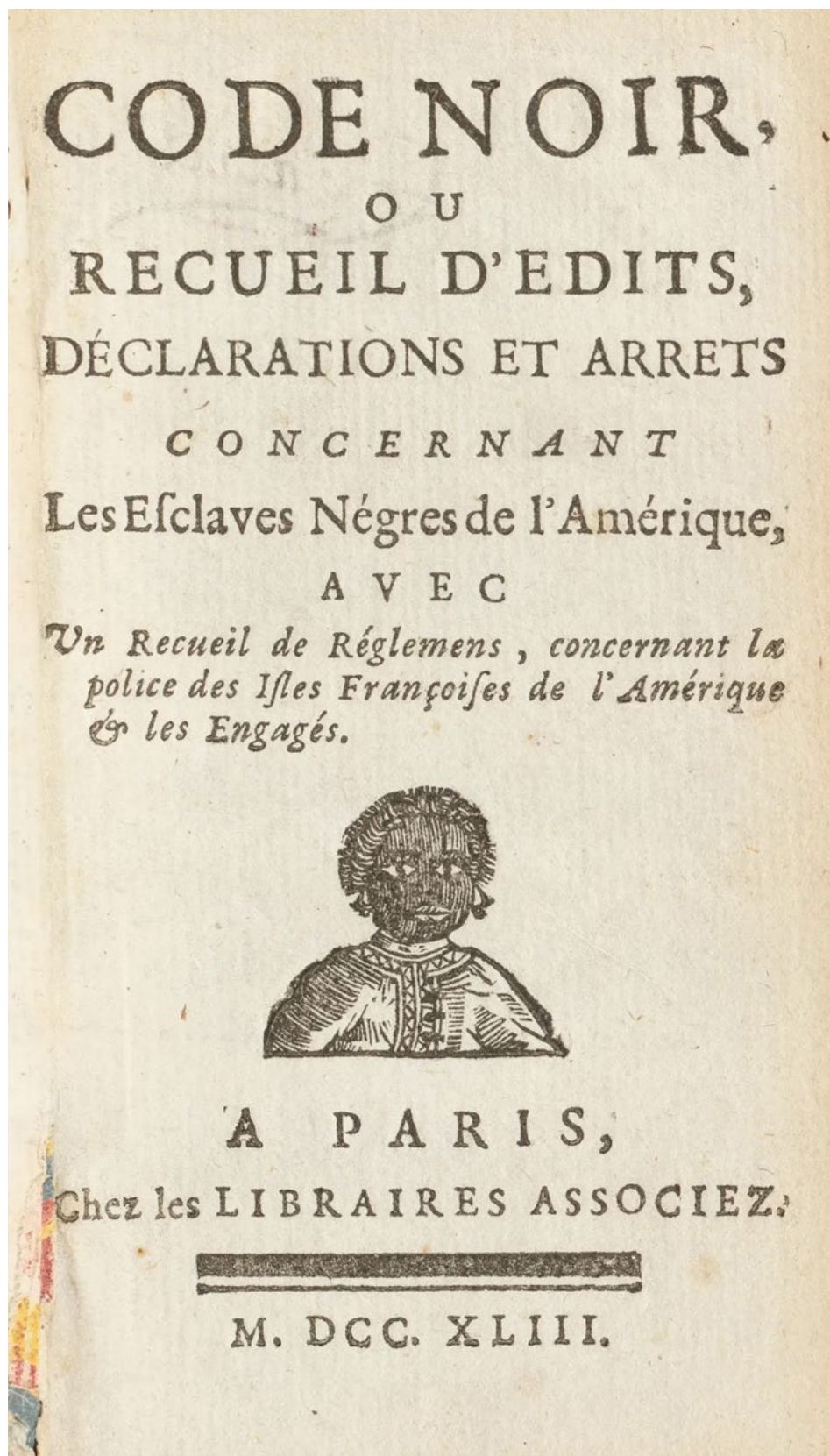
Prvi rasni zakoni usvojeni u britanskim kolonijama u Sjevernoj Americi bili su Zakoni o robovima (*Slave Codes*) iz 17. stoljeća. Prema tim zakonima, crni Afrikanci mogli su se roditi jedino kao robovi a to je bilo i nasljedno, što je značilo da je dijete roba također rob. Prema odredbama ovih zakona brakovi i spolni odnosi između bijelaca i crnaca bili su zabranjeni. Ovi zakoni postavili su temelje institucionalnog rasizma u SAD-u.

Krajem 19. stoljeća u SAD-u (točnije, uglavnom na jugu) doneseno je niz lokalnih i državnih zakona koji su ozako-

nili rasnu segregaciju između bijelaca i Afroamerikanca. Ti zakoni poznati su pod imenom "*Jim Crow zakoni*" i oni su segregirali ljude po rasi u svakodnevnom životu. Iako je ropstvo službeno bilo ukinuto, Afroamerikanci su i dalje bili segregirani: postojali su odvojeni autobusi, škole, zahodi, vlakovi, restorani a crncima je bilo zabranjeno glasati bez polaganje testova pismenosti, plaćanja poreza na glasanje dok je brak između bijelaca i crnaca i dalje bio zakonom zabranjen u brojnim američkim saveznm državama. *Jim Crow* bila je rasistička karikatura crnca u američkom kazalištu 19. stoljeća. Termin "*Jim Crow*" često se metaforički koristi za bilo koji oblik institucionaliziranog rasizma. U SAD-u Zakon o građanskim pravima (*Civil Rights Act*) iz 1964. i Zakon o glasačkim pravima (*Voting Rights Act*) iz 1965. ukinuli su pravnu osnovu *Jim Crow* zakona.

Među najdetaljnije, najrepresivnije i najinstitucionalizirane oblike rasne segregacije u modernoj povijesti svakako spadaju rasni zakoni doneseni u 20. stoljeću u Južnoafričkoj republici (JAR), u sustavu poznatom kao “*apartheid*” (na afrikaansu: “odvojenost”). Radilo se o nizu zakona koji su zakonski razdvojili i diskriminirali ljude prema rasi. Svi građani JAR-a morali su biti službeno kvalificirani po rasi (bijelci, crnci, obojeni, Azijci). Ta je klasifikacija određivala gdje možeš živjeti, raditi, školovati se, s kim se smiješ vjenčati itd. Prema Zakonu o grupnim područjima (*Group Areas Act*) iz 1950. milijuni ljudi su iseljeni iz svojih domova, jer su ljudi ovisno o njihovoj rasi bili prisilno preseljavani u odvojene kvartove. Crnci su prema Zakonu o propusnicama morali nositi propusnice da bi mogli ući u “bije” zone. Cilj *apartheida* bilo je očuvanje političke, ekonomske i društvene moći bijele manjine (oko 15 posto stanovništva) nad crnom većinom. Početkom 1990-ih pod vodstvom predsjednika F. W. de Klerka i Nelsona Mandele započeo je proces ukidanja *apartheida* a iako su 1994. godine održani prvi demokratski izbori i rasni zakoni ukinuti, posljedice tog strašnog režima i dalje su duboko prisutne.

Rasnih zakona ili zakona koji su ljude dijelili po rasi, vjeri, kastama, boji kože ili drugim stvarima bilo je i u drugim zemljama i u drugim dijelovima svijeta. A ima ih nažalost i danas u 21. stoljeću kada svijet ima iluziju da je naučio iz povijesnih lekcija sve ono što ne bi trebalo ponavljati.

AUTORI RASNIH ZAKONA: HANS GLOBKE I WILHELM STUCKART

PIŠE: NATAŠA BARAC

Rasni zakoni koje je donijela nacistička Njemačka poslužili su nacistima kao pravna osnova za ubojstva milijuna Židova i svih onih koji se nisu uklapali u odredbe rasnih zakona.

Ali tko su bili autori rasnih zakona nacističke Njemačke i što se s njima dogodilo?

HANS GLOBKE

Hans Globke rođen je 10. rujna 1898. godine kao sin trgovca tekstilom u Düsseldorfu. Nakon mature služio je u njemačkoj vojsci u Prvom svjetskom ratu a nakon rata započinje studij prava na sveučilištima u Kölnu i Bonnu. Nakon diplome započeo je karijeru kao pravnik u državnoj službi. Nakon što su nacionalsocijalisti preuzeli vlast u Njemačkoj 1933. godine, Globke je bio uključen u izradu niza zakona usmjerenih na koordinaciju (*Gleichsetzung*) pravnog sustava Pruske i Trećeg Reicha a pomogao je i u formuliranju Zakona o ovlaštenjima od 23. ožujka 1933. godine, koji je Adolfu Hitleru efektivno dao diktatorske ovlasti. Globke je bio i autor zakona od 10. srpnja 1933. o raspuštanju postojećeg Pruskog državnog vijeća i formiranju revidiranog

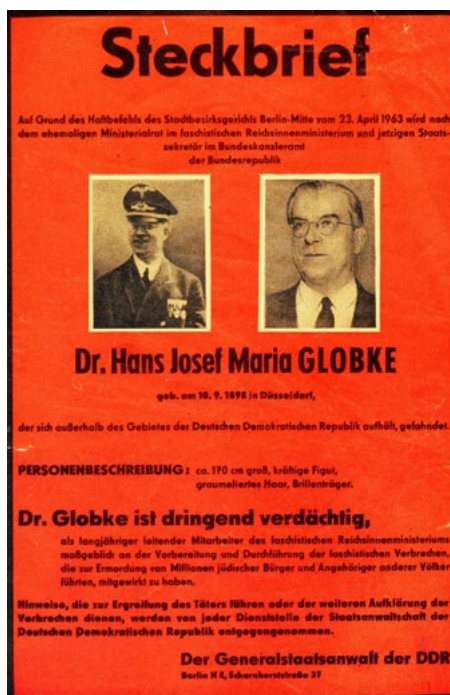
HANS GLOBKE

Vijeća, kao i daljnjih zakona koji su koordinirali sva pruska parlamentarna tijela.

Nakon ujedinjenja pruskog Ministarstva unutarnjih poslova s Ministarstvom unutarnjih poslova Reicha 1. studenoga 1934. godine, Globke je preuzeo položaj referenta pod ministrom Wilhelmom Frickom i u Ministarstvu ostaje sve do 1945. godine.

Od 1934. nadalje, Globke je bio odgovoran uglavnom za promjene imena i pitanja građanskog statusa; a od 1937. u njegov su zadatak dodana međunarodna pitanja u području državljanstva i opcij-skih ugovora. Kao suvoditelj, bavio se i "općim rasnim pitanjima", imigracijom i emigracijom te pitanjima vezanim uz antisemitske zakone, posebice Zakona o zaštiti krvi (*Rassenschande*) koji se odnosio na seksualne odnose između arijevaca i nearijevaca. Bio je suautor službenog pravnog komentara na novi Zakon o državljanstvu Reicha, jedan od Nürnberških zakona uvedenih na Kongresu nacističke stranke u rujnu 1935. godine, kojim je oduzeto državljanstvo njemačkim Židovima kao i raznih drugih pravnih propisa. Globkeov rad uključivao je i izradu predložaka i nacrtu zakona i uredbi. U tom kontekstu, imao je vodeću ulogu u pripremi prve Uredbe o građanskom pravu Reicha (14. studenoga 1935.), Zakona za obranu njemačke krvi i časti (18. listopada 1935.) i Zakona o građanskom statusu (3. studenoga 1937.). Slovo "J" (*Jude*) koje je bilo utisnuto u putovnice njemačkih Židova dizajnirao je Globke.

Globke je bio odgovoran za pripremu pravnih komentara i objašnjenja za svoja područja odgovornosti. Godine 1936., zajedno sa svojim nadređenim, državnim tajnikom Wilhelmom Stuckartom, objavio je prvi komentar Nürnberških zakona i provedbenih propisa vezanih uz te zakona. To se pokazalo posebno utjecajnim za tumačenje Nürnberških zakona jer mu je dan službeni karakter.

Izvorno je Globke trebao komentirati samo bračna pitanja jer je Stuckart želio sam obaviti ostatak posla, ali budući da je Stuckart dugo vremena bio bolestan, Globke je sam napisao komentar. Stuckart je na kraju napisao samo opsežan uvod. Upravo to je kasnije, Globkeovim braniteljima bio argument obrane — isticali su da Globke ne može biti odgovoran za Stuckartov rasistički izbor riječi te da je njegov komentar zakona usko tumačio Nürnberške zakone u usporedbi s kasnijim komentarima.

Između ostaloga Hans Globke bio je zadužen i za Odredbu o promjeni osobnog imena (*Gesetz über die Änderung von Familiennamen und Vornamen*). Cilj ove odredbe bilo je je jasno obilježavanje svih osoba pripadnika židovske zajednice. Svi muškarci Židovi morali su tako promijeniti ime u npr. *Jakob*, a žene u npr. *Sara*. U odredbi su bila navedena imena (za muškarce npr. *Abel*, *Abieser*, *Abimelech*, *Abner*, *Absalom*, *Ahab*, *Ahasja*, *Ahaser* itd.) koja su imala neku povezanost s povije-

šću Židova, ali su se u spisku predloženih imena mogla naći i izmišljena nepostojeća imena. Donošenjem odredbe sve osobe morale su u roku od mjesec dana prijaviti svoje novo ime policiji, te u svim pisanim dokumentima se izjašnjavati i potpisivati tim imenom. Odredba je stupila na snagu 1. siječnja 1939. godine i smatra se prapocetkom obaveze nošenja Davidove zvijezde.

Globke je također bio glavni pravni savjetnik Ureda za židovske poslove u Ministarstvu unutarnjih poslova, na čelu s Adolfom Eichmannom, koji je provodio birokratsku provedbu "konačnog rješenja židovskog pitanja".

Zbog svojih "izvanrednih napora u izradi zakona za zaštitu njemačke krvi", Globke je 1938. godine imenovan ministarskim savjetnikom, a iste godine ministar unutarnjih poslova Reicha Wilhelm Frick pohvalio ga je kao "najposobnijeg i najučinkovitijeg dužnosnika u mom ministarstvu" kada je u pitanju bila izrada antisemitskih zakona.

Hans Globke je 1941. godine bio uključen u izradu "uredbe kojom su Židovi u osvojenim zemljama bili lišeni državljanstva i bila je dopuštena konfiskacija njihove imovine, što se smatra jednom od najvažnijih pravnih osnova Holokausta".

Iako je sudjelovao u izradi i donošenju nacističkih rasnih zakona, Hans Globke nikada nije stvarno odgovarao za ono što je učinio. Nakon Drugog svjetskog rata radio je u vladi njemačkog kancelara Konrada Adenauera, te je 1953. godine na položaju zamijenio državnog tajnika Otta Lenza. Globke je bio jedan od najbližih suradnika i savjetnika Konrada Adenauera i to sve do kraja njegova mandata 1963. godine i smatrao se sivom eminencijom zapadnonjemačke vlade i jednim od najutjecajnijih dužnosnika Adenauerove vlade. Adenauer je tvrdio da su njegovi suradnici bili protiv progona Židova i drugih tijekom Holokausta.

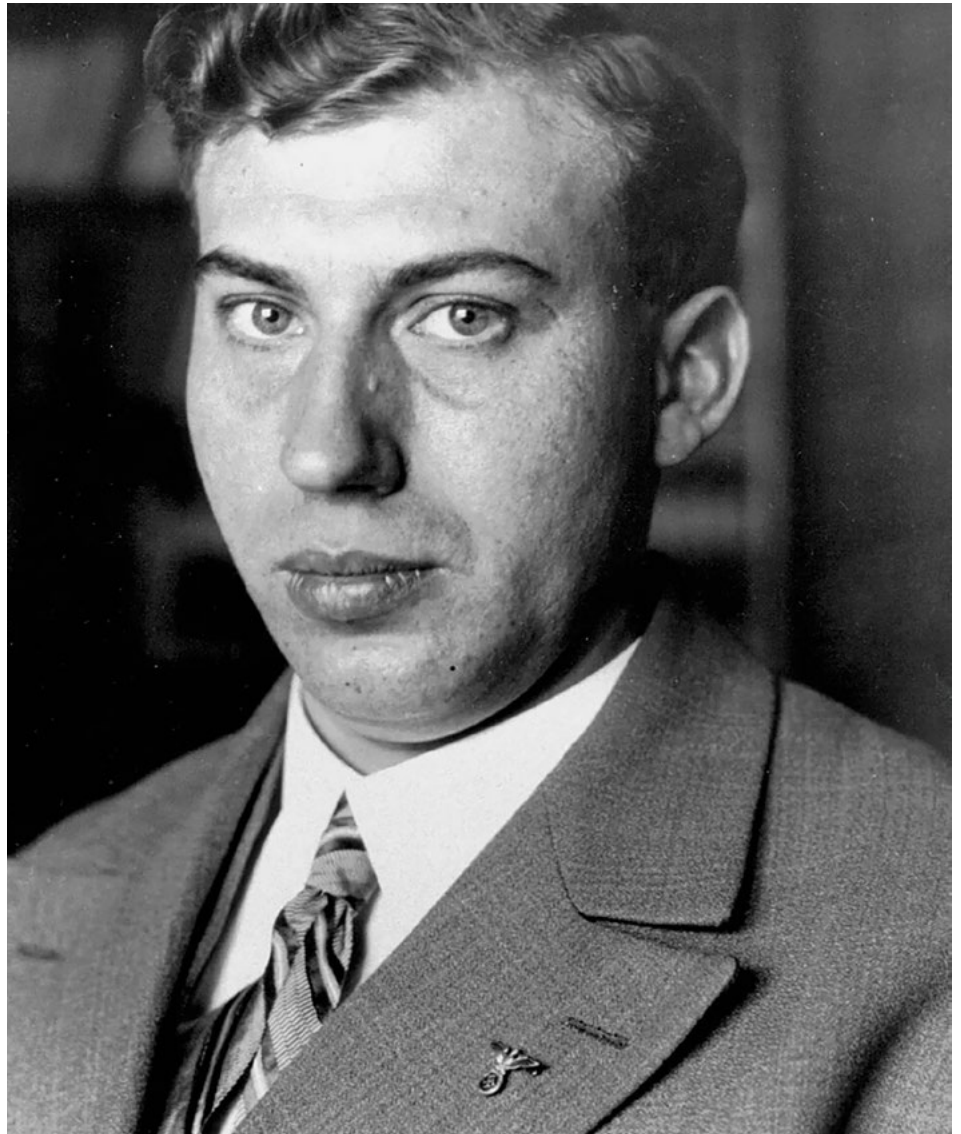
Jedini proces koji je vođen protiv Globkea, bio je u tadašnjoj Istočnoj Njemačkoj — DDR je Globkea u odsustvu osudio na doživotnu kaznu zatvora.

Izraelska tajna služba Mossad je za vrijeme istrage protiv Adolfa Eichmanna prikupila mnogobrojne podatke o tome kako je Globke sudjelovao u progonu Židova a u intervjuima nizozemskog pripadnika SS-a Willema Sassena s Eichmannom, koje je Sassen 1957. godine pokušao prodati američkom časopisu "Life" bili su i dijelovi koji su potvrđivali poslijeratne kontakte između Hansa Globkea i Adolfa Eichmanna. Bez obzira na sve to, Globke je mirno živio i radio sve do umirovljenja. Kada je otišao u mirovinu, želio je živjeti u Švicarskoj, ali švicarska vlada mu je, kao nepoželjnoj osobi, uskratila ulaznu vizu. Hans Globke umro je 1973. godine u Bonnu.

WILHELM STUCKART

Wilhelm Georg Joseph Stuckart rođen je 16. studenoga 1902. godine u Wiesbadenu u obitelji željezničara. Odgajan je u kršćanskom duhu a vrlo rano priključio se desničarskim krugovima. Godine 1922. upisao je studij prava i političke ekonomije na sveučilištima u Münchenu i Frankfurtu a u prosincu iste godine priključio se NSDAP-u (nacističkoj stranci). Iako je u jednom trenutku prekinuo studij kako bi pomogao roditeljima, diplomirao je 1928. godine a dvije godine kasnije položio je i pravosudni ispit, te nakon toga radio kao sudac i odvjetnik. Brzi uspon Stuckarta u njemačkoj državnoj administraciji bio je neuobičajen za osobu skromnog porijekla i ne bi bio moguć bez njegove pripadnosti NSDAP-u.

Obnašao je više dužnosti u raznim tijelima i ministarstvima, a 7. ožujka 1935. počeo je raditi u Ministarstvu unutarnjih poslova Reicha. Već mjesec dana kasnije unaprijeđen je u ravnatelja odjela a u rujnu 1935. dobio je zadatak da zajedno

WILHELM STUCKART

s Hansom Pfundnerom, Bernhardom Lösenerom i Franzom Albrechtom Medicusom napiše antisemitski Zakon za zaštitu njemačke krvi i njemačke časti i Zakon o državljanstvu Reicha, poznatiji kao Nürnberški zakoni, koje je nacistički Reichstag usvojio 15. rujna 1935. Godine 1936. Stuckart je postao član Akademije za njemačko pravo i predsjednik njezina odbora za upravno pravo.

Dio Stuckartovih dužnosti u Ministarstvu unutarnjih poslova uključivao je pružanje pravnog okvira koji bi opravdao

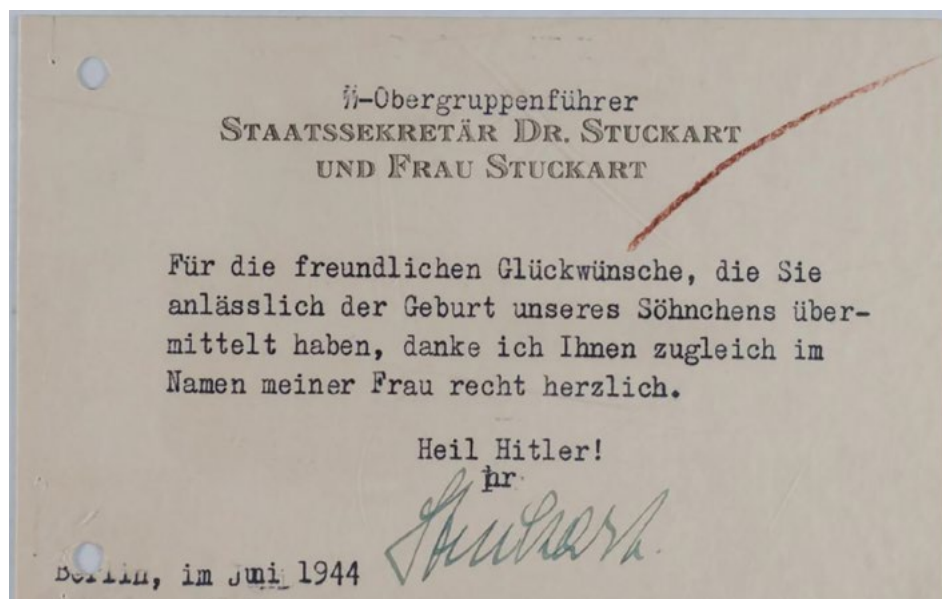
nacističku ekspanzionističku politiku prema ustavnom i međunarodnom pravu. Dana 16. ožujka 1938. Hitler ga je zadužio za upravljanje uredom za provedbu ujedinjenja Austrije s Reichom, a on je sastavio provedbenu uredbu. Formalno je promaknut u državnog tajnika u Ministarstvu unutarnjih poslova 1. travnja 1938. godine. Stuckart je 18. kolovoza 1939. potpisao povjerljivu uredbu o "Obvezama prijavljivanja deformirane novorođenčadi", koja je postala osnova za eutanaziju djece nacističkog režima.

Dvije godine kasnije, Stuckartov vlastiti jednogodišnji sin, Gunther, koji je rođen s Downovim sindromom, postao je žrtvom ovog programa.

Stuckart je bio član SA-a od 1932. i prijavio se za članstvo u SS-u u prosincu 1933. Na preporuku Heinricha Himmlera, Stuckart je konačno prešao u SS 13. rujna 1936. s činom SS-Standartenführera. Zlatnu stranačku značku dobio je 30. siječnja 1939., a u čin SS-Obergruppenführera promaknut je 30. siječnja 1944. godine.

Kao vrlo plodan pisac, Stuckart se smatrao jednim od vodećih nacističkih pravnih stručnjaka, posebice u odnosu na rasne zakone i javnu upravu. Godine 1936. Stuckart je, kao predsjednik odbora za zaštitu njemačke krvi Trećeg Reicha, zajedno s Hansom Globkeom napisao službeni vladin Komentar o njemačkom rasnom zakonodavstvu u kojem je razrađen Zakon o državljanstvu i zaštiti krvi Reicha. Komentar objašnjava da su se zakoni temeljili na konceptu narodne zajednice (*Volksgemeinschaft*) s kojom je svaki Nijemac bio vezan zajedničkom krvlju. Interesi *Volka* (naroda) trebali su uvijek nadjačati interese pojedinca a ljudi rođeni izvan *Volka* smatrani su bez prava i predstavljali su opasnost za čistoću narodne zajednice. Iz tih razloga su zakoni protiv miješanja rasa bili opravdani a Stuckart je izjavio da ovi zakoni predstavljaju "premijerno rješenje židovskog pitanja". Jedna od njegovih zadaća bila je zadaća decentralizacije i pojednostavljenja administrativne strukture.

Kasnije je Stuckart predstavljao Wilhelma Fricka, ministra unutarnjih poslova, na konferenciji na Wannseeu 20. siječnja 1942. godine, na kojoj se raspravljalo o provođenju "Konačnog rješenja židovskog pitanja na njemačkom području utjecaja u Europi". Na temelju pažljive analize redigiranih zapisnika konferencije, nagađa se da se Stuckart protivio ignoriranju spomenutih zakona od stra-

ne SS-a prilikom provođenja "konačnog rješenja", te je upozorio na birokratske probleme tako radikalnog postupanja — inzistirajući da bi obvezna sterilizacija bila bolja opcija za očuvanje "duha" Nürnberških zakona. Međutim, predsjedatelj konferencije, SS-Obergruppenführer Reinhard Heydrich, obavijestio je Stuckarta da je odluku o istrebljenju Židova donio Adolf Hitler, te da prema principu vođe (*Führerprinzip*), Hitlerova riječ stoji iznad svih pisanih zakona. Također je važno napomenuti da su Stuckart i još nekoliko sudionika konferencije shvatili da Hitler tu naredbu nije izdao u pisanom obliku.

Nakon rata, Stuckart je kratko služio kao ministar unutarnjih poslova u flensburgskoj vladi Karla Dönitza u svibnju 1945. Kada su saveznici raspustili tu vladu, Stuckart je uhićen 23. svibnja, interniran u logor Ashcan i pozvan kao stručni svjedok na Nürnberškom suđenju Wilhelmu Fricku. Protiv Stuckarta je vođen postupak pred Nürnberškim vojnim sudom 1948. zbog njegove uloge u formuliranju i provođenju antižidovskih zakona. Sud ga je okarakterizirao kao

vatrenog mrzitelja Židova koji je svoju antisemitsku kampanju mogao provoditi iz sigurnosti svog ministarskog ureda. Bivši suradnik Bernhard Lösener iz Ministarstva unutarnjih poslova svjedočio je da je Stuckart bio svjestan ubojstva Židova čak i prije konferencije u Wannseeu. Osuđen je na kaznu zatvora koju je odslužio u travnju 1949. godine.

Nakon puštanja na slobodu, Stuckart je počeo raditi kao gradski blagajnik u Helmstedtu, a zatim kao upravitelj Instituta za promicanje gospodarstva u Donjoj Saskoj a radio je i za regionalni odbor desničarskog Svenjemačkog bloka/Lige prognanika i obespravljenih. Godine 1951. suđeno mu je na sudu za denacifikaciju, klasificiran je kao "sudionik" (*Mitläufer*) i kažnjen s 500 njemačkih maraka.

Wilhelm Stuckart poginuo je u prometnoj nesreći u prosincu 1953. godine u blizini Hannovera iako su postojale spekulacije da su nesreće namjestili oni koji su progonili nacističke ratne zločince koji su još uvijek bili na slobodi.

OZAKONJENO BEZAKONJE — ANTIŽIDOVSKO ZAKONODAVSTVO U NACISTIČKOJ NJEMAČKOJ

PIŠE: JAROSLAV PECNIK

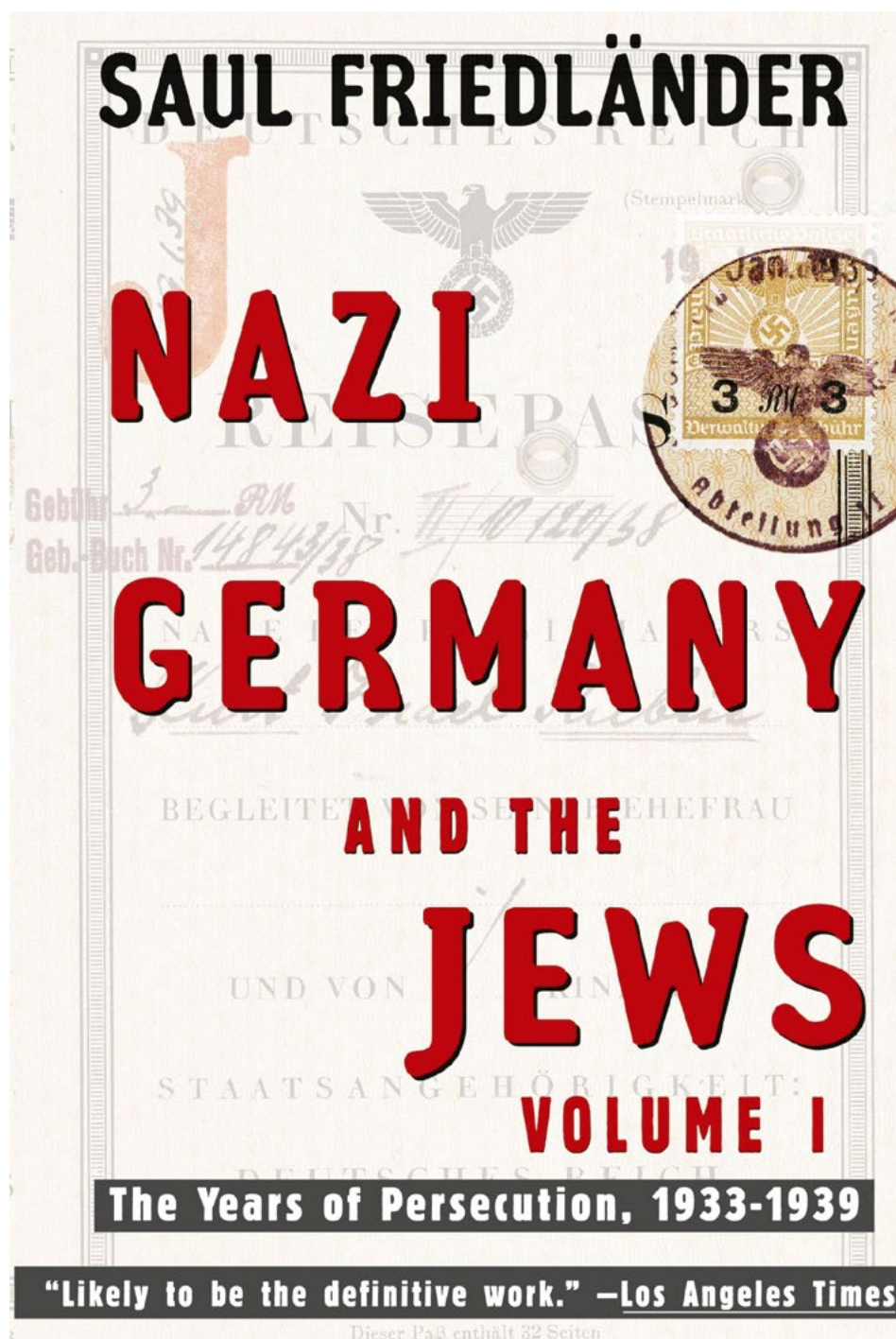
Njemački antisemitizam nakon Prvog svjetskog rata i tijekom dvadesetih godina minulog stoljeća proistekao je iz široko rasprostranjenog uvjerenja nežidovske populacije kako su Židovi od 19. stoljeća pa nadalje kroz postupnu emancipaciju “prisvojili” previše slobode i privilegija u odnosu na većinsko, njemačko stanovništvo i da su time zapravo “uzurpirali određena, društveno bitna područja djelovanja”. Ali, osim ove “ekonomske dimenzije” u novoj generaciji njemačkih antisemita (budući je antisemitizam u Njemačkoj postao latentnom pojavom), antižidovski prigovori poprimali su sve više i rasne konotacije. Ili kako je to naglasio Christopher Browning: “Rasa, a ne religija sada je pružala osnove za sve radikalniji antisemitizam...taj oblik mržnje prema Židovima bio je iznimno nasilan”, a njegovi protagonisti su tvrdili kako su “Izraeliti” previše zastupljeni, a time i utjecajni u profesijama poput financija, prava i medicine, a posebice u sferi kulture, umjetnosti i novinarstva. U

tim su napadima prednjačili pripadnici i simpatizeri DNVP (*Deutschnationale Volkspartei*/Njemačka nacionalna narodna stranka), koju su nakon tzv. Velikog rata postupno preuzeli Hitlerovi nacisti i koju su posebice nakon siječnja

1933. godine pretvorili u okosnicu svoje rasističke politike, a kako bi svoju antižidovsku politiku ojačali, nisu se libili dokumentirati je nizom bezočnih falsifikata. Analizirajući ove nacističke tvrdnje, Saul Friedländer (*“Nazi Germany and*

the Jews", 1997.), jedan od najvećih stručnjaka za razdoblje nacizma i Holokausta, konstatirao je da je istina da su Židovi za vrijeme postojanja Weimarske republike bili široko zastupljeni u tzv. kreativnim djelatnostima, ali da nema ni govora o njihovoj nekakvoj prekomjernoj ulozi u spomenutim područjima, nekakvom monopolu, već su židovski pisci i umjetnici, kao autsajder konvencionalnog društva "svojom energijom, inventivnošću i originalnošću", koja je posebice dolazila do izražaja u tzv. modernističkoj umjetnosti, bili otvoreniji za eksperimente i rizik, ali i za apstraktno mišljenje, nove strukture i impulse i tako su unutar njemačke zajednice, pa i šire, diljem Europe, postajali vidljiviji od ostalih. Friedländer je zaključio: "Modernizam je kao takav procvjetao u kulturi u kojoj su Židovi igrali središnju ulogu". A to se i kroz krajnje letimičan pregled lako može zaključiti: Alfred Döblin, Franz Werfel i Jakob Wassermann vodili su glavnu riječ u literaturi, Arnold Schönberg, Kurt Weil i Otto Klemperer (posebice za ravnjanja berlinskom Kroll operom od 1927. do 1931.), koji je na predlošku Gustava Mahlera aktivno istraživao nove muzičke tendencije glazbi, ili Bruno Walter (poznat po odbacivanju "posttonalnog serijalizma") u glazbi, a Erich Mendelsohn (suradnik Waltera Gropiusa i Bauhausa) u arhitekturi. U likovnim umjetnostima, Židovi se nisu toliko isticali kao slikari ili kipari, već više kao mecene i umjetnički agenti, poput Paula Cassirera ili Alfreda Flechtheima. U filmskoj industriji, vodeći njemački glumac bio Peter Lorre, a Erich Pommer značajni producent, dok je važnu ulogu igrao i redatelj Fritz Lang (otac mu je bio Židov). U novinarstvu, najbitikiji feljtonist i najprovokativniji filmski kritičar bio je Siegfried Kracauer (*"Frankfurter Zeitung"*), koji je često pozivao Waltera Benjamina na suradnju, kako bi svojim esejima pružio nove uvide u modernu

kulturu i politiku. Drugi značajni židovski autori, poput Kurta Tucholskog pisali su za *"Weltbühne"*, ljevičarski list koji je naprosto blistao sjajnim priložima o stanju u njemačkoj kulturi, u najširem značenju te riječi. Što se tiče teatra i uopće kazališne umjetnosti, u to je doba gotovo

kulturni status imao redatelj i producent Leopold Jessner, velik pobornik ekspresionističkog izričaja i na "daskama koje život znače", ali i na filmu. Kao direktor Pruskog državnog kazališta u Berlinu, proslavio se izumom *"Jessnertreppe"*, stubišta s kojeg bi glumac koji primjerice igra

Shakespeareovog Cezara “spektakularno padao u smrt”, a bio je poznat i kao veliki pobornik socijalizma, te je u duhu Bertolta Brechta i(li) Erwina Piscatora smatrao da publici treba “usaditi želju za progresivnim društvenim promjenama”. Na koncu, pod silnim pritiscima morao je već 1930. napustiti kazalište, da bi ubrzo potom emigrirao u SAD, gdje je pod lažnim imenom radio na filmu sve do svoje prerane smrti (prosinac 1945.).

Interesantno je podsjetiti, kako nema(mo) nikakvih podataka da je Adolf Hitler prije Prvog svjetskog rata bio antisemitski raspoložen; nisu poznati razlozi njegova “neprijateljskog preobražaja”, ali već 1919. počeo je javno pozivati na “uklanjanje Židova”. A nakon što je upoznao Münchenskog profesora glazbe Adolfa Vogela (jedno vrijeme učitelj solo pjevanja Führerove nećakinje i vjerojatno ljubavnice Geli Raubal, koju je u nastupu ljubomore 1931. ubio ili dao ubiti) i njegovu suprugu Elsu, koji su kritizirali “kulturni boljševizam” (posebice Židova Schönberga) i podržali nacistički antisemitizam, Hitler je intenzivno počeo razvijati vlastitu verziju “otrovnog antisemitizma”, da bi u “*Mein Kampf*” sredinom 20-ih godina prošlog stoljeća konstatirao da bi “Prvi svjetski rat imao drukčiji ishod da je petnaestak tisuća tih hebrejskih štetočina bilo podvrgnuto otrovnom plinu”. Na njegovom tragu su potom zaredali i u snažnom ritmu eskalirali brojni opskurni, huškački antisemitski tekstovi, među kojima valja istaknuti one Gregora Strassera, Juliusa Streichera i Alfreda Rosenberga, koji je 1928. osnovao “*Kampfbund für deutsche Kultur*” (“Borbena liga za njemačku kulturu”), a svi oni, uz asistenciju niza epigona, zaključili su kako Židovi predstavljaju “veliku opasnost po njemačku rasu”. Helmuth Langenbucher sve je te brutalne optužbe sumirao riječima: “Židov nikada ne može stvarati njemačku

poeziju, on može samo pisati njemačkim jezikom...i stoga se židovsko pitanje mora jednom zauvijek riješiti”. Ali kako? U igri su bile razne opcije, ali nije nedostajalo glasova i o masovnom protjerivanju ili kolektivnoj fizičkoj likvidaciji, no sve dileme su bile ubrzo razriježene dolaskom Hitlera na vlast 30. siječnja 1933. godine. Istina, u svibnju 1933. barun Axel Freiherr von Freytag-Loringhoven, zastupnik *Deutschnational Volkspartei* u Reichstagu koji je bio koalicijski partner nacista, istakao je kako, usprkos tomu što su Židovi “strano pleme” i tome da bi im trebalo zabraniti da se ubuduće miješaju u “pitanje naše države im kulture”, ipak im se mora omogućiti određeni stupanj “kulturne autonomije”, što su Hermann Göring i Joseph Goebbels prihvatili i zadužili Hansa Hinkela (povjerenika za dejudaizaciju njemačke kulture) da krene s osnivanjem “*Jüdischer Kulturbunda*” (“Židovskog kulturnog saveza”), kojem su na čelo postavili Kurta Singera, liječnika, neurologa svjetskog glasa, ali i vrsnog znalca klasične glazbe, a među članove počasnog predsjedništva imenovali su i Martina Bubera. Spomenuti barun i njemu slično društvo, bili su uvjereni kako je to Židovima dobra prigoda da razmisle o svom etničkom porijeklu i da se priklone što je brže mogućoj asimilaciji u njemačku većinu, što je Singer protumačio kao zahtjev koji traži “snagu, energiju, izdržljivost i vrijeme”, znajući dobro da su sve to samo puste nacističke fraze, puka demagogija s ciljem da se međunarodnoj javnosti zamažu oči, jer je već do tada (sredina 1933.) više od 8.000 židovskih pisaca, novinara, glumaca, glazbenika bilo protjerano sa svojih radnih mjesta. Osim toga, nacistički režim, bez oglada čak i na jake SS postrojbe i sveprisutni Gestapo, nije želio, barem ne u početku, da drastične, represivne mjere toliko pogode židovsku populaciju, jer bi se to moglo odraziti na ekonomsko stanje u

zemlji, a i moglo bi uzrokovati i otvorenu židovsku pobunu, što je Hitler, opet iz međunarodnih razloga svakako želio izbjeći. Ali, uskoro se, čak i najvećim optimistima pokazalo kamo sve to vodi: nakon uvođenja Nürnberških rasnih zakona, primjerice od 1936. židovskim je glazbenicima bilo zabranjeno izvođenje kompozicija Ludwiga van Beethovena, a od ranije Richarda Wagnera, Antona Brucknera i Richarda Straussa, dvije godine potom na red su došli Wolfgang Amadeus Mozart, Johann Sebastian Bach i Johannes Brahms, a nakon Kristalne noći (studen 1938.) zabrana se proširila na Georgea Friedricha Handela i Roberta Schumanna, da bi na koncu bila uvedena zabrana da uopće izvode djela njemačkih skladatelja i ubrzo i do potpunog ukidanja *Kulturbunda*, kada se Führer više nije uopće ni na koga morao obazirati.

Imenovanjem Hitlera za njemačkog kancelara, požarom Reichstaga (27/28. veljače 1933.), kojeg su organizirali sami nacisti, a pri tomu lažno za taj čin optužili komuniste, kao i sustavnim rušenjem (još uvijek važećeg) ustava Weimarske republike, odnosno, zagarantiranih građanskih sloboda i prava (*Verordnung des Reichspräsidenten zum Schutz von Volk und Staat*), te izbori (od 5. ožujka 1933.) na kojima je NSDAP (*Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei*) ostvario apsolutnu većinu u parlamentu, nakon što su nacisti kombinacijom prijetnji, podvala i podmićivanja uspjeli anulirati mandate komunističkih zastupnika, u njemačkom je društvu bila stvorena shizofrena atmosfera u kojoj su novi vlastodršci beskrupulozno (is)koristili vlast i moć kako bi, praktički na prepad predložili, zapravo nametnuli suštinske promjene/preoblikovanja punomoćnih zakonskih normi (*Gesetz zur Behebung der Not von Volk und Reich*), kojim je nova vlada, a u biti NSDAP, preko noći preradila zakonodavne okvire i time, sukladno vlastitim ideološkim

premisama, suštinski derogirala postojeći ustav. Zakon je bio 24. ožujka 1933. izglasan uz pomoć tzv. centrističkih stranaka, koje su podržale Hitlerov prijedlog, a Alan Bullock je (u svom kapitalnom djelu *"Hitler and Stalin; parallel lives"*, New York, 1993.) plastično opisao atmosferu koja je vladala tijekom parlamentarne diskusije; nacistički su zastupnici prije teći upozoravali kolege iz drugih stranaka: "Želimo stvarne ovlasti kako bi mogli zemlju izvući iz krize, ukoliko nam to uskratite, teško će te za to platiti". Jedino su se socijaldemokrati, pod stalim, žestokim napadima nacističkih SA (*Sturmabteilung*), jurišnih odreda othrvili prijetnjama i suzdržali od glasovanja, a kada je Hitler čuo odbijajuće obrazloženje predsjednika socijaldemokrata Otta Welsa, gotovo se našao na rubu histerije, tako da ga je bezuspješno mora umiriti Franz von Papen, što novog kancelara nije spriječilo da svima u Njemačkoj poruči: "Ono što tražimo od Reichstaga, mogli smo i sami uzeti i ako nas i dalje u tomu budete kočili, to ćemo i napraviti". A socijaldemokratima je rekao: "Možemo vam samo poručiti, mi i ne želimo da glasujete za naš (prijedlog) zakon, ne želimo zahvaljujući vama osloboditi Njemačku, izdajnici nam ne trebaju". Na koncu rezultat glasovanja je išao "debelo" u korist nacista; dobili su 441 glas, nasuprot 94 protiv. Novi je režim inaugurirao niz ograničavajućih i diskriminacijskih pravila, uredbi, normi i zakona protiv Židova; od 1. travnja, 1933. proglašen je bojkot svih židovskih trgovina, banaka, liječnika i odvjetnika. Nekoliko dana potom 7. travnja 1933. proglašen je Zakon o državnim službenicima (*Gesetz zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums*) kojim je trebalo što je moguće prije i radikalnije uspostaviti "rasnu čistoću i higijenu" državnog aparata (po uzoru na točku šest stranačkog nacističkog programa), a u konačnici i svekolikog njemačkog društva.

Tu svakako treba pridodati i javno spaljivanje "nepodobnih" knjiga (*Bücherverbrennung*) koje je započelo 10. svibnja 1933. u Berlinu, a na listi su se našli židovski, ali i lijevo orijentirani pisci i znanstvenici: Heine, braća Mann, Freud, Marx, Einstein, Tucholsky, Schnitzler, a među inim i Hemingway. Prema svim ovim događajima, ogromna većina njemačkog stanovništva odnosila se ravnodušno, što je samo dalo krila daljnjim nacističkim rigoroznim "zakonodavnim zahvatima" i sve većem jačanju antižidovskih pritisa. Ali kako bi nacistička vlast ustrojila potpuno i cjelovito antisemitsko zakonodavstvo, prije toga se moralo (što su zahtijevali Gestapo i državna, pa i regionalna ministarstva) precizno definirati tko se sve to može i mora smatrati Židovom, kako bi se u tomu jednoznačno i uniformiramo moglo postupati. Naravno, takvi postupci i zahtjevi su nailazili na prosvjede židovskih organizacija (i onih u Njemačkoj, ali i diljem svijeta), a ispalo je kako u konačnici ne postoje čak ni unisona mišljenja u samim nacističkim strukturama; različiti su stavovi prevladavali u stranačkom članstvu, odnosno u redovima državnih dužnosnika. Tijekom proljeća 1935. Gestapo je inzistirao, navodno to su bili zahtjevi članstva NSDAP-a i SA, da se što prije riješi/definira tzv. židovsko pitanje i u tom je duhu uputio pismo vladi, jer su brutalni i vandalski istupi starih članova stranke (*Alte Kämpfer*) protiv njemačkih Židova postajali sve učestaliji, a svekolika antisemitska kampanja bila je daleko intenzivnija nego li ranije. Takvim je akcijama trebalo osigurati puni legitimitet, dakle trebalo je stvoriti novi zakonodavni okvir, ali tomu se neočekivano suprotstavio tadašnji ministar gospodarstva Halmar Schacht, koji je uočio da bi radikaliziranjem postupaka protiv Židova, bila u pitanje dovedena efikasnost i daljnji razvoj nacionalne ekonomije, a ministar je bio

uvjeren kako Židovi posjeduju veliku poduzetničku aktivnost i sposobnost, te ih (još) za sada ne bi trebalo dodatno iritirati, dok se ne stvore uvjeti, u kojima njihovo znanje ne bi više imalo preveliku važnost za razvoj i stabilnost njemačke privrede. Na koncu, uspio je uvjeriti i samog Hitlera u opravdanost svojih stavova, a osim toga u javnosti se počelo osjećati nezadovoljstvo antisemitskim ispadima i nasiljem, tako da su 8. kolovoza 1935. formalno osuđene i zabranjene individualne akcije protiv Židova. Ubrzo potom 20. kolovoza 1935. bila je organizirana ministarska konferencija na kojoj se diskutiralo o negativnim učincima nacističkih, antižidovskih akcija na njemačku ekonomiju, a Hitler je istupio uvjeravajući sve nazočne kako će napadi u javnosti prestati, samo ukoliko vlada formulira čvrsta ishodišta antižidovske politike (o čemu je sjajno pisao Ian Kershaw u svom monumentalnom djelu: *"Hitler, 1889. – 1936."*, iz 1999.). Dogovoreno je kako će se s tim predradnjama započeti uoči sedmog kongresa NSDAP-a (*Reichsparteitag der Freiheit*), održanom od 10. do 16. rujna 1935. i na kojem su nacisti željeli trijumfalno proslaviti otkazivanje petog dijela mirovnog sporazuma iz Versaillesa koji se odnosio na zabranu naoružavanja njemačke vojske, a istodobno su i planirali da Reichstag proglasi Zakon o zastavi (*Reichflaggengesetz*), kao Hitlerov odgovor na incident koji se dogodio u New Yorku 26. srpnja 1935. kada je skupina antifašistički orijentiranih demonstranata skinula i pokidala nacističku zastavu, "provokativno" izvješenu na prekooceanskom brodu "SS Bremen", usidrenom na rijeci Hudson. Na prosvjednu notu njemačkog konzula, američke su vlasti benevolentno odgovorile kako je uništen simbol samo jedne političke stranke koji ne predstavlja njemačku nacionalnu zastavu i time je za njih ova marginalna epizoda bila završena, ali ne

i za “duboko uvrijeđenog” Hitlera. Na spomenutom kongresu, Hitler je također namjeravao izraziti potporu predstojećoj vojnoj intervenciji Mussolinijeve Italije u Etiopiji, ali u posljednji je tren od toga odustao, jer je još u to vrijeme pred svijetom glumio mirotvorca, ali kako bi nekim “jakim potezom” obilježio povijesno zasjedanje parlamenta u Nürnbergu (prvo nakon 1543. godine), na koje je pozvao cijeli diplomatski kor iz Berlina i pokušao ga uvjeriti da se Njemačka ne naoružava kako bi vodila osvajačke ratove, već samo kako bi osiguravala mir i postojeći međunarodni poredak, morao je, zarad vlastitih pristaša i šire njemačke javnosti na brzinu formulirati nekakvu politiku kojom će se potvrditi kao jak i odlučan lider. Dva dana prije početka stranačkog kongresa 12. rujna, naizgled ničim izazvan, predsjednik Savezne asocijacije liječnika Gerhard Wagner je izvijestio kako će nacistička vlada uskoro javnosti predstaviti Zakon o zaštiti o njemačke krvi i časti (*Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes*), kako bi ubuduće zabranila sklapanje miješanih brakova između Židova i arijevac. Hitler je promptno prihvatio prijedlog (kojeg je nedvojbeno sam “naručio”) i već idućeg dana pozvao “eminentne” stručnjake (Bernharda Lösenera, Franza Albrechta Medicusa i druge) u Nürnberg kako bi praktički u jednom danu izradili potrebnu platformu za donošenje spomenutog zakona i to već na zasjedanju Reichstaga 15. rujna 1935. Cijela je ova Hitlerova šarada bila velika i opasna improvizacija, a to se ubrzo i pokazalo točnim, jer se zakon kasnije stalno u hodu doradivao i pooštrevao. A sve je formalno počelo stranačkim zahtjevom, kojeg je formulirao dr. Wagner, da se u zakon unesu stavke po kojima se mora obuhvatiti, ne samo svekolika “čistokrvna” njemačka židovska populacija, već i njihovi potomci, kako bi se na toj osnovi mogli ukinuti već sklopljeni

miješani brakovi, odnosno kako bi se arijevskim partnerima vjenčanim za Židove, jasno stavilo do znanja, da ukoliko ne žele raskinuti bračnu zajednicu, s njima će se represivno postupati kao da su i sami Židovi. I kada se činilo da je pozvana ekipa

uspjela formulirati tražene zakonske norme, Hitler s ponovo oglosio oko ponoći 14. na 15. rujna novim idejama, tako da su “stručnjaci” ekspresno izradili četiri varijante Zakona o zaštiti njemačke krvi i časti, a pored toga (tijekom samo

jednog sata) i dopune Zakon o njemačkom državljanstvu (*Reichsbürgergesetz*) kako bi Führer na raspolaganju imao razne varijante i(li) njihove kombinacije. Ujutro se Hitler (privremeno) tek pred samo zasjedanje parlamenta odlučio za “najblažu” varijantu Zakona o zaštiti njemačke krvi i časti, a koja se od ostalih razlikovala samo time, što je bila izostavljena ključna ograničavajuća rečenica da će se zakon primjenjivati samo na “stopostotne” pripadnike židovske rase. Ali, istodobno je Hitler zapovjedio izvještajnoj agenciji Deutsche Press Agentur da se u tekstove o “novom” zakonu, objavljene u novinama ubaci i proširenu verziju, koja se odnosi na sve osobe koje u sebi “baštine” i najmanji dio “židovske krvi”. Na sličan je način postupilo i nacističko partijsko glasilo “*Völkischer Beobachter*”, ali na taj raskoraku zakona i njegove interpretacije nitko se nije javno oglasio ili na njega ukazao. Zapravo, svima koji su to željeli znati bilo je jasno da su Nürnberški zakoni (*Nürnberger Gesetze*), obznanjeni 15. rujna 1935. koje je s pravne strane “uredio” visokopozicionirani član NSDAP-a Hans Globke (paradoksalno, poslije rata, od 1953. državni tajnik u uredu kancelara Konrada Adenauera) radikalizacija daljnjih koraka u diskriminaciji Židova, koji su u konačnici ozakonili i masovne deportacije u logore smrti. Istina, u početku su represivne mjere bile suzdržanije; naime, Njemačka je pripremala spektakularnu organizaciju Olimpijskih igara u Berlinu (održane 1936.) pa ih nije željela zarad otvorene rasne politike dovesti u pitanje, a i već spomenute Schachtove “ekonomske” intervencije su još bile na snazi, ali nakon svršetka Olimpijade, Hitler više nije imao nikakvih prepreka u realizaciji svog zločinačkog nauma, kasnije nazvanog “konačnim rješenjem” (*Endlösung der Judenfrage*), u stvari genocida, tj. totalnog uništenja (europskih) Židova. Po Zakonu o njemač-

kom državljanstvu, samo je Nijemac mogao biti državljaninom Reicha (*Reichsbürger*) a tim su zakonskim mjerama Židovi izgubili svoja politička prava i postali su “*Staatsangehörige*”, odnosno državni podanici. Od 1934. Zakon o njemačkom državljanstvu bio je do 1943. trinaest puta dopunjavan i modificiran čime su Židovima postupno bila oduzimana osnovna prava na život, na koncu i život sam. Već od studenog 1935. bilo je jasno definirano tko je čistokrvni, a tko polu-Židov. Čistokrvni su oni koji su imali tri ili četiri židovska pretka, a osoba koja je imala dva židovska pretka, bila je tretirana isto kao čistokrvni Židov, ili mješanac tzv. prvog stupnja. Četvrtom “novelom” Zakona 25. srpnja 1938. židovskim je liječnicima bila oduzeta licenca za obavljanje prakse; od 3.152 liječnika, dozvolu za rad imalo ih je svega 709, a i oni su mogli liječiti isključivo Židove. Petom je novelom (u studenom 1938.) odvjetnicima židovske pripadnosti onemogućen rad i zastupanje na sudovima; od 1.753 odvjetnika, samo ih je 172 moglo pružati jedino konzultacijske usluge i to isključivo Židovima. Na

temelju desete novele (4. srpanj 1939.) bilo je osnovano Udruženje Židova (*Reichsvereinigung der Juden in Deutschland*) koje je funkcioniralo kao produžena ruka Gestapoa i sigurnosnih službi (*Reichssicherheitshauptamt*), a obavljali su kasnije i krajnje sramotnu ulogu pomažući u organizaciji masovnih deportacija u logore smrti. Novela broj 11. (24. studeni 1941.) odnosila se na oduzimanje državljanstva i kompletne imovine svim Židovima koji su emigrirali iz Njemačke, da bi trinaestom novelom (1. srpanj 1943.) Židovima bio onemogućen pristup sudovima, a kaznenu “politiku” i djelatnost u odnosu na Židove, sankcionirala je policija. Zakon o njemačkom državljanstvu bio je neposredno po svršetku rata ukinut odlukom savezničkog Kontrolnog vijeća 20. rujna 1945. A kada govorimo o Zakonu o zaštiti njemačke krvi i časti, potrebno je pojašniti pojam “*Rassenschande*”; radi se o nacističkom terminu kojim se osuđivala seksualna veza i odnos između arijevaca i Židova, koji su ovim zakonom bili zabranjeni. Svako nepoštivanje ovog zakona povlačilo je stroge kazne zatvorom i(li)

prinudnim radom. Svojevrsan je kuriozitet što se zabrana seksualnih odnosa između arijevaca i Židova, odnosila, u pravilu, samo na muškarce. Razlozi takvog stava nisu poznati, ali se pripisuju Hitleru, koji je u više navrata žene (o) karakterizirao “seksualno nezrelim” i tako je na temelju Führerovih stavova, 16. veljače 1940. bila izdana dopuna zakona, po kojoj, ako bi za ženu bilo utvrđeno da ime seksualne veze sa Židovom, odnosno arijevcem, ona ne bi bi(va)la kažnjena. Neposredno po stupanju na snagu ovog zakona došlo je do njegove prve nadopune: mješanci tzv. prvog reda mogli su stupiti u brak s Nijemcem, odnosno Njemicom i to na osnovu posebne dozvole, ali nju je u pravilu bilo nemoguće ishoditi. Ali stupanje u brak Nijemca ili Njemice s mješancima drugog stupnja bilo je dozvoljeno, jer su nacistički eugeničari zaključili, kako mali postotak židovske krvi kod novorođenčeta iz takve veze neće “ugroziti rasnu čistoću arijevske krvi”, jer će se generacijskim razvojem jednostavno izgubiti. Sve odredbe koje su se ovim i drugim zakonom odnosile na Židove, odnosile su se i na Rome/Cigane, crnce i “njihovu kopilad”. Zapravo svi koji su se željeli vjenčati morali su ishoditi dozvolu (*Ehetauglichkeit*) kako bi potvrdili svoj rasnu, moralnu i zdravstvenu “ispravnost”. I ovaj je zakon odlukom saveznika antifašističke koalicije ukinut 20. rujna 1945. godine.

Saul Friedländer je među prvima upozorio da je kultura bila prvo područje iz kojeg su Židovi masovno protjerivani, što samo svjedoči kako su upravo kulturu smatrali ključnom za novo “duhovno” oblikovanje “čiste” njemačke nacije, ali i kao moćno sredstvo propagande. Čim su nacisti došli na vlast, počeli su s otvorenim antižidovskim pritiscima, tako da je do kraja 1933. godine, od ukupno 525.000 Židova koji su živjeli u Njemačkoj, njih gotovo 40 tisuća napustilo ze-

mlju. Nürnberški rasni zakoni samo su dodatno pogoršali prethodnu legislativu i proširili definiciju tko se ima smatrati pripadnikom židovstva: čistokrvni i polukrvni (*Mischlinge ersten Grades*) Židovi su praktički bili ekskomunicirani, jedino su tzv. četvrt-Židovi (*Mischlinge zweiten Grades*) mogli zadržati posao, ali pod uvjetom da su zaposleni kod privatnog poslodavca. Do jeseni 1935. još je uvijek oko 200.000 Nijemaca mješovitog porijekla živjelo u Reichu, dok je “čistokrvnih” Židova, koji su imali, tri, odnosno četiri židovska pretka, bilo oko 400.000. Do konca 1937. stopa židovske emigracije iz Njemačke u prosjeku je godišnje brojala oko 25.000 osoba, a nakon što je Goebbels 1937. odlučio posve “počistiti” kulturne i ine ustanove od “čistokrvnih” Židova, pogromi i šikaniranja su se zaoštrili i zaredali, a posebice nakon što je u proljeće 1938. došlo do *Anschlussa*, kada je pod nacističku vlast došlo oko 200.000 austrijskih “mojsijevaca”, među kojima je bilo puno ortodoksnih Židova. Do vrhunca te zločinačke kampanje došlo je 9. na 10. studeni 1938. tijekom Kristalne noći (*Kristallnacht*) kada su SA jurišnici i pripadnici Hitlerjugenda iz vodstva stranke dobili zadaću masovno napasti, paliti, razbijati, devastirati židovske sinagoge, poduzeća, ustanove i domove viđenijih Židova, javno ih maltretirati, ponižavati i fizički zlostavljati i te dramatične scene su obišle svijet, tako da je svima, pa i najnaivnijima postalo jasno da se u Njemačkoj pripremaju strašne stvari, ali takve razmjere koji su kulminirali Holokaustom, tada ipak nitko nije mogao pretpostaviti. Međutim, režim je preko svojih propagandista, pa i uglednih listova, poput “*Frankfurter Zeitung*” i “*Deutsche Allgemeine Zeitung*”, sve to svodio na “posljedice opravdanog gnjeva” njemačke zajednice/*Folksgemeinschafta* protiv Židova i načina na koji su

do tada “iskorištavali” svoju financijski navodno povlaštenu poziciju.

U svojoj sjajnoj knjizi “*Culture in Nazi Germany*” (2019.), Michael Kater je zaključio: “Osim ekonomske i psihičke deprivacije koju su trpjeli tijekom dugotrajnog i višekratnog pogroma, najznačajnija promjena u životu Židova dogodila se u kulturnoj sferi, jer im je od tog trenutak bilo zabranjeno posjećivati kulturne institucije i mjesta za zabavu, uključujući kazališta, kina, koncerte, kabaree, muzeje, galerije, javna predavanja, konferencije, sajmove, sportske objekte i bazene. Židovskoj je djeci bilo zabranjeno pohađanje njemačkih škola, a svim su Židovima oduzete vozačke dozvole, njihovi automobili zaplijenjeni bez naknade. Kristalna noć je označila dramatičnu i drastičnu prekretnicu u životima njemačkih Židova”. U sklopu daljnjih, kontinuiranih pritisaka na Židove, kako bi im se dodatno pogoršale patnje, 23. listopada 1941. nacisti su proglasili zabranu emigracije iz Njemačke i obznanili druge restrikcije, koje su išle čak dotle da su Židovima zabranili posjedovanje kućnih ljubimaca i zabranu korištenja javnog prijevoza. Sredinom studenog 1941. Židovi su i službeno bili isključeni iz sustava socijalne zaštite, a 8. prosinca iste godine Židovima-znanstvenicima koji su imali privilegiju korištenja sveučilišnih biblioteka, ta je dozvola ukinuta. Židovima je od ranije bilo zabranjeno studirati, a u siječnju 1939. oduzeti su im svi radio aparati i upravo je tada Hitler otvoreno, bez ikakve zadržke obznanio svoje ratne ciljeve i zločinačke nakane: “Danas proglašujem: ako međunarodnoj, financijskoj židovskoj zajednici, kako unutar Europe, tako i izvan nje, ponovno pođe za rukom izazvati svjetski rat, rezultat neće biti boljševizacija svijeta i s njom pobjeda Židova, već naprotiv istrebljenje židovske rase u Europi” (govor u Reichstagu 30. siječnja 1939.).

TKO SU BILI ARIJEVCI U ZAKONIMA NACISTIČKE NJEMAČKE

PIŠE: IVO MIŠUR

UVOD

U nacističkoj Njemačkoj, pripadnost određenom narodu nije se temeljila na jeziku, kulturi ili osobnom osjećaju već na onome što je pisalo u osobnim dokumentima predaka neke osobe, točnije djedova i baka. Ovaj svojevrsni birokratski apsurd odlučivao je o ljudskim sudbinama. Tako se stanovnike Njemačke s obzirom na djedove i bake moglo grubo podijeliti na arijevence i one koji to nisu. Sam pojam arijevnstva/arijevac/arijevska nastao je u lingvistici. Još u 17. stoljeću prepoznata je srodnost jezika koji se govore od Europe do Indije. Ta je jezična povezanost potaknula nastanak pojma “arijski”, nastao na temelju netočne etimološke pretpostavke. Iako se ta pretpostavka kasnije pokazala pogrešnom, naziv “arijski” se još dugo zadržao u znanstvenom i općem govoru. Tijekom stoljeća nastala je suluda teorija o intelektualnoj i fizičkoj superiornosti arijevaca. Oblikovana je kroz stoljeća eurocentričnim teorijama koje su sjevernu Europu prikazivale kao kolijevku civilizacije. U tim je razmišljanjima prevladavala slika ljudi svijetle puti, za koje

se tvrdilo da posjeduju iznimne tjelesne i intelektualne sposobnosti. Upravo su te navodne vrline bile navodni razlog njihove dominacije na prostoru zapadne Euroazije. Na vrhu imaginarne rasne ljestvice našli su se Germani, koji su proglašeni “čistim Arijevcima”, dok su ostali europski narodi, poput Slavena i Romana, bili “nečisti”. Zanimljiva je i paradoksalna činjenica da su Romi, koje je nacistička ideologija smatrala jednom od “najnižih” skupina na njihovoj rasnoj ljestvici, zapravo govornici jezika indoevropskog porijekla — dakle, lingvistički povezani s onim što se nekoć smatralo

“arijskim”. Suprotno tome, germanski jezici, unatoč središnjoj ulozi Germana u nacističkoj mitologiji, ne pripadaju toj jezičnoj skupini.

Temelji ove rasističke ideologije mogu se pratiti još u djelima francuskog pisca i diplomata Arthura de Gobineaua, koji je sredinom 19. stoljeća razvio teoriju o arijskoj nadmoći i nordijskoj rasi. U svom najpoznatijem djelu “Esej o nejednakosti ljudskih rasa” tvrdio je da su aristokrati genetski nadmoćniji od pripadnika nižih slojeva jer su sačuvali veći udio arijskog nasljeđa zahvaljujući manjem miješanju s tzv. inferiornim

rasama. Ove su ideje, iako utemeljene na pseudoznanstvenim osnovama, kasnije poslužile kao ideološki temelj nacističkoj rasnoj politici u Njemačkoj.

INSTITUCIONALIZACIJA ANTISEMITIZMA

Prvi njemački pravni propis koji je stavio Židove u nepovoljniji položaj bio je Zakon o obnovi profesionalne državne (Gesetz zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums) donesen 7. travnja 1933. godine. Nacisti su već 11. travnja 1933. proglasili prvu dopunsku uredbu za provedbu ovog zakona, kolokvijalno poznatu kao Prva rasna definicija. Ova provedbena uredba određivala je tko će se zakonski definirati kao Židov po rasi (osoba koja ima jednog židovskog rodi-

telja ili jednog židovskog djeda ili baku, tj. ako je njegov predak bio "židovske vjere"). Na ovaj način rasizam odnosno antisemitizam je institucionaliziran. Svi stanovnici Njemačke "nearijevskog podrijetla" trebali su biti odmah otpušteni na razini države, regija i općina. Međutim, predsjednik Njemačke Paul von Hindenburg prigovarao je zakonu sve dok nije izmijenjen kako bi se iz zabrane isključile tri klase državnih službenika: veterani Prvog svjetskog rata koji su služili na frontu, oni koji su neprekidno bili u državnoj službi od 1. kolovoza 1914. (tj. od početka rata) i oni koji su izgubili oca ili sina u borbi u Prvom svjetskom ratu. Iznimke su napravljene samo radi Hindenburga koji se za njih zalagao, a koji je bio već u poznoj dobi. Nastavljene

su unutarnacističke rasprave o granicama arijevstva.

Tako su se na stranačkim sastancima u rujnu 1933. profilirale dvije struje. Radikali su željeli pojmom "Židov" obuhvatiti što širi krug ljudi koji su imali bilo kakvog židovskog pretka te su predlagali da se tzv. "četvrtinski Židovi" klasificiraju kao "Židovi" odnosno osobe s jednim židovskim djedom i bakom. Osobe s manje židovskog podrijetla bili bi Mischlinge tj. mješanci. Druga, blaža struja bili su tzv. pragmatičari, uglavnom vladini dužnosnici. Njihovo je stajalište bilo da se samo osobe s tri ili četiri židovska djeda i bake klasificiraju kao "Židovi", a ostale je trebalo smatrati "mješancima".

Istaknuti nacistički dužnosnik i teoretičar Albert Gortler je krajem 1933.

zakonski definirao arijevence kao jednu od tri grane kavkaske (bijele rase) koji su podijeljena na zapadne (europske), odnosno njemačke, rimske, grčke, slavenske, latvijske, keltske i albanske, te istočne (azijske) arijevence, odnosno indijske (hinduističke) i iranske (perzijske, afganistanske, armenske, gruzijske, kurdske) arijevence. Nearijevci su prema tome bili pripadnici mongolske (žute) i negroidne (crne) rase ili pripadnici dviju drugih grana kavkaske rase, koja je uključivala Semite (Židovi, Arapi) i Hamite (Berberi). Mnogim nacistima je ova definicija bila neprihvatljiva jer je kao arijevence uključivala neeuropske rase. Izvjesni Achim Gercke je kasnije redefinirao arijevenca kao onoga tko je plemenski povezan s njemačkom krvlju: potomak naroda koji je nastanjen u Europi u zatvorenom plemenskom naselju od zabilježene povijesti. Ova nova definicija omogućila je Zakonu o državnoj službi da razlikuje 'arijevce' od 'ne-arijevaca'. Međutim trebala se odrediti količina židovske krvi koju je pojedinac smio imati a da "ne šteti" njemačkom narodu.

TESTOVI (NE) PODOBNOSTI

Tzv. Mischling test bio je pravni postupak osmišljen kako bi se osobu svrstalo u jednu od tri kategorije s obzirom na njegovo porijeklo:

1. Osobe njemačke ili srodne krvi
2. Židovi
3. Osobe miješanog židovskog podrijetla (mischlinge)

Uredba od 14. studenog 1935. jasno je definirala kriterije. Osoba s tri ili više židovskih djedova i baka smatrala se Židovom. Osoba s točno dvoje židovskih djedova i baka mogla je biti Židov ili Mischling prvog stupnja, ovisno o dodatnim uvjetima. Osoba s jednim židovskim djedom ili bakom bila je Mischling drugog

stupnja. Dodatni uvjeti za Mischlinge s dvoje židovskih predaka bili su sljedeći: ako je osoba imala dvoje židovskih djedova i baka, bila je klasificirana kao Židov, ako je bila je član židovske zajednice 14. studenog 1935. ili to postala kasnije ili je bila u braku s punokrvnim Židovom 14. studenog 1935. ili se kasnije udala/oženila za Židova. Također, ako su se roditelji osobe s dvoje židovskih baka ili djedova vjenčali nakon 17. rujna 1935., a jedan od roditelja bio je Židov te ako je rođena kao vanbračno dijete nakon 31. srpnja 1936., a jedan roditelj bio je Židov, također se smatrala Židovom. Ako osoba nije ispunjavala nijedan od ovih uvjeta, bila je klasificirana kao Mischling prvog stupnja.

Birokratske zavrslame najbolje pokazuju besmislicu rasne klasifikacije koju su osmislili nacisti. Ako je netko napustio židovsku zajednicu prije 14. studenog 1935. bio bi Mischling. Da je ostao član još samo dva tjedna, bio bi zauvijek smatran Židovom. Ako je osoba bila u braku s Židovom, ali se razvela prije 14. studenog 1935., postala bi Mischling. Da je brak trajao dva tjedna dulje — bila bi Židov. Dijete rođeno 1. listopada 1935. od mješovitih roditelja klasificiralo bi se kao Mischling. No, isto dijete rođeno 1. studenog iste godine — Židov. Dijete rođeno izvan braka 10. kolovoza 1936. (nakon krajnjeg roka 31. srpnja) bilo bi Židov. Da je rođeno dva tjedna ranije — možda Mischling, ovisno o datumu mogućeg braka roditelja.

Unatoč strogim pravilima, u praksi su postojali slučajevi preklasifikacije — tj. prijelaza iz statusa Židova u mješance, ili čak u arijevence. Ovo se moglo postići na dva načina. Ili osobnom milošću Führera — tzv. arijanizacijom putem posebnog dokumenta (tzv. Njemačka krvna potvrda) koju je morao osobno potvrditi i potpisati sam Hitler. To se dobivalo vrlo rijetko, a jedan primjer je Hitlerov osobni vozač.

Drugi način za preklasifikaciju bila je sudska tužba kojom se osporavalo vlastito porijeklo. Osobe bi podizale tužbe kako bi osporile da im je židovski djed ili otac zaista bio biološki roditelj. U tom slučaju, majka ili baka je morala priznati preljub. Ako je sud prihvatio argumente, osoba bi se prekategoriizirala u niži stupanj miješanosti.

Međutim unutarnacističke rasprave te teoretiziranja o arijevcima nisu stale na ovome. U lipnju 1935., nacistički političar i ministar unutarnjih poslova Reicha Wilhelm Frick tražio je da se "ne-arijevac" zamijeni s pojmovima "Židov" i "osoba stranog podrijetla". Njegova preporuka je odbijena. Frick je jasno dao do znanja: "S rasno-političkog stajališta, judaizam nas zanima više od svega". Nakon što su Nürnberški zakoni — Zakon o zaštiti njemačke krvi i njemačke časti te Zakon o državljanstvu Reicha — doneseni u rujnu 1935. godine, nacistički režim krenuo je s njihovim detaljnim tumačenjem i provođenjem. Jedan od ključnih ljudi u tom procesu bio je Wilhelm Stuckart, odvjetnik Nacističke stranke i tadašnji državni tajnik u Ministarstvu unutarnjih poslova Reicha. On je, u službenim komentarima, iznio vlastitu definiciju pojma "srodna krv" (artverwandtes Blut), koji je imao centralnu ulogu u primjeni rasnih zakona. Prema Stuckartu, pojam "srodne krvi" odnosi se na krv onih rasa koje su odlučujuće oblikovale biološku osnovu naroda i koje, prema nacističkoj ideologiji, od "pamtivijeka" imaju zatvoreno i stabilno područje naseljavanja u Europi. Drugim riječima, u tu su kategoriju ubrajani pripadnici europskih naroda za koje se smatralo da dijele zajedničku rasnu povijest i da su, kroz stoljeća, očuvali biološku povezanost unutar vlastitih granica. Stuckart je naglasio kako se ta definicija ne odnosi samo na Europljane koji žive unutar europskog kontinenta, nego i na njihove "čiste potomke" u

drugim dijelovima svijeta — primjerice, na one koji su emigrirali, ali su, prema nacističkom shvaćanju, sačuvali izvorno rasno nasljeđe svojih predaka. Time je “srodna krv” postala pravni koncept koji je, barem na papiru, obuhvaćao širok krug ljudi, ali samo pod uvjetom da su ispunjavali stroge kriterije “čistoće” koje je režim postavio. Stuckart je istodobno jasno upozorio da “strane krvi” treba isključiti iz te definicije, čak i kada su prisutne unutar europskih naroda. Kao primjere naveo je Židove te ljude kod kojih postoji “negroidni krvni utjecaj”. Takvi su pojedinci, prema nacističkom rasnom učenju, smatrani nespojivima s konceptom “srodne krvi” i stoga nisu mogli uživati pravni status ili povlastice povezane s njemačkim državljanstvom i pravom na brak prema Nürnberškim zakonima. Ova Stuckartova definicija

bila je daleko od neutralnog znanstvenog opisa — ona je bila pravna formulacija stvorena da posluži ideološkim ciljevima režima. U praksi, postala je temelj za isključivanje milijuna ljudi iz građanskog života i za uspostavljanje jasne, zakonski obvezujuće linije razdvajanja između “poželjnih” i “nepoželjnih” stanovnika njemačkog Reicha i teritorija pod njegovom kontrolom.

Nekoliko mjeseci kasnije, 1936. godine, Stuckart je zajedno s Hansom Globkeom objavio knjigu “Građanska prava i prirodna nejednakost čovjeka”. U tom djelu dodatno su pojasnili pravno i ideološko tumačenje Nürnberških zakona, posebno u pogledu državljanstva Reicha. Prema njihovom stavu, pripadnik bilo koje manjinske skupine može dokazati svoju sposobnost služenja Njemačkom Reichu ako, bez odricanja od pripadnosti

vlastitoj etničkoj zajednici (tzv. Volk skupini), lojalno izvršava svoje građanske dužnosti — poput služenja u oružanim snagama ili doprinosa državnim projektima. Ipak, ovo načelno otvaranje vrata vrijedilo je samo za rasno srodne skupine koje su živjele unutar granica Njemačke. Tu su ubrajali primjerice Poljake, Dance i druge koje su smatrali bliskima “njemačkoj krvi”. Potpuno suprotna bila je situacija s onima koji su, iako možda formalno njemački državljani, pripadali skupinama “strane krvi i rase”. Takvi ljudi, prema Stuckartu i Globkeu, nisu ispunjavali biološke preduvjete za državljanstvo Reicha. Posebno su naglašavali stav da su Židovi “strano tijelo među svim europskim narodima” i da ih karakterizira nepomirljiva rasna različitost. Iz tog su razloga tvrdili kako se Židovi ne mogu smatrati sposobnima za službu

njemačkom narodu i državi. Zaključak koji su izveli bio je jasan: Židovi moraju ostati trajno spriječeni u dobivanju njemačkog državljanstva.

Nacistički ministar Wilhelm Frick je naglasio da je posjedovanje tzv. njemačke krvi osnovni preduvjet za stjecanje državljanstva njemačkog Reicha. Prema toj definiciji, nijedan Židov nije mogao postati građanin Reicha. Frick je dodatno pojasnio kako se ovo načelo primjenjuje i na brakove. Pozivajući se na članak 6. prve provedbene uredbe za Zakon o zaštiti krvi, naglasio je da se brak ne smije sklopiti ako bi iz njega moglo proizaći potomstvo koje bi, prema tadašnjoj ideologiji, “ugrozilo čistoću njemačke krvi”. Ta je odredba praktično značila zabranu brakova između osoba “njemačke krvi” i onih koji nemaju židovsko podrijetlo, ali su ipak smatrani “strane krvi”. Kao primjer stranih “pasmina” u Europi, Frick je naveo Židove i Rome, uz napomenu da su oni, prema nacističkom shvaćanju, redovito izvan kruga srodnih naroda.

Jedan drugi nacist, Ernst Brandis dao je službeni komentar dvaju ključnih zakona koji su bili temelj rasne politike Trećeg Reicha, a Brandisovo tumačenje imalo je za cilj pojasniti što se uopće podrazumijeva pod pojmom “njemačka krv”. Suprotno pojednostavljenoj slici o “čistoj rasi”, Brandis je naglasio da njemački narod nije jedinstvena, homogena rasa. Umjesto toga, opisao ga je kao povijesni mozaik sastavljen od pripadnika više različitih rasnih skupina: nordijske, falske, dinarske, alpske, mediteranske i istočno-elbijske. Kroz stoljeća, te su se skupine međusobno isprepletale, pa je u stanovništvu nastala raznolika mješavina bioloških i kulturnih nasljeđa. Prema Brandisu, upravo ta kombinacija — krv svih tih rasa i njihovih međusobnih mješavina — tvori ono što je nacistička terminologija nazvala “njemačkom krvlju”. Drugim riječima, po njegovu shvaćanju,

“njemačko” nije značilo pripadnost jednoj izoliranoj rasi, nego zajednici u kojoj se različite europske rasne grane stoljećima susreću i stapaju. Takvo službeno objašnjenje bilo je namijenjeno ponajprije pravnicima, birokratima i dužnosnicima, kako bi znali tko se, prema tadašnjem zakonu, ubraja u nositelje njemačke krvi i uživa pravnu zaštitu tih propisa. Istodobno, ono pokazuje kako su i unutar nacističke ideologije postojala složenija shvaćanja rasne pripadnosti od onih koja se često prikazuju u pojednostavljenim povijesnim prikazima.

Ovi komentari Fricka, Stuckarta i Globkea pokazuju kako je nacistička vlast kombinirala pravne definicije s rasnim ideologijama, kako bi isključivanje čitavih skupina stanovništva učinila ne samo političkim, nego i “zakonski utemeljenim” odnosno legalnim procesom.

ZAKLJUČAK

Zakoni koje su nacisti donosili pokazuju koliko su sami bili u kontradikciji jer čak ni među njima nije postojao dogovor o tome tko se točno smatra Židovom. Sami pojmovi rase i narodnosti podložni su promjenama, tumačenjima i manipulacijama, pa se granice ne mogu jasno odrediti. Nije moguće povući strogu crtu koja bi odvajala jednog pripadnika nekog naroda od pripadnika drugog, jer identitet nije čista biološka, ni kulturna kategorija. Još je apsurdnija ideja, da ne kažemo gluplja, da bi se vjerska pripadnost mogla povezati s osobinama poput inteligencije, marljivosti, snalžljivosti ili, s druge strane, s negativnim stereotipima. Takve ideje su već dovele do tragičnih događaja u 20. stoljeću, a njihovo ponovno oživljavanje prijetnja je svakom društvu.

Nacisti su pokušali zakonima i uredbama napraviti genetske granice židovstva. Možemo li uopće mi danas povući jasne granice u nama samima? Većina

nas, ako pogledamo malo unatrag, ima pretke koji su se u različitim razdobljima izjašnjavali kao pripadnici različitih naroda. U vremenima kada su se granice država često mijenjale, a pripadnost narodu bila uvjetovana političkom situacijom, nije čudno da je netko mogao biti jedno u mladosti, a nešto sasvim drugo u starosti. Ima li onda smisla govoriti o narodnosti naših predaka u turbulentnim razdobljima poput 19. i 20. stoljeća, kad se nacionalnost mijenjala kao što se danas mijenja stranačka pripadnost? Danas si liberal, sutra konzervativac. Identitet se često mijenja kroz generacije i okolnosti.

Možemo li isto tako reći za nekoga da je napola Židov, napola Hrvat? Je li moguće biti pola-pola kad govorimo o identitetu? Bi li to značilo da si samo pola čovjeka ili da imaš pravo na pola tradicije ili pola domovine? Sjećam se uvijek svojeg pokojnog ujaka koji je govorio za svoju djecu, rođenu u braku sa Škotkinjom, a odraslu u Škotskoj, da su ona sto posto Hrvati i sto posto Škoti. Identitet ne dijeliš po postocima. Ne postoji vaga koja to može odmjeriti, ni pravilo koje to može propisati. Čovjek može pripadati više tradicija, više jezika, više vrijednosti i sve ih može živjeti autentično i iskreno.

U Republici Hrvatskoj, narodnost se ne dokazuje, već se o njoj izjašnjava. Potrebno je samo ono što nosimo u sebi taj neki osjećaj pripadnosti. To je onaj tihi, unutarnji kompas koji nas vodi prema nekom jeziku, kulturi i običajima i koji nam istovremeno dopušta da poštujemo i volimo i ono drugo u sebi i oko sebe. U svijetu u kojem su granice sve fluidnije, gdje se ljudi sele, vole, miješaju, gdje djeca rastu u više kultura i jezika, važno je napokon prihvatiti da pripadnost ne znači isključivost. Biti nešto ne znači automatski ne biti nešto drugo. Identitet nije nula ili sto. On može biti i sto i sto i to je naše bogatstvo, a ne prijetnja.

PRAVNE POSLJEDICE NÜRNBERŠKIH ZAKONA I POVRAT DRŽAVLJANSTVA ŽIDOVIMA NAKON 1945. GODINE

PIŠE: IVO MIŠUR

Iako su Nürnberški zakoni ukinuti vojnim porazom nacističke Njemačke u proljeće 1945. godine i proglašeni ništavnima — dakle kao da nikada nisu ni vrijedili — njihove posljedice Židovi i njihovi potomci osjećali su još desetljećima. Donošenjem ovih zakona 1935. godine Židovima i drugim “ne-arijevcima” oduzet je status punopravnih građana (Reichsbürger) i svedeni su na “državne podanike bez političkih prava”. Nakon rata, pitanje državljanstva i povrata imovine postalo je jedno od ključnih u poslijeratnoj obnovi, kako u Njemačkoj, tako i u državama nastalim na prostoru bivše Jugoslavije.

U ustavu Savezne (Zapadne) Njemačke (Grundgesetz) iz 1949. godine, članak 116. predviđa i danas automatsko vraćanje državljanstva svim osobama koje su ga izgubile iz političkih, rasnih ili vjerskih razloga između 1933. i 1945. godine. Ovo se pravilo odnosilo i na njihove potomke. Osim toga, zakonskim odredbama iz 1955. omogućeno je ponovno stjecanje njemačkog državljanstva onima koji su pobjegli iz Njemačke i u me-

đuvremenu stekli drugo državljanstvo. Presudom Saveznog ustavnog suda 1968. potvrđeno je da su kolektivne denaturalizacije Židova od samog početka bile ništavne, pa su čak i oni koji su stradali u koncentracijskim logorima formalno smatrani njemačkim državljanima.

Unatoč formalnom pravu na povrat državljanstva, brojni zahtjevi odbijani su zbog tadašnjih zakonskih ograničenja. Primjerice, državljanstvo se do 1953. moglo prenositi samo po muškoj liniji, što je isključivalo djecu i unuke rođene njemačkim majkama ili bakama. Tek od

2019. godine doneseni su posebni dekreti koji su olakšali dobivanje državljanstva i potomcima u ovim slučajevima, uz minimalne uvjete znanja jezika i osnovnog pravnog poretka SR Njemačke.

Povrat imovine oduzete Židovima započeo je 1947. u američkoj zoni okupacije, a kasnije je proširen na cijelu SR Njemačku donošenjem Bundesrückerstattungsgesetzes (BRüG, 1957.), sveobuhvatnog zakona o povratu imovine ili isplati odštete. Proces je trajao desetljećima, a pojedini slučajevi još su uvijek predmet pravnih postupaka.

Za razliku od Zapadne Njemačke, DDR nije imala posebnu politiku povrata državljanstva. Smatrala je sve nacističke propise ništavnima, ali nije aktivno vraćala državljanstvo ili imovinu onima koji su emigrirali. Time su mnogi Židovi koji su pobjegli iz Njemačke ostali bez mogućnosti povrata.

U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj donesene su rasne odredbe gotovo preslikane iz Nürnberških zakona. Židovi i Srbi isključeni su iz državljanstva i javnog života, oduzimana im je imovina, a mnogi su deportirani u logore. U socijalističkoj Jugoslaviji svi zakoni NDH također su proglašeni ništavnima. Židovi i Srbi ponovno su stekli državljanstvo, no povrat imovine bio je ograničen jer je nova vlast provela opsežnu nacionalizaciju, neovisno o tome je li imovina oduzeta zbog rasnih zakona ili ne. Pitanje židovske imovine ponovno se otvorilo tek nakon osamostaljenja Hrvatske. Prema važećim zakonima u Republici Hrvatskoj, povrat židovske imovine moguć je samo u slučajevima kada je ta imovina bila oduzeta nakon 1945. godine, dok se imovina konfiscirana u razdoblju Nezavisne Države Hrvatske i dalje ne vraća. Naime, ona je još uvijek "zaštićena" pravnim odredbama koje potječu iz razdoblja socijalističke Jugoslavije i nikada nije bila obuhvaćena naknadnim zakonodavnim izmjenama.

Trenutačni pravni okvir temelji se na Zakonu o naknadi za imovinu oduzetu za vrijeme jugoslavenske komunističke vladavine, koji je donesen 1997. godine. Prema prvotnom nacrtu zakona, pravo na povrat ili naknadu imali su isključivo hrvatski državljani i to u prvom nasljednom redu. Međutim, izmjenama iz 2002. godine ta su prava proširena i na strane državljane, čime se formalno otvorila mogućnost povrata imovine i osobama koje više ne žive u Hrvatskoj, ali su bile izravno pogođene oduzimanjem.

Ipak, već više od dva desetljeća očekuju se dodatne izmjene zakona, posebno u dijelu koji se odnosi na židovsku imovinu bez živih nasljednika. Radi se o osjetljivom pitanju koje uključuje i moralnu, a ne samo pravnu dimenziju, budući da značajan dio židovske zajednice u Hrvatskoj nestaje u Holokaustu, a njihova je imovina ostala trajno izvan pravne zaštite. Unatoč višegodišnjim najavama, do danas takve izmjene nisu donesene. Situaciju dodatno otežava činjenica da

točan broj podnesenih i riješenih zahtjeva za povrat imovine nikada nije precizno utvrđen. Postoji niz nedorečenosti i neujednačenosti u primjeni zakona, što otvara prostor za različita tumačenja i prolongira donošenje konačnih odluka.

ZAKLJUČAK

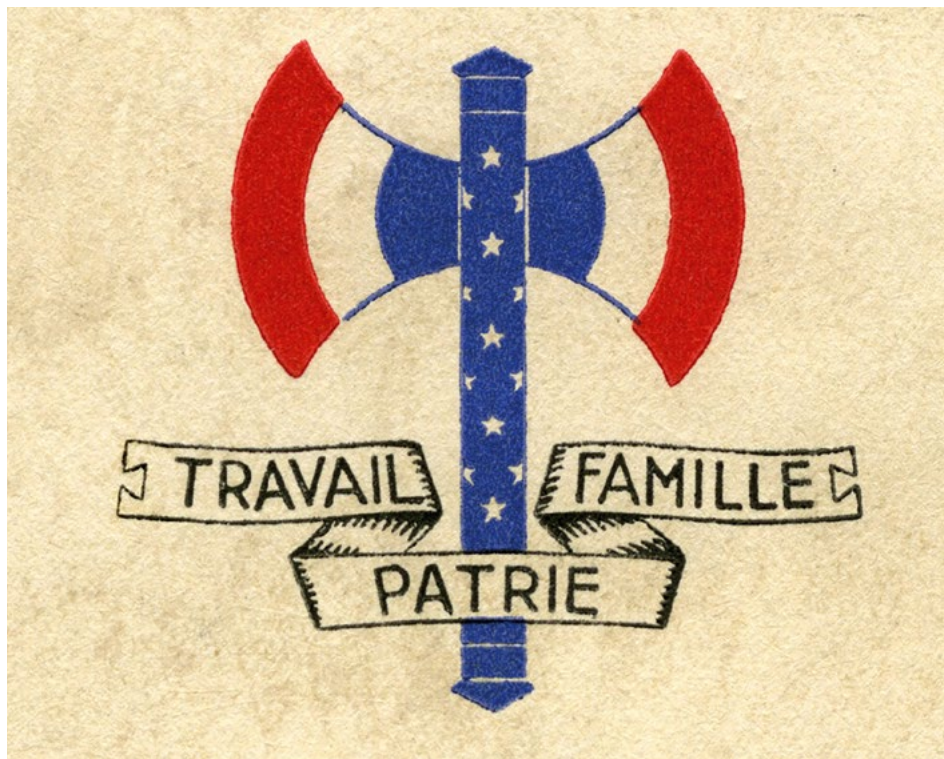
Iako su Nürnberški zakoni proglašeni ništavnima već 1945. godine, njihove pravne i društvene posljedice bile su dugotrajne. Njemačka je kroz desetljeća razvila sustav restitucije i povrata državljanstva koji i danas funkcionira, dok je u Hrvatskoj i širem jugoslavenskom kontekstu proces bio znatno sporiji i složeniji, ponajviše zbog nacionalizacije i demografskih posljedica holokausta. Ostaje činjenica da pitanje povrata imovine i priznavanja državljanstva potomcima žrtava nacističkog progona još uvijek nije u potpunosti zatvoreno, te se i danas vodi u političkim i pravnim okvirima.

VICHYJEVSKA FRANCUSKA: “TRAVAIL, FAMILLE, PATRIE” UMJESTO “LIBERTÉ, ÉGALITÉ, FRATERNITÉ”

PIŠE: NATAŠA BARAC

Francuska se još od Francuske revolucije i 18. stoljeća ponosila svojim demokratskim postignućima a krilatica “Sloboda, jednakost, bratstvo” bila je dio službene politike države. Danas su te riječi upisane u francuski Ustav. Za vrijeme Holokausta i Vichyjevske vlasti vladala su neka druga pravila.

Nakon što su njemački vojnici napali Francusku u okviru vojne operacije “*Fall Gelb*” u svibnju 1940. godine, te francuskog poraza i potpisivanja primirja s nacističkom Njemačkom 22. lipnja, započelo je teško razdoblje za Francusku. Francuska vojska kapitulirala je u samo šest tjedana, nacisti su ušli u Pariz bez većeg otpora 14. lipnja a Francuska se nakon kapitulacije dijeli na dvije zone: okupiranu zonu (sjever i zapad) pod direktnom njemačkom kontrolom i tzv. “slobodnu zonu” (jug) formalno pod francuskom upravom sa sjedištem u Vichyju, malenom gradiću u koji se francuska vlada preselila nakon

što je Treći Reich okupirao Pariz. U srpnju 1940. francuski parlament u Vichyju dao je s 569 glasova za i 80 protiv “izvanredna ovlaštenja maršalu Philippeu Pétainu”,

koji je dobio gotovo diktatorske ovlasti. Maršal Pétain imao je u tom trenutku 84 godine, bio je izraziti neprijatelj Velike Britanije i silno je želio ponovno uspostaviti

kršćanske ideale i vratiti se konzervativnijem načinu života pa su postojale snažne zabrane razvoda, pobačaj je bio kažnjiv, novine su bile cenzurirane a telefonski pozivi nadzirani.

Vichyjevska Francuska provodila je rasističke, antisemitske i isključujuće zakone, često čak revnije od nacista. Vichyjevska politika bila je vođena ideologijom “nacionalne revolucije”, s ciljem zamjene vrijednosti Treće Republike: “Sloboda, jednakost, bratstvo” (*“Liberté, Égalité, Fraternité”*) s konzervativnim vrijednostima: “Rad, obitelj, domovina” (*“Travail, Famille, Patrie”*), što je uključivalo klerikalizam, autoritarizam, antisemitizam i antiindividualizam. Vichyjevska politika uključivala je naravno i donošenje rasnih zakona.

Tzv. “*Statuts des Juifs*” (Židovski propisi) bili su rasistički i antisemitski zakoni doneseni tijekom Vichyjevskog režima i bili su središnji instrument institucionalne diskriminacije i progona Židova i drugih “nepoželjnih” skupina u okupiranoj i “slobodnoj” zoni Francuske. Nijemci su 1. srpnja 1940. protjerali nekoliko tisuća francuskih Židova iz pokrajina Alsace i Lorraine prema “slobodnoj zoni”.

Prvi “židovski propis” donesen je 3. listopada 1940. godine i njime je definirano tko se smatra Židovom prema “rasnim kriterijima” (na osnovi porijekla roditelja i/ili vjerske pripadnosti). Židovi su ovim zakonom bili isključeni iz javne službe — uključujući obrazovanje, pravosuđe, vojsku i medije, a bilo im je ograničeno i pravo da se bave raznim profesijama i poslovima. Zanimljivo je da je ove zakone Vichyjevski režim donio samoinicijativno, bez njemačkog pritiska, što pokazuje proaktivni antisemitizam režima.

Drugi još stroži zakon donesen je 2. lipnja 1941. godine i njime su dodatno ograničena prava Židovima a zabrane su se proširile na gotovo sve sfere druš-

MARŠAL PHILIPPE PÉTAİN

tvenog i ekonomskog života. Kako bi se olakšale deportacije Židova, uvedeni su i obavezni popisi Židova na lokalnim razinama. Ovaj zakon odnosio se i na “Alžir, kolonije, zemlje pod protektora-

tom”. Zakoni su bili puno rigorozniji od zakona fašističke Italije.

Vichyjevski zakoni bili su vrlo efikasno provođeni na administrativnoj i pravnoj razini a Vichyjevske vlasti su bile aktivno

uključene u uhićenja i deportacije Židova (uključujući i čuvenu raciju na pariškom Velodrome d'Hiver u srpnju 1942. godine), a uhićenja i deportacije često su se provodile i u zonama koje su formalno bile pod francuskom a ne njemačkom kontrolom. Nakon uhićenja francuski Židovi su bili internirani u privremene logore (npr. Drancy, Pithiviers, Gurs, Rivesaltes) a zatim su bili deportirani u Auschwitz i druge nacističke logore smrti. Prvi na udaru bili su strani Židovi (izbjeglice) a zatim od 1942. i francuski Židovi. Neki francuski Židovi spašeni su uz pomoć francuskog Pokreta otpora, katoličkih zajednica i pojedinaca.

Vichyjevski zakoni nisu pogađali samo Židove, njihove diskriminatorne odredbe odnosile su se i na Rome, "neprilagođene", političke protivnike (posebice komuniste) te strance i izbjeglice (npr. španjolske republikance) pa i masone. Uvedene su restrikcije kretanja, interniranja a brojnim pripadnicima etničkih i

društvenih skupina oduzeta su razna prava koja su do tada imali.

Rasistički zakoni ukinuti su nakon pada Vichyjevskog režima 20. kolovoza 1944. godine. Većina članova Vichyjevskog režima bila je uhićena a mnogi od njih bili su osuđeni na smrt. I sam maršal Pétain bio je osuđen na strijeljanje ali mu je general Charles de Gaulle zbog poodmakle životne dobi smrtnu kaznu pretvorio u doživotnu kaznu zatvorom. Maršal Pétain umro je 23. srpnja 1951. godine u dobi od 95 godina na otoku Ile d'Yeu, gdje je služio zatvorsku kaznu i gdje je i pokopan.

Nakon oslobođenja u Francuskoj je vršen lov na pristaše Vichyjevskog režima a procjenjuje se da su izrečene 6.763 smrtno kazne, od kojih je izvršeno njih 767. Međutim, Francuska dugo godina nije priznavala svoju ulogu u Drugom svjetskom ratu a Vichyjevski režim je godinama smatran "nelegalnim". Tek je tadašnji predsjednik Jacques Chirac

1995. godine javno priznao odgovornost Francuske za racije i deportacije Židova.

Iz Francuske je za vrijeme Vichyjevskog režima u logore smrti deportirano više od 76.000 Židova, uključujući i veliki broj djece. Većina ih se nikada nije vratila.

DOBOVOLJNI PRILOZI ZA POTREBE ŽIDOVSKJE OPĆINE ZAGREB ZA SOCIJALNE POTREBE ŽOZ-A

1. OBITELJ SINGER

(U SPOMEN NA MIRU HARTL) — 50,00 EUR-A

2. SUNČANA PUREC

(U SPOMEN NA MIRU ALTARAC) — 20,00 EUR-A

3. SUNČANA PUREC

(U SPOMEN NA ING. JOSIPA I DR. SAMUELA PURECA) — 20,00 EUR-A

4. GIZELA WEINBERGER

(SJEĆANJE NA DRAGU PRIJATELJICU MIRU ALTARAC) — 100,00 EUR-A

TAKO JE BILO U ITALIJI

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

Kao uvod u Holokaust, najružniju stranicu ljudske povijesti, često se spominje antisemitizam sa svim poznatim rasnim zakonima. Te zakone koji definiraju “čistoću” jednog naroda te sprječavaju miješanje krvi tijekom prve polovice 20. stoljeća uvelo je više europskih država, poput Mađarske, Njemačke ili Rumunjske i Poljske. Sve su se te države štitile od “nepoćudnih grupa” drugih rasa u svrhu očuvanja narodne krvi, časti i tradicionalnih vrijednosti. Pod utjecajem nacističke Njemačke, čak je i Kraljevina Jugoslavija usvojila dva antisemitska zakona: Numerus clausus (ograničenje upisa židovske djece u srednje škole i na fakultete) te ograničenje poslovanja Židovima u prehrambenoj industriji. Po izbijanju Drugog svjetskog rata na tlu Jugoslavije (6. travnja 1941. godine), počinje bijeg Židova prema Primorju, području koje je kontrolirala Italija. Iako je fašistički režim bio najvjerniji sluga Hitlera u Europi te je i Italija usvojila rasne zakone, odnos prema Židovima bio je u mnogome bolji nego npr. u NDH, Srbiji ili Njemačkoj.

KRALJEVSKI DEKRET BR. 1728

Talijani su neke rasne odredbe usvojili već u 1920-im godinama, a dodatno zakone proširili i pooštrili protiv Židova krajem 1938. godine. Samo tjedan dana nakon Noći razbijenog stakla u Njemačkoj (Kristallnacht), u službenim

MUSSOLINI NAJAVLJUJE RASNE ZAKONE, 1938.

talijanskim novinama objavljeno je 29 članaka Odredbi namijenjenih zaštiti talijanske rase. Kraljevski dekret br. 1728 suspendirao je građanska prava Židova. Do tada biološki rasizam nije postojao na Apeninskom poluotoku. Svojedobno su uvedena srednjovjekovna ograničenja za život u gradu, stvaranje geta, nošenje znaka. Sada se talijanski državljani nisu smjeli vjenčati s pripadnicima nearijske rase pod prijetnjom visoke novčane kazne. Dovoljno je bilo da je jedan roditelj židovskog podrijetla, prema fašističkim zakonima smatrani ste Židovom te kao takav niste mogli oženiti “čistu” Talijanku. Stranim Židovima bilo je zabranjeno useljavanje u Italiju i talijanske kolonije (npr. Libija), talijansko državljanstvo izgubili su svi Židovi koji su ga stekli

nakon 1. siječnja 1919. godine. Pripadnici “židovske rase” nisu smjeli služiti talijansku vojsku, biti državnim namještenicima, postati skrbnici Talijanima, držati tvrtke s više od 100 zaposlenih, posjedovati veće zemljište. Sav značajniji biznis je arijaniziran od strane vlasti. Po objavi rasnih zakona, Židovi više nisu mogli biti članovi Fašističke partije Italije. Zanimljivo, prilikom utemeljenja Fašističke partije Italije, od 54 prvih članova, deseterica njih bili su Židovi, a do 1938. njihov broj je narastao na nekoliko tisuća članova. Zakoni su proglašeni u ime kralja Vittoria Emanuela III., a ovjerio ih je sam duce Benito Mussolini. Svoje potpise na zakone stavili su i ministri Galeazzo Ciano, Paolo Thaone di Revel, Ferruccio Lantini i Arrigo Solmi.

Židovi su isključeni iz društvenog života, praktički preko noći. No, donošenje tih zakona na neki je način bilo očekivano. Kako se uloga Mussolinija naspram Hitlera mijenjala, tako se talijanska spremnost da usvoji nacističke zakone povećavala. "La Stampa" je početkom rujna 1938. objavila: "Vijeće ministara odlučuje isključiti iz škola sve učitelje i učenike rođene od roditelja židovske rase." U svim školama koje su pohađali talijanski učenici bila je zabranjena uporaba knjiga čiji su autori bile osobe židovske rase, pa čak i ako je u grupi autora samo jedan pripadnik židovske rase, kao i na radove koji su ocjenjivale ili pregledavale osobe židovske rase.

Sam Mussolini nije bio antisemit, nitko ga tako nije ni doživljavao. Jedna od njegovih poznatijih ljubavnica bila je Židovka Margherita Sarffati, postala mu je savjetnica, suradnica, čak mu posuđivala novac, tako mu i za Marš na Rim dala milijun lira. No, zakoni su uvedeni, a najavio ih je Mussolini u govoru u Trstu, još u rujnu 1938. godine. Neki za razloge talijanskog antižidovstva vide u njihovoj vanjskoj politici — zbog osvajačkog rata u Abesiniji (1935. – 36.), Italija je iziritirala

međunarodnu javnost te je podvrgnuta sankcijama što ju je još jače približilo Hitleru. No, rasni zakoni nisu bili na razini onih u Njemačkoj — talijanski Židov nije mogao biti učitelj, ali je normalno mogao ući u gostionicu, na igralište, u kino ili park, što ni u NDH nije bilo dozvoljeno. Talijanski Židovi nisu morali nositi znakove na odjeći. Siromašniji Židovi nastavili su živjeti s novim ograničenjima. "Nije toliko zloće, okrutnosti, antisemitizma ili svega najgoreg to što je dovelo do Auschwitza. Bila je to ravnodušnost, to zatvaranje očiju, to izgovaranje: 'Dosta s tim Židovima, što nas briga, to se nama ne događa.' Ravnodušnost je ključ razumijevanja razloga zla, jer kada vjerujete da vas nešto ne pogađa, da vas se ne tiče, onda nema granica užasu. Ravnodušni su suučesnici. Suučesnici u najgorim zločinima", rekla je talijanska senatorica i preživjela žrtva Holokausta Liliana Segre prije nekoliko godina. Zbog uvođenja rasnih zakona, na tisuće talijanskih Židova izbjeglo je u Ameriku u razdoblju od 1938. do 1942. godine. U razdoblju od 1938. pa sve do pada Mussolinija u srpnju 1943. godine, fašistički je režim brojnim

zakonima, uredbama i naputcima rješavao "židovsko pitanje".

ODREDBE SE NISU PRIMJENJIVALE?

No, u nečemu Talijani nisu popustili svojim ratnim saveznicima Nijemcima — Židovi s područja Italije ili osvojenih krajeva nisu deportirani u nacističke logore smrti. U Ateni su talijanski vojnici čuvali sinagogu od mogućeg napada grčkih pronacista. No, isto se nije dogodilo u Splitu gdje su upravo fašisti devastirali hram i uništili mnogo vrijednih dokumenata. Odnos prema Židovima bio je osobne naravi. Ljubljana, Primorje, otoci, Lombardija, postali su dom mnogih Židova koji su iz hrvatskih gradova pokušali naći spas od ustaškog progona. Rute bijega vodile su prema talijanskim planinama gdje su se izbjeglice osjećale relativno sigurno, talijanska vlada čak im je dodijelila smještaj i bonove za prehranu. "Došlo je da moramo ići iz Ljubljane. Detektiv nas je pratio do Sondrija, to je jedno mjesto nedaleko od Milana, do tamo smo išli vlakom, a od tamo do Aprica, to je na 1000-1200 m visine, tamo se išlo autobusom. Tamo smo našli već jako

Anno 63 - N. 263 - Italia Impero Colonie cent. 30 Milano — Venerdì, 11 Novembre 1938 — Anno XVII EDIZIONE DEL POMERIGGIO

CORRIERE DELLA SERA

ABBONAMENTI

Italia Impero Colonie			Estero		
Anno	Sem.	Trin.	Anno	Sem.	Trin.
1. 72.—	1. 36.—	1. 20.—	1. 160.—	1. 81.—	1. 43.—
Col. settim. numero	1. 32.—	1. 16.—	1. 160.—	1. 81.—	1. 43.—

A Milano gli abbonamenti al giornale in via S. Margherita 38 e in via Solferino 51. In tutti i punti di vendita del Corriere: 65-66, 65-66, 65-66, 65-66, 65-66.

LA DOMENICA DEL CORRIERE

PREZZI DEGLI ABBONAMENTI AI PERIODICI PER GLI ABBONATI AL "CORRIERE".

LA DOMENICA DEL CORRIERE	LA LETTURA	IL ROMANZO MERIDIE
Italia: L. 17. — Sem. L. 9. — Trin. L. 5. —	Italia: L. 25. — Sem. L. 12. — Trin. L. 6.50	Italia: L. 18. — Sem. L. 9.50 Trin. L. 5. —
Estero: L. 37. — Sem. L. 19. — Trin. L. 10. —	Estero: L. 33. — Sem. L. 17. — Trin. L. 9. —	Estero: L. 28. — Sem. L. 14.50 Trin. L. 7.50

Gli abbonamenti cumulativi ai periodici devono avere la stessa scadenza dell'abbonamento al quotidiano.

Le leggi per la difesa della razza approvate dal Consiglio dei ministri

I matrimoni misti sono proibiti - La definizione di «ebreo», le discriminazioni e l'annotazione allo Stato Civile - L'esclusione dagli impieghi statali, parastatali e di interesse pubblico - Le norme concernenti le scuole elementari e medie e gli insegnanti

Roma 10 novembre. Il Consiglio dei ministri è tornato a riunirsi stamane alle 9, a Palazzo Venezia, sotto la presidenza del Duce, presenti tutti i ministri e con l'intervento del sottosegretario di Stato al Ministero dell'Interno, il signor ...

... appartenenti a religione diversa, in complesso, abbiano un estimo superiore a lire 5000; di essere proprietari di fabbricati urbani che, in complesso, abbiano un estimo superiore a lire 20 mila.

... Per i fabbricati con i quali non ...

... della razza, siano preferiti per l'insegnamento nelle scuole elementari e medie per alcuni di razza ebraica.

... Ecco il testo del provvedimento approvato:

... Nelle scuole di istruzione elementare e media, per alcuni di razza ebraica, saranno preferiti gli insegnanti di razza ebraica deceduti in guerra, per accedere al quale occorre un titolo di studio medio di secondo grado o un titolo equipollente.

... Il presente articolo si applica anche agli studenti stranieri in ...

puno naših znanaca. Svih 240 bili su u Aprici, iza nas ih je još nešto došlo. Mi smo dobivali tlušim za hranu i supsidije mjesečno, ne puno, ali dodatak na ono što nismo imali. Od države smo svaki mjesec dobivali, ne znam koliko, lira po glavi i karte za kruh i drugo. Kruh smo dobili 150 g na dan i neke živežne namirnice. Imali smo samo kukuruzno brašno, mesa vrlo rijetko, mlijeka, to je bilo jedno brdsko mjesto i gore u brdima su bili seljaci. Tamo smo bili godinu i 4 mjeseca. Onda, kad je Mussolini kapitulirao, Nijemci su došli jako blizu. Onda opet idemo — ne idemo. Kuda da idemo? Preko granice, a onda Bog te pitaj. Nismo znali da i u Švicarskoj ima logora”, prisjetila se svojih izbjegličkih dana Zagrepčanka Blažica Blau koja se spasila s mužem i kćeri. 250 Židova iz Aprice izbjeglo je sigurnoj smrti.

Istovremeno, u hrvatskim krajevima gdje su ustaše vršili nezamislive zločine prema Židovima, Romima i Srbima, Talijani nisu jače reagirali — ne želeći ulaziti u konfrontaciju sa savezničkim ustaškim režimom, ostali su prilično suzdržani prema onome što se zbivalo u Jadovnom, na Pagu, u Gospiću. Nekako se prepuštao da o pojedinim delikatnim situacijama odluke donose sami zapovjednici na terenu ili vojnici — neki su pokazali svoju humanost i pomagali progonjenima ili čak zaštitili već osuđene na smrt, a bilo je i oni koji su bezobzirno odbijali vapaje u pomoć i protjerivali Židove natrag u NDH, znajući da ih praktički šalju u smrt.

PO TALIJANSKOJ KAPITULACIJI

Sve do dolaska Nijemaca, talijanski Židovi mogli su nastaviti svoj svakodnevni život, pronaći neku vrstu posla i osigurati si egzistenciju. Nijemci su naravno, negodovali i pritiskali Talijane da im izruče Židove. Na konferenciji u Wannseeu 1942. godine, Italija je navedena na popisu zemalja iz kojih treba “odstraniti” Židove,

njih 58.000, kao i onih 200 u Albaniji. Italija se odupirala Holokaustu. Sve je to prekinula kapitulacija 8. rujna 1943. i njemačka okupacija — situacija za Židove tada se radikalno pogoršala. Po uspostavi Talijanske Socijalne Republike na sjeveru Apeninskog poluotoka, neuvjerljive marionete sa središtem u Salu, započeo je i Holokaust u svom punom obliku. Mussolini je samo mogao promatrati kako Nijemci u potpunosti kontroliraju sve. U gradovima su bile stotine Židova, neki domicilni, a uz njih mnoštvo izbjeglica. Već 30. studenoga 1943. Mussolinijevo Ministarstvo unutarnjih poslova izdaje naredbu o deportiranju Židova u koncentracijske logore i naredbu o pljenidbi njihove imovine. Progon je započeo! Kad su Nijemci zauzeli otok Rab na kojem se prethodno nalazio talijanski koncentracijski logor Kapor, logoraši su već pobjegli partizanima. No, 204 njih koji se nisu na vrijeme prebacili na obalu, zarobili su njemački vojnici i poslali u Auschwitz. U Rimu se u ljeto 1944. nalazilo oko 350 Židova s područja NDH, pretežito iz Bosne i Dalmacije. Odlazili

su prema Iberijskom poluotoku, u Madrid, Barcelonu i Lisabon, gdje se mali broj zadržao do kraja rata. Većina ih je uspjela otići u Ameriku. Vlasti Mussolinijeve Republike izručile su Nijemcima do početka 1945. godine 6.851 Židova. Dana 18. listopada, samo dva dana nakon upada u rimski geto, njemački vojnici poslali su prvi konvoj Židova u Auschwitz. Iz Bologne, Firence, Milana, Verone, Genove, na tisuće Židova poslano je u nacističke logore. Od 4.773 Židova koji su poslani u Auschwitz, samo ih je 314 preživjelo. U bivšoj Rižarni San Sabba u Trstu uspostavljen je logor smrti.

Tijekom fašističke vlasti u Italiji stradalo je oko 7 do 8.000 Židova što je 1/7 talijanske zajednice. Većina je stradala u razdoblju od 1943. do 1945. godine, za vrijeme nacističke dominacije na sjeveru Italije. Na popisu stradalih bio je i stari fašist Ettore Ovazza. Nekadašnjeg Mussolinijevog prijatelja i suradnika koji je s obitelji bježao u Švicarsku, Nijemci su ubili kada je neuspješno pokušao pobjeći. Svi su članovi obitelji strijeljani pri talijansko-švicarskoj granici.

RASNI ZAKONI U MAĐARSKOJ

PIŠE: F. B.

Mađarska je bila jedna od onih europskih zemalja u kojoj su rasni zakoni protiv Židova uvedeni i prije njemačke okupacije a zatim su, nakon što su nacisti preuzeli vlast 1944. godine, bili pooštreni i brutalno provedeni. U donošenju i provođenju antisemitske politike u Mađarskoj domaće vlasti su imale ključnu ulogu.

Manje je poznat podatak da je Mađarska usvojila prvi rasni zakon u Europi i to davne 1920. godine. Mađarski parlament je 23. rujna 1920. usvojio tzv. "Zakon *numerus clausus*" koji se smatra prvim rasnim i antisemitskim zakonom u Europi 20. stoljeća, i to puno prije nacističkih rasnih zakona.

Ovim zakonom uvedene su rasne kvote na sveučilištima i tako je bio ograničen broj židovskih studenata koji su mogli biti primljeni na sveučilišta. U obrazloženju zakona tvrdilo se da je razlog postavljanja rasnih ograničenja nerazmjerno visoko sudjelovanje manjina, posebno Židova, u visokom obrazovanju. To je bila istina — udio židovskih studenata bio je mnogo veći od njihovog udjela u stanovništvu. Kao opravdanje za donošenje ovog zakona, tvrdilo se da će zakon vratiti ravnotežu u visoko obrazovanje i uvesti pozitivnu diskriminaciju za etničke Mađare, uključujući jednostavne ljude poput seljaka. Ali ovo društveno opravdanje nije bilo točno, jer postojalo je povijesno objašnjenje za visoku stopu židovskih studenata na sveučilištima. Budući da su Židovi bili stoljećima

sustavno diskriminirani i isključeni iz mnogih tradicionalnih profesija (Židovi, npr. nisu smjeli posjedovati zemlji, pa su stoga živjeli u urbanim središtima i radili u trgovini i industriji) a položaji u državnoj upravi bili su otvoreni samo za kršćane, Židovi su se često odlučivali za slobodne intelektualne profesije poput prava ili medicine.

Povijest je međutim pokazala da taj zakon nije učinio mađarsko visoko obrazovanje demokratskijim ili isključivijim. Upravo suprotno, visoko obrazovanje je u Mađarskoj postalo još ekskluzivnije i elitnije. Između dva svjetska rata, udio židovskih studenata pao je s 30 na 8 posto, ali udio siromašnih poljoprivrednika i radnika u visokom obrazovanju nije se značajno povećao. Pravi povijesni značaj ovog zakona bio je u tome što je Židove

definirao kao rasu a ne religiju i bio je to prvi zakon koji je kršio načelo jednakosti prava od emancipacije Židova u 19. stoljeće. Od donošenja toga zakona bila su otvorena vrata za daljnja ograničavanja prava i sloboda manjina, a to se uskoro i dogodilo.

Mađarska je na početku Drugog svjetskog rata bila formalno neovisna ali ideološki bliska nacističkoj Njemačkoj. I prije njemačke okupacije, mađarska vlada premijera Miklosa Horthyja je postupno donijela tri glavna "židovska zakona".

Prvi od njih donesen je 1938. godine i prema odredbama tog zakona bio je ograničen broj Židova u određenim profesijama (npr. u medicini, pravu, novinarstvu, trgovini), a u tzv. "intelektualnim zanimanjima" uveden je određeni *numerus clausus* — ukupni udio Židova smio je

iznositi maksimalno 20 posto. Prema tom zakonu, Židovi su se definirali po vjeri.

Godinu dana kasnije, vlada u Budimpešti donijela je novi zakon koji je uveo rasnu definiciju Židova prema nacističkom modelu i ograničio je prisutnost Židova u gospodarstvu i u javnom životu na svega 6 posto. Između ostaloga, ovaj je zakon zabranjivao brakove i seksualne odnose između Židova i nežidova.

Godine 1941. donesen je još jedan i još stroži zakon protiv Židova. Proširena je definicija toga tko je Židova (Židovom se smatrala osoba s barem jednim židovskim roditeljem) te je uvedena potpuna zabrana brakova i intimnih odnosa između Židova i "arijevaca". Mnogi Židovi su otpušteni, ekonomski uništeni i izolirani iz društva u kojem su do tada živjeli.

U ljeto 1941. godine mađarske su vlasti deportirale 20.000 Židova koji nisu imali mađarsko državljanstvo u Ukrajinu, koja je bila pod njemačkom okupacijom, gdje su ih poubijali nacisti. Kada su 1942. godine međutim nacisti zatražili da im Mađarska preda Židove koji nisu bili mađarski državljani, Budimpešta je to odbila.

Ali situacija će uskoro postati još puno gora. U sklopu operacije "Margarethe", nacisti su 19. ožujka 1944. godine okupirali Mađarsku a nakon toga je uslijedio dolazak Adolfa Eichmanna u Budimpeštu i organizacija deportacije mađarskih Židova. Uz aktivnu suradnju mađarskih vlasati, posebice žandarmerije, u samo 56 dana, od svibnja do srpnja 1944. godine, deportirano je više od 430.000 mađarskih Židova, uglavnom u koncentracijski

logor Auschwitz-Birkenau. Većina mađarskih Židova u Auschwitzu je ubijena odmah po dolasku u logor. Deportacije mađarskih Židova bile su među najbrže organiziranim i najmasovnijim deportacijama tijekom Holokausta.

One koji nisu bili deportirani čekala je teška sudbina. Vlast u zemlji je 1944. preuzela pronacistička mađarska stranka Strelasti križevi i oni su organizirali masovna ubojstva Židova u Budimpešti, što je između ostaloga uključivalo strijeljanje uz Dunav o čemu danas svjedoči dirljivi spomenik napuštenih cipela uz obalu Dunava u samom središtu glavnog grada Mađarske.

Prije Drugog svjetskog rata u Mađarskoj je živjelo 825.000 Židova a preživjelo ih je manje od 260.000.

NJEMAČKI KANCELAR U SINAGOGI U MÜNCHENU: “SRAM ME ZBOG ANTISEMITIZMA”

PIŠE: J. C.

Njemački kancelar Friedrich Merz bio je dirnut do suza sredinom rujna kada je na otvaranju obnovljene povijesne sinagoge u Münchenu govorio o odgovornosti Njemačke za Holokaust. Merz je, između ostaloga, obećao nastavak borbe protiv sve jačeg i glasnijeg antisemitizma.

“Želio bih vam reći koliko me je sram zbog ovoga: kao kancelar Savezne Republike Njemačke, ali i kao Nijemac, kao dijete poslijeratne generacije, kao dijete koje je odraslo s ‘nikad više’ kao misijom, kao dužnošću, kao obećanjem”, kazao je Merz, dodajući da je zgrožen time što se antisemitizam ponovno rasplamsao u Njemačkoj, 80 godina nakon završetka Drugog svjetskog rata.

Njemački kancelar u svom je govoru naglasio je da od 7. listopada 2023. godine “svjedočimo novom valu antisemitizma, u starim i novim oblicima”.

Njemački kancelar bio je tijekom svog govora na rubu suza, a kako su kasnije pisali njemački mediji, on vrlo rijetko u javnosti pokazuje emocije. Friedricha Merza posebno su dirnule riječi Rachel Salamander pa je citirajući dio iz njezin knjige, jedva suzdržavao suze. Citirao

je odlomak u kojem autorica, kći preživjele žrtve Holokausta, opisuje kako je kao dijete postavila “djetinje pitanje”: “Zar tada nitko nije pomogao Židovima?”. “Bez naivnih djetinjih pitanja, bili bismo izgubljeni kao ljudska bića”, istaknuo je Merz.

“U politici i društvu predugo smo zavarali oči pred činjenicom da je znatan broj ljudi koji su došli u Njemačku posljednjih desetljeća socijaliziran u zemljama podrijetla gdje je antisemitizam praktički državna doktrina, gdje se djecu podučava mržnji prema Izraelu”, rekao je njemački kancelar te istaknuo kako se nada “da će se židovski život u Njemačkoj jednog dana ponovno odvijati bez policijske zaštite”.

“Stoga u ime cijele savezne vlade Savezne Republike Njemačke objavljujem rat svim oblicima starog i novog antisemitizma u Njemačkoj”, rekao je.

Njemački kancelar govorio je i o sinagogi u ulici Reichenbach u Münchenu koja je detaljno obnovljena gotovo 87 godina nakon što su je nacisti razorili i to upravo na poticaj književne znanstvenice i publicistice Rachel Salamander, koja je rođena u logoru za preživjele žrtve Holokausta u Bavarskoj i iz prve je ruke iskusila patnje preživjelih.

“Ova nova stara sinagoga još je jednom, još jednom, izraz židovske vitalnosti u

IZVOR: NJEMAČKA VLADA

Njemačkoj”, rekao je Merz. Govorio je o povijesti židovskog života koja se odražava u sinagogi — od nade i vitalnosti 1930-ih preko gotovo potpunog uništenja Holokausta do preporoda nakon Drugog svjetskog rata i o životu židovske zajednice u Njemačkoj danas.

Sinagoga u ulici Reichenbach u Münchenu jedna je od rijetkih sinagoga na svijetu izgrađena u stilu Bauhausa. Osmislju je arhitekt Gustav Meyenstein te je izgrađena 1931. godine a potpuno je uništena tijekom Kristalne noći 1938. godine. Nakon nekoliko godina obnove, zgrada je sada vraćena u izvorno stanje. Sinagoga je zamišljena kao mjesto židovskog života i susreta te mjesto kulturnih događanja.

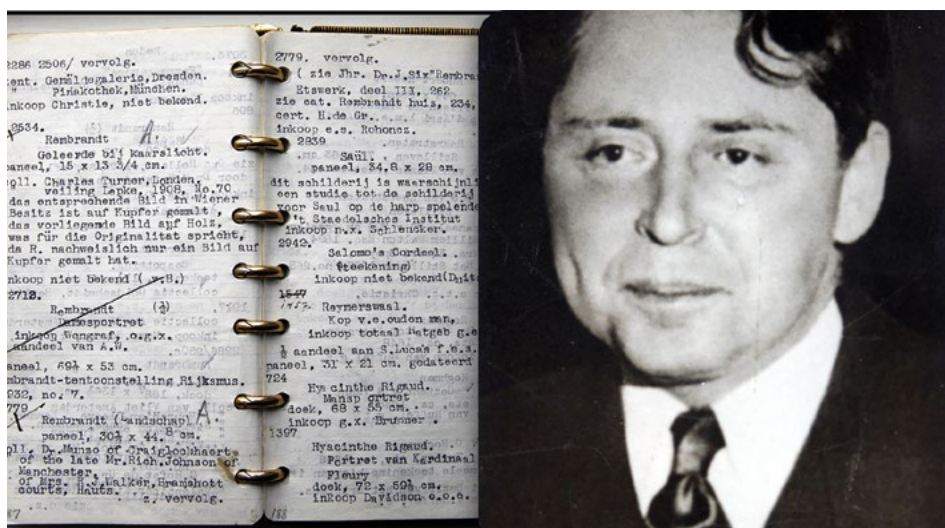
U Njemačkoj je 2024. godine zabilježen rekordan broj od 6.236 antisemitskih incidenata, gotovo tri puta više nego 2022. godine. Gotovo polovica tih incidenata (48 posto) pripisana je krajnjoj desnici.

“PORTRET DAME” ILI KAKO JE SUDBINA UKRADENIH UMJETNINA PONEKAD POTPUNO NEOČEKIVANA

PİŞE: J. C.

Brojne umjetnine otete židovskim vlasnicima prije više od 80 godina i danas još uvijek nisu vraćene pravim vlasnicima ili njihovim nasljednicima. Nedavno je svjetske medije zaokupljala tragična i intrigantna priča o djelu talijanskog slikara Giuseppa Ghislandija (poznatog i kao Fra' Galgario) — slika je oteta židovskom trgovcu umjetninama prije 85 godina a nedavno je viđena u oglasu za luksuznu nekretninu u Argentini. “Portret dame” (ili “Contessa Colleoni”) bit će, zahvaljujući akciji argentinske policije, vraćen potomcima vlasnika.

U potrazi za nestalom slikom sudjelovali su nizozemski novinari ali i Interpol i argentinska policija a u središtu njihove istrage nalazila se prodavateljica luksuzne nekretnine, kćerka Friedricha Kadgiena, bliskog savjetnika Reichsmarschalla Hermana Göringa. Kadgien je bio visokopozicionirani nacist koji je, kao i brojni drugi, prebjegao u Argentinu nakon što je Njemačka izgubila Drugi svjetski rat. Kadgien je umro u Buenos Airesu 1978. godine, a njegove dvije kćeri još uvijek žive u Argentini.

JACQUES GOUDSTIKKER

“Portret dame” jedno je od gotovo tisuću djela koje su 1940. godine na prisilnoj prodaji kupili istaknuti nacisti — uključujući Göringa — nakon prerane smrti njihovog vlasnika, uglednog židovskog kolekcionara Jacquesa Goudstikkera iz Nizozemske. Jacques Goudstikker, rođen 1897. godine, bio je jedan od najistaknutijih nizozemskih trgovaca nekretnina između dva svjetska rata. Naslijedio je galeriju od svoga oca i ubrzo je postao ključna figura u međunarodnoj trgovini djelima starih majstora. Bio je vrlo društven i organizirao je velike izložbe, pa je tako primjerice organizirao najveću

izložbu Rubensovih djela u Nizozemskoj. Nakon njemačke okupacije Nizozemske 1940. godine, Goudstikker je s obitelji pokušao pobjeći brodom ali na putu prema Engleskoj doživio je nesreću i stradao. Njegova supruga Desi i sin Edo pobjegli su u Kanadu a kasnije su se nastanili u SAD-u.

Kolekcionar umjetnina, koji je navodno pomogao drugim Židovima da pobjegnu tijekom rata, pokopan je u Engleskoj. Nakon rata, dijelovi njegove kolekcije pronađeni su i izloženi u amsterdamskom Rijkmuseumu. Goudstikker je u crnoj knjižici detaljno bilježio svako djelo

svoje kolekcije, a knjižicu je imao kod sebe kada je poginuo.

Djela koja su ostala u Goudstikkerovoj galeriji (pretpostavlja se da se radilo o oko 1.113 katalogiziranih djela te dodatnim nebrojenim djelima) brzo su opljačkana. Izloženi nacističkom pritisku, zaposlenici galerije prodali su dio kolekcije nacistima daleko ispod stvarne vrijednosti — cijena je bila šesto puta manja od stvarne cijene.

Nakon rata, savezničke snage pronašle su veliki dio djela iz Goudstikkerove kolekcije i predale iz nizozemskoj vladi. Unatoč nastojanjima Desi Goudstikker, umjetnine nisu vraćene njoj nego su zadržane u nacionalnoj zbirci (Rijksmuseum i drugi muzeji)

Godine 2006., nakon desetljetne bitke koja se preklapala s uspostavljanjem međunarodnih načela oko povrata opljačkane umjetnine, više od 200 djela vraćeno je Goudstikkerovoj jedinjoj preživjeloj nasljednici, njegovoj snahi Marei von Saher, koja danas ima 81 godinu. Bio je to jedan od najvećih povrata umjetnina nakon Holokausta, a velika izložba vraćenih djela održana je u Židovskom muzeju u New Yorku. Mnogi od radova od tada su prodani privatnim kolekcionarima.

No, portret grofice Colleoni, talijanskog slikara Giuseppea Ghislandija, nije se našao u toj riznici. Naslikan početkom 18. stoljeća, ovaj portret i dalje se nalazio na više popisa opljačkane nacističke umjetnosti, uključujući i onaj Nizozemske agencije za kulturnu baštinu. Novinar nizozemskih novina *Algemeen Dagblad*, Cyril Rosman, počeo je tražiti sliku prije otprilike deset godina, nakon što je dobio dojavu od umirovljenika Paula Posta iz Driehuisa u Sjevernoj Nizozemskoj. Postov otac radio je u Nacionalnom uredu za dijamante u Amsterdamu tijekom rata. Nacisti su u okupiranoj Nizozemskoj iznuđivali židovske trgovce dijamantima, lažno govoreći da mogu izbjeći deportaciju predajom svojih dragulja. Post,

koji je otkrio očev dnevnik na tavanu, pratio je kako su opljačkani dijamanti korišteni za potporu njemačkoj ratnoj industriji. Ključna figura u ovoj shemi bio je Kadgien, za kojeg je Post saznao da je pobjegao iz Njemačke s nekoliko dijamantata i navodno dvije slike — jedna od njih bila je Ghislandijev portret. Rosman je godinama uzalud pokušavao razgovarati s Kadgienove dvije kćeri, čija imena nije spomenuo. Međutim ključni trenutak u istrazi dogodio se kada je Kadgienova kći Patricia stavila obiteljsku kuću u obalnom argentinskom gradu Mar del Plata na prodaju a na jednoj od fotografija objavljenih na web stranici tvrtke za nekretnine iznad zelene sofe bila je nestala slika.

Novinari su također uočili još jedno umjetničko djelo koje je prijavljeno kao opljačkano — djelo nizozemskog slikara iz 17. stoljeća Abrahama Mignona, na jednoj od objava Kadgieninih kćeri na društvenim mrežama od prije nekoliko godina.

Istraga je odmah pokrenuta, a argentinske vlasti su zaplijenile portret, zajedno s još nekoliko umjetničkih djela i grafika za koje se sumnja da također potiču iz

opljačkanih kolekcija. Patricia Kadgien i njen suprug, lokalni biznismen Juan Carlos Cortegoso, suočavaju se s optužbama za “teško prikrivanje” i ometanje istrage, jer nisu odmah predali sliku i pokušali su osporiti njezino porijeklo. Oni tvrde da su postupali u skladu sa zakonom.

Nakon velikog protoka vremena sve se rjeđe pronalaze otete umjetnine, a neka djela se skrivaju u privatnim rukama i na vidjelo izlaze samo slučajno. Godine 2013. u Münchenu je otkrivena riznica umjetnina koje su opljačkali nacisti nakon što je kolekcionar Cornelius Gurlitt istražen zbog utaje poreza.

Prema podacima Zaklade za židovski projekt digitalnog kulturnog oporavka, oko 600.000 umjetničkih djela opljačkanih od strane nacista još uvijek se vodi kao nestalo.

Ovo je jedno od rijetkih i potresnih otkrića o sudbini ukradenih umjetnina a židovi nekretnine u Argentini, a ne muzeja, postali su neočekivani izvor odgovora na pitanje gdje se nalaze djela odnijeta iz židovskih vlasništava. Jacques Goudstikker simbolizira zlosretni spoj umjetničke strasti i ljudske tragedije.

“DAN ISKRCAVANJA” — SJEĆANJE NA PRVU SKUPINU SEFARDSKIH ŽIDOVA U NEW YORKU

PIŠE: J. C.

Davnog rujna 1654. godine na obale New Yorka — tada zvanog New Amsterdam — stigla je skupina od 23 sefardska Židova i osnovala prvu organiziranu židovsku zajednicu u gradu. Od 2024. godine taj se dan obilježava u New Yorku kao Dan iskrcavanja.

Vremena se mijenjaju pa je danas, nekoliko stoljeća kasnije, New York grad u kojem živi najveća židovska populacija od bilo kojeg grada na svijetu — u New Yorku živi više od milijun Židova. Dan iskrcavanja upisan je stoga u gradskome kalendaru kao službeni datum obilježavanja dolaska “prve židovske zajednice u New Amsterdam 1654. godine” i na taj

način slavi “kontinuiranu važnost židovske zajednice u gradu New Yorku”.

U njujorškome Battery parku, od 1954. godine postoji mali židovski spomenik koji uključuje jarbol za zastavu ukrašen pločom koja objašnjava da je njegova svrha “obilježiti sjećanje na dvadeset troje muškaraca, žena i djece koji su se iskrcali u rujnu 1654. i osnovali prvu židovsku zajednicu u Sjevernoj Americi”.

Ipak, Dan iskrcavanja — i postojanje ove rane njujorške židovske zajednice — nije široko poznat među Židovima ili Njujorčanima, pa bi upravo usvajanje prijedloga o obilježavanju Dana iskrcavanja tu činjenicu trebalo promijeniti.

Grad New York će svake godine u drugom tjedna rujna obilježavati Dan iskrcavanja. Iako točan dan kada su se Židovi iskrcali u New Yorku nije poznat, zapisi pokazuju da se to dogodilo tijekom tjedna prije Roš Hašane, koja je te 1654. godine bila 12. rujna

Te je godine gotovo 23 sefardskih Židova stiglo u New York nakon što su pobjegli od progona u Recifeu u Brazilu, koji su netom prije kolonizirali Portugalci. Tri aškenaska Židova — Jacob Barsimson, Solomon Pietersen i Asser

Levy — stigli su iz Europe tjednima ranije i pomogli su u zagovaranju ostanka skupine u New Yorku nakon što je Peter Stuyvesant, nizozemski generalni direktor Novog Amsterdama, odbio prihvatiti nove (židovske) izbjeglice jer je želio osnovati koloniju isključivo za nizozemske reformirane kršćane.

Na poticaj Nizozemske zapadnoindijske kompanije — koja je u to vrijeme intenzivno djelovala u onome što je bilo poznato kao Nova Nizozemska i koja je imala mnogo židovskih investitora — Stuyvesant je nadglasao i skupina je ostala.

Iako su Židovi u tadašnjem New Amsterdamu početno bili malobrojni, ubrzo su postali važan segment u trgovačkom životu. Osim toga, osnovali su i jednu od prvih sinagoga na američkom tlu, *Shearith Israel*, koja i danas postoji.

Dolazak sefardskih Židova označio je početak duge i bogate povijesti židovske zajednice u SAD-u. Sefardski Židovi, koji su dolazili iz različitih zemalja, donijeli su sa sobom bogato kulturno i vjersko naslijeđe koje je oblikovalo razvoj židovskih zajednica u Sjevernoj Americi.

IN MEMORIAM

MIRA ALTARAC HADJI-RISTIĆ

PIŠE: SUNČANA PUREC ROST

Pismo Miri

Itzak Perlman i klezmer “In the Fiddler’s House” hrani mi dušu kao uvijek kada ona hrli nekamo. A mogao je to biti i najbolniji cante jondo ... Jer još sam u nevjerici, da si otišla, moja poštovana Miro. Imala sam privilegij biti s Tobom prijateljica. Bila si prava intelektualka. Čule smo se nedavno i odgodile kavu (“najbolje u našoj Općini kada se otvori”). Ali... /odhodu gospari/gospóđe.../.

U životu smo se mimoišle: kada sam ja otišla, Ti si došla u Gradsku knjižnicu.

Voljela si svoju obitelj, prijatelje, cijelu našu mišpaha, brižna si bila prema svima. Voljela si ŽIVOT, ljude, moja brzonoga Miruš s torbom punom knjiga; voljela finu čokoladu, u kavi bila uz bok Balzacu i Rossiniju; skupljala bookmarkse svih fela.

Tvoje je svjedočanstvo bilo živo, a nije bilo teme o kojoj se s Tobom nije moglo diskutirati: židovska povijest i sadašnjost, od Rambama do Klimta, ivrit, ladino/castellano, klezmer, gradovi svijeta, muzeji, templi; razmjenjujemo štiklece o slavnim teatarskim danima. Upadamo si u riječ (hucpa!) pjevušeći i govoreći stihove na originalu (dva sijeda čuperka

na zagrebačkom “štekatu” frcaju tekstove a ljudi bulje), Ti mi odrežeš obranu, pa opet zagrljaj ... Tvoj osebuji gaminski osmijeh, a onda — u kutku oka briga ... I Izrael. Uvijek.

S kime ću sada knjige razmjenjivati, tko će me zašpotati, kartoline mi pisati ...

Voljela si moje prijevode Federica Garcíe Lorce (toda raba!) i opraštam se s Tobom, draga prijateljice, njegovim versima, me despido de tí, mi querida amiga Mira, con sus versos ...

FEDERICO GARCÍA LORCA
(PJESMA ŽELI BITI SVJETLOST)
(EL CANTO QUIERE SER LUZ)

Pjesma želi biti svjetlost.

U tami pjesma ima

níti od fosfora i mjeseca.

Svjetlost ne zna što želi.

U svojim granicama od opala,

susreće sebe samu,

i vraća se.

El canto quiere ser luz.

En lo oscuro el canto tiene

hilos de fósforo y luna.

La luz no sabe qué quiere.

En sus límites de ópalo,

se encuentra ella misma,

y vuelve.

Zihrona livraha!

Čini se nevjerojatnim i nemogućim da ćemo ove jeseni doći u Židovsku općinu Zagreb, na bilo koje događanje, obilježavanje Velikih blagdana, a da tamo neće biti i naša Mira Altarac Hadji-Ristić. Ponekad se činilo kao da je Mira neizostavni dio naše Općine, uvijek prisutna, Mira koja se ne mijenja s godinama, koja uvijek ima neku lijepu riječ. I mislili smo da će uvijek tako i ostati. Ili barem još dugo vremena.

Mira Altarac Hadji-Ristić rođena je 26. travnja 1938. godine u Zagrebu u židovskoj obitelji Altarac. S majkom Reginom, rođenom Koen, prebjegla je za vrijeme Drugog svjetskog rata iz Zagreba u Split, a potom su bile u zbjegu u El Shattu u Egiptu. Mira je nakon rata studirala anglistiku i komparativnu književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu a radila je kao knjižničarka.

Nedostajat će nam naša Mira i čuvat ćemo sjećanje na nju i uspomene koje nam je ostavila.

IN MEMORIAM

EDITA BEISSMANN

PIŠE: DARKO FISCHER

U Osijeku je početkom rujna ove godine u 83. godini života, nakon kratke bolesti umrla mnogima nam poznata i draga Edita Beissmann. Bliske joj osobe zvale su ju Heda. Rođena je kao Edita Stern od oca Vilima i majke Elze u selu Višnjevcu nedaleko Osijeka. Holokaust je zajedno s roditeljima preživjela u rodnom mjestu u skrivanju a u slučajevima dojave dodatne opasnosti obitelj se sklanjala u skrivenu zemunicu.

Školovala se u Osijeku u kojem je provela i radni vijek. Od rane mladosti bila je aktivna članica Židovske općine Osijek, najprije u omladinskom klubu, zatim u ženskoj sekciji, a njen najveći doprinos radu i napretku osječke židovske općine sastojalo se u višegodišnjem obavljanju dužnosti tajnice.

Edita i njen suprug Branko, koji nije bio porijeklom Židov i koji je, nažalost, prerano preminuo, kroz dugi niz godina davali su jedinstven i poseban prijateljski ugođaj u Općini. Edita je znala stvoriti skladno okruženje ne samo među članovima Općine nego i među brojnim prijateljima koji su se rado odazivali na njene pozive da dođu i prisustvuju događajima u sjedištu Općine.

Zahvaljujući Editi, u vrijeme njenog aktivnog rada, osječka židovska općina pokrenula je niz značajnih aktivnosti koje su postale tradicionalne i danas se provode. Nakon uspostave samostalne

Hrvatske Židovska općina Osijek preuzela je organizaciju komemoracije na logorskom groblju u Đakovu. Zahvaljujući Editi i ženskoj sekciji Općine, gosti te komemoracije, koji su dolazili i dalje dolaze iz raznih krajeva bivše države, bili su dočekivani toplom dobrodošlicom. Program komemoracije uvijek je bio dostojanstven, a posjetitelji su se mogli uvjeriti koliki je bio doprinos Edite Beissmann u organizaciji tih komemoracija u kojima su mnogi rođaci stradalih u Đakovu imali prilike odati počast stradalim ženama i djeci đakovačkog logora. U tom razdoblju, zahvaljujući opet i naporima Edite Beissmann, započele su aktivnosti oko očuvanja grobova i sakralnog objekta na tom groblju. Iako je većina tih radova obavljena i dovršena nakon Editinog aktivnog djelovanja, sadašnjem primjerenom izgledu ovog jedinstvenog groblja svojim požrtvornim radom doprinijela je Edita.

Obilježavanje Jom HaŠoa uz Nemonov spomenik "Majka i dijete" ispred zgrade Općine započelo je također za vrijeme aktivnog rada Edite Beissmann. Njen je doprinos i zasluga što su se od samog početka te manifestacije na nju odazvale značajne ličnosti političke i kulturne sredine grada Osijeka i što je taj događaj postalo i do danas ostalo tradicionalan.

Također je velika bila Editina zasluga, što je Općina pokrenula niz proslava i susreta članova židovskih općina iz obližnjih mjesta. Na manifestacije kao proslave Sukota i Pesaha koji su se održavali i van sjedišta općine, počeli su dolaziti gosti iz okolnim općina: Zagreba, Beograda,

Novog Sada, Doboja i Pečuha. Editinom zaslugom time je utrt put prijateljstva i suradnje ovih zajednica.

U istom razdoblju, zahvaljujući Editinom zalaganju i pomoći, osječka židovska općina započela je snažnu kulturno djelatnost i rad s djecom i mladima. Započeo je rad plesne grupe i nedjeljne škole. Također se u Osijeku započeo obilježavati Europski dan židovske kulture, uspjehu tih događaja znatno je doprinijela Edita Beissmann.

Editu ćemo pamtiti najviše po tome, što je svoju predanost Općini prenijela na svoje potomke. Neki od njih su danas najaktivniji članovi.

Iza Edite ostaju njeni sinovi Željko i Zvonko, snahe Nives i Gordana i unučad Jan, Sara, Rebeka i Leon.

Zihrona livraha!

IN MEMORIAM OLGA KOVAČIĆ

PIŠE: NATAŠA BARAC

Lik otmjene, uređene gospođe sa savršenom sijedom punđom zamijetili su svi koji godinama dolaze u Židovsku općinu Zagreb. Lik gospođe Olge Kovačić. Uvijek sam se divila eleganciji, dostojanstvenom držanju, savršeno uređene gospođe Olge koja je, kao velika zaljubljenica u kulturu, bila na svim događanjima u Općini.

Olga Kovačić, rođena Guzej, rođena je i odrasla u Zagrebu, potomkinja obitelji Rosenfeld i Mautner. Za vrijeme Drugog svjetskog rata obitelj Guzej je bila u Zagrebu, borila se s neimaštinom i strahom, a gospođa Olga je godinama kasnije pričala kako su ona, njezin otac i majka iz odbačenih opušaka cigareta, vadili duhan, radili nove cigarete koje su zatim u Zagorju mijenjali za jaja, brašno i sir. Sjećala se Olga i slika odvođenja njezinih prijateljica, koje su kao Židovke nestale u vrtlozima Holokausta, a te su slike ostale kao traumatično iskustvo sve do kraja njezina života.

Nakon rata pohađala je 9. gimnaziju u Zagrebu, a nakon toga se zaposlila te uz rad u roku završila Pravni fakultet. Nakon rada na Privrednom sudu u Zagrebu, zaposlila se u "Tekstilbirou", a

nakon toga u poznatom Centru za strane jezike u Vodnikovoj, gdje je kao pravnica napravila pravne akte i bila zadužena za funkcioniranje ustanove i kolektiva.

Ali život je za Olgu imao drugačije planove. Kao mlada majka, morala se brinuti za bolesnog supruga i bolesnog oca pa je dugo izbjivanje iz kuće postalo nemoguće. Jedno vrijeme uspjela je raditi pola radnog vremena u hotelu "Intercontinental", ali nakon što se stanje njezinog supruga i oca pogoršalo, morala je prestati raditi. Njezin sin Lovro sjeća se kako je u jednom trenutku 34 noći bdjela uz krevet svog bolesnog oca, da bi po danu radila, brinula za bolesnog supruga i za dijete koje je išlo u školu.

Lovro je imao 14 godina kada je ostao bez oca i otada se Olga posvetila svome sinu i kući. I svojim prijateljicama koje su ju stalno poticale da živi i da se uključi i u društveni život. Važnu ulogu u tome odigrala je Židovska općina Zagreb u kojoj je Olga pronašla prijatelje i aktivno se uključila u rad Kulturnog društva Miroslav Šalom Freiburger, kada je predsjednik Društva bio Branko Polić. Olga se tada uključila u život naše Općine, a nije zanemarila ni ostali kulturni život

Zagreba. Dapače, prisustvovala je gotovo svim bitnijim kulturnim događajima, uz redovne odlaske u Lisinski i HNK.

Njezine prijateljice uvijek su isticale Olginu sposobnost da sasluša i znale su da ih ona vidi i čuje, i to je bio nevjerojatan način na koji je razvijala odnos s ljudima.

A posebno i najvažnije mjesto u Olginom životu imala je njezina obitelj: prije svega sin Lovro, a zatim unuci Marta i Viktor i snaha Eva. Oni su dobivali svu njezinu pažnju, brigu i ljubav. S godinama je brinula da im ne padne na teret, željela je otići brzo.

Gospođa Olga cijelog je života obožavala more, dubina i plavetnilo mora bili su njezina inspiracija i divljenje. Voljela je plivati i otišla je plivajući u morskom plavetnilu koje ju je privlačilo. Uređena, elegantna, ne opterećujući one koje je najviše voljela, upravo onako kao što je i željela.

Nedostajat će nam elegantna figura gospođe Olge.

[Zihrona livraha!](#)

IN MEMORIAM SRĐ JAKŠIĆ

PIŠE: VLAHO MUJO, ODVJETNIK

U Dubrovniku je u rujnu preminuo odvjetnik Srđ Jakšić, čuvar ljudskih prava, važan i za židovsku zajednicu Dubrovnika. Njegova majka Paula Zon Jakšić potjecala je iz sarajevske aškenaske liječničke obitelji i u svojoj je kratkoj karijeri bila članicom predsjedništva Ogranka Matice hrvatske i uredništva časopisa "Dubrovnik" te voditeljica Narodne knjižnice.

Umro je Srđ.

Umro je čovjek kojega ime i prezime (onako kako glasi i kako ga je on izgovarao — *Srđ Jakšić*) kao da je opredijelilo da bude velik. I bio je velik. *Ogroman*.

Posao je čovjek koji je po vjeri, naciji i životnom opredjeljenju bio advokat. Vrstan krivičar i parničar. Ali njegova uža specijalnost nije bilo ni kazneno ni građansko pravo. Srđ je bio stručnjak za završne stadije. Kada nitko nije davao nadu, Srđ je započinjao borbu i vodio je do kraja. I u sudnici i izvan nje ona je uvijek bila na život i smrt. U toj borbi nije bilo kompromisa. I pobjeđivao je. Pobjeđivao je u sudnici, ali pobjeđivao je i u životu.

I nemojmo misliti da je u ovoj svojoj osobnoj borbi izgubio. Ne, pobijedio je. Prije više od dvadeset godina kazao je: "Borit ću se i živjeti prosječni životni vijek." I doživio je. Ali jedino to, jedino

je to u njegovu životu bilo prosječno. Sve drugo — nije.

"U mojoj kancelariji na postoji ni vjera, ni nacija, ni političko opredjeljenje. Nema utjecajnih i nevažnih. Postoji samo klijent, advokatska etika i advokatska tajna." To od riječi do riječi znaju svi Srđevi pravnici. Za te vrijednosti, ravne životu, Srđ je davao cijelog sebe i te vrijednosti prenio je na nas.

Nijedan predmet nije bio korica s papirima, poslovni broj, statistika... Svaki je ljudska sudbina. Svaki je bio nova strast. Svaki je bio fatalan.

Mnogi su u Srđu vidjeli jedinu nadu, a on je svima davao svoje znanje, ali i svoje vrijeme, cijelog sebe. Svoju intuiciju, upornost, tvrdoglavost, svoj iznimni talent i jedinstveni pravnički stil.

I ne, od svoje advokature nije stvorio bogatstvo, osim bogatstva prijatelja i ljudi koji ga poštuju. Jer svrha advokature nije u bogaćenju.

Uz svoje klijente, Srđ je imao i još jednu svetinju. Svoje kolege. Posebno odvjetničke vježbenike i sve početnike u pravosuđu. Za njih je imao najviše poštovanja. Inzistirao je beskompromisno na odvjetničkoj etici i svakom kolegi pristupao *a priori* s potpunim povjerenjem. Kao svojem najbližem. Od njega su svi mogli naučiti upravo onoliko koliko su htjeli.

A najveća Srđeva svetinja bio je Grad. Srđ je imao svoj grad. Njegov grad nije

imao ime, ali je imao svoje mire, svoj jezik i tradiciju, svoju dušu. I bio je širok, jako širok... Dovoljan za svakoga. Bio je to grad gospara. Tek sada, nakon smrti, Dubrovnik ima njega.

I imao je ljubav. Imao je svoju djecu, more i svoju jedrilicu.

To je bio Srđ! Okvir koji se ne mijenja. Princip koji traje. Možeš ga prihvatiti ili ne prihvatiti, možeš ga voljeti ili ne voljeti. Mi smo ga i prihvatili i beskrajno voljeli.

Spominjat ćemo se Srđa godištim. I opet ćemo se smijati s njime. Zbog njegovih "djevojčica", zbog njegova "zdravo, djeco", zbog "si mile buba jež" i "neopisivih ludnica". Prepričavat ćemo nebrojene događaje i anegdote i u njima zajedno uživati.

Ali ne danas. Danas ćemo biti tužni. I to ne zbog njega. Bit ćemo tužni zbog nas. Jer izgubili smo prijatelja, izgubili smo kolegu. Izgubili smo onoga kojeg smo voljeli, koji nas je inspirirao, koji nam je pomagao. Budimo tužni zbog nas i sretni zbog Srđa. Ponosni zbog Srđa.

I ne smijem više duljit' da me ne prekori zbog toga.

Adio, dragi naš Srđu, i počivaj u hladu čempresa na svom Mihajlu, u društvu gospara koji dohodiše jedan po jedan, a mi ćemo ti donositi lovorike, peline i vrijesi.

IMPRESUM: GLAVNA UREDNICA: NATAŠA BARAC / UREDNIŠTVO: SANJA ZORIČIĆ-TABAKOVIĆ, ZORAN MIRKOVIĆ, NATAŠA BARAC, TESSA BACHRACH-KRIŠTOFIĆ / BROJ IZDANJA: HA-KOL 191. / KOLOVOZ-RUJAN-LISTOPAD 2025. / AV / ELUL / TIŠRI / HEŠVAN 5785. / 5786. / OBLIKOVANJE I PRIPREMA ZA TISAK: TESSA BACHRACH-KRIŠTOFIĆ / GLASILO ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE U HRVATSKOJ / IZDAVAČ: ŽIDOVSKA OPĆINA ZAGREB / PALMOTIĆEVA 16, 10000 ZAGREB P.P. 986 / TEL: 385 149 22 692 / FAX: 385 149 22 694 / E-MAIL: JCZ@ZG.T-COM.HR / ZA IZDAVAČA: DR. OGNJEN KRAUS / ISSN 1332-5892 / IZLAŽENJE HAKOLA FINACIJSKI POTPOMAŽE SAVJET ZA NACIONALNE MANJINE REPUBLIKE HRVATSKE / PRETPLATA U TUZEMSTVU: 20 EURA GODIŠNJE, ZA INOZEMSTVO 35 EURA, NA ŽIRO RAČUN KOD ZAGREBAČKE BANKE D.D., TRG BANA JOSIPA JELAČIĆA 10, 10000 ZAGREB, BROJ: 1101504155, IBAN: HR6423600001101504155 U KORIST ŽIDOVSKJE OPĆINE ZAGREB, PALMOTIĆEVA 16, 10000 ZAGREB, A IZ INOZEMSTVA: ACCONT OWNER: ŽIDOVSKA OPĆINA ZAGREB, PALMOTIĆEVA 16, 10000 ZAGREB, BANK: ZAGREBAČKA BANKA D.D., TRG BANA JOSIPA JELAČIĆA 10, 10 000 ZAGREB / ACCOUNT NUMBER: 1500260173 / IBAN: HR4923600001500260173 / SWIFT: ZABHR2X / TISAK: OFF SET TISAK NP GTO D.O.O

Die Nürnberger Gesetze

	Mischling 2. Grades	Mischling 1. Grades	Jude
er			
eltern			
n			
gestattet			
en			
chblütig			
gestattet			
als			
chblütig			
en			

klärung	Sonderfälle bei Mischlingen 1. Grades	Reichsbürgergesetz
gehört der deutschen Bluts- u. Volksgemeinschaft an, kann Reichsbürger werden		1. Verordnung v
gehört nur der deutschen Volksgemeinschaft an, kann Reichsbürger werden		Das Reichsbürgerrecht ist in jedem ein
gehört nur der deutschen Volksgemeinschaft an, kann Reichsbürger werden		Gesetz zum Schutze und der deutschen E
gehört der jüdischen Bluts- u. Volksgemeinschaft an, kann nicht Reichsbürger werden		1. Verordnung v
gehört der jüdischen Bluts- u. Volksgemeinschaft an, kann nicht Reichsbürger werden		Bestehende Ehen blei